

ZGODOVINSKI ČASOPIS

HISTORICAL REVIEW
ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

leto 1984 **3** letnik 38

ZGODOVINSKI ČASOPIS

HISTORICAL REVIEW
ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

UDK 949.712(05)
UDC

YU ISSN 0350-5774

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Uredniški odbor: dr. Ferdo Gestrin
dr. Bogo Grafenauer
dr. Vasilij Melik (glavni in odgovorni urednik)
Janez Stergar (namestnik glavnega urednika)
dr. Miro Stiplovšek
Peter Štih (tehnični urednik)
dr. Peter Vodopivec
dr. Fran Zwitter

Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 30. 12. 1984.

Izdajateljski svet: dr. Ferdo Gestrin, dr. Milica Kacin-Wohinz, Zdravko Klanjšček, dr. Jože Koropec, Samo Kristen, dr. Vasilij Melik, dr. Darja Mihelič, dr. Janko Pleterski, Janez Stergar, Prvenka Turk, dr. Peter Vodopivec, dr. Fran Zwitter

Prevodi: Lidija Berden (angleščina), Niko Hudelja (nemščina), dr. Tous-saint Hočevar (angleščina), Daniela Milotti (italijansščina), Mada Šetinc (nemščina), Janez Zor (ruščina)

Zunanja oprema: Neta Zwitter

Upravnica revije: Majda Čuden

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 332-611, int. 209

Letna naročnina: za nečlane in ustanove 1300 din, za društvene člane 840 din, za društvene člane-upokoјence 630 din, za društvene člane-študente 420 din (vse cene za letnik 38/1984)
Cena te številke v prosti prodaji je 480 din

Tekoči račun: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 50101-678-49040

Sofinancirajo: Raziskovalna skupnost Slovenije
Kulturna skupnost Slovenije
Izobraževalna skupnost Slovenije
Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani

Tisk: Tiskarna Slovenija, Ljubljana, junij 1985

Naklada: 1700 izvodov

KAZALO — CONTENTS — СОДЕРЖАНИЕ

RAZPRAVE — STUDIES — СТАТЬИ

- Vinko R a j š p, Slovenski protestantizem, uraška tiskarna in cene 161—164
 Slavic Protestantism, the Printing House in Urach and Prices
 Словенский протестантизм, типография в Урахе и цены
- Stane G r a n d a, Poskus organiziranja slovenske Ljubljanske občne banke (1872) 165—170
 About the Attempt to Establish the Slovenen Public Bank of Ljubljana (1872)
 Опыт организации словенского Люблянского общего банка (1872)
- Janez Š u m r a d a, Gospodarjenje neke slovenske družine konec 19. in v začetku
 20. stoletja 171—177
 Housekeeping of a Slovene Family at the End of the 19th and at the Beginning of
 the 20th Century
 Домашнее хозяйство словенской семьи в конце 19-го и начале 20-го века
- Toussaint H o č e v a r, Slovensko poslovno bančništvo kot inovacijski dejavnik,
 1900—1930 179—192
 The Innovative Role of Slovene Corporate Banking, 1900—1930
 Словенские корпоративные банки как инновационный фактор 1900—1930.
- Darja M i h e l i č, Agrarno gospodarstvo Pirana od 1280 do 1340 193—224
 Agriculture of the Piran Area from 1280 till 1340
 Сельское хозяйство Пирана с 1280 по 1340 гг.
- Ignacij V o j e, Romanje Ulrika II. Celjskega v Kompostelo k sv. Jakobu 225—230
 Pilgrimage of Ulric II of Celeia (Celje) to Compostela to Saint Jacob
 Паломничество Ульриха II. Цельского в Компостелу к св. Якову

DRUŠTVENO ŽIVLJENJE, KONGRESI IN SIMPOZIJ — SOCIETIE'S ACTIVITIES,
 CONGRESSES AND SYMPOSIA — ОБЩЕСТВЕННАЯ ЖИЗНЬ, С'ЕЗДЫ
 И СИМПОЗИУМЫ

- V. mednarodni kongres asociacije za proučevanje jugovzhodne Evrope; Beograd,
 11.—17. september 1984 (Ignacij V o j e) 231—233
 The 5th International Congress of the Association for the South-West Europe
 Research; Belgrade, September 11th—17th, 1984
 У-ый международный съезд ассоциации по изучению юговосточной Европы;
 Белград, ИИ — 17-ое сентября 1984
- Znanstveno posvetovanje o družbeni in kulturni podobi slovenske reformacije; Ljub-
 ljana, 24. in 25. oktobra 1984 (Maja Ž v a n u t) 233—235
 Symposium on the Social and Cultural Image of the Slovene Reformation; Ljub-
 ljana, October 24th and 25th, 1984
 Научное совещание об общественном и культурном образе словенской рефор-
 мации; Любляна, 24-ое и 25-ое октября 1984
2. zasedanje avstrijsko-jugoslovanske komisije zgodovinarjev od 26. do 28. novembra
 na Otočcu (Irena V i l f a n - B r u c k m ü l l e r) 235—236
 The 2nd Session of the Austrian-Yugoslav Commission of Historians; Otočec,
 26th—28th November, 1984
 2-ое заседание австрийско-югославской комиссии историков с 26-го по 28-ое
 ноября на Оточце
- Posvetovanje o zgodovini denarstva in bančništva na Slovenskem; Ljubljana, 11. in
 12. decembra 1984 (Peter Š t i h) 237—239
 Symposium on the History of the Financial and Banking Business In Slovenia;
 Ljubljana, December 11th and 12th, 1984
 Совещание по истории денежного и банковского дела в Словении; Любляна,
 11-го и 12-го декабря 1984

OBVESTILA — INFORMATIONS — ИЗВЕЩЕНИЯ

- Obvestila o delovanju Zveze zgodovinskih društev Slovenije in o izhajanju Zgodovin-
 skega časopisa (Janez S t e r g a r) 239

Srečko Brodar, Mitja Brodar, Potočka zijalka, visokoalpska postaja aurignacijskih lovcev (Draško Josipovič)	240—242
Peter Schmidt, Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker. Zur Funktion eines römischen Ausländerseminars 1552—1914 (France M. Dolinar)	242—244
Sergio Bonazza, Bartholomäus Kopitar, Italien und der Vatikan (Vasilij Melik)	244—245
Les rapports entre la France et le Slaves du Sud (Janez Šumrada)	245—247
Branislav Gligorjevič, Između revolucije i dogme — Voja (Vojislav) Vujović u Komin-terni (Avgust Lešnik)	247—248
Roy Medvedjev, Nikita Hruščov (Avgust Lešnik)	248—250

KRONIKA

Casopis za slovensko krajevno zgodovino

Sekcija za krajevno zgodovino Zveze zgodovinskih društev Slovenije že vse od leta 1953 izdaja svoje glasilo — »Kroniko«. Revija je ilustrirana in poleg poljudno-znanstvenih prispevkov iz slovenske krajevne zgodovine pogosto objavlja tudi razprave in članke, ki po svoji problematiki presegajo ozke lokalne okvire. »Kronika« ima namen popularizirati zgodovino in zato poroča o delu zgodovinskih ustanov in objavlja ocene novih knjig, pomembnih za slovensko zgodovinsko pisje.

»Kroniko« lahko naročite na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/1. Letna naročnina za tri številke znaša za ustanove 450 dinarjev, za posameznike 300 dinarjev, posamezna številka velja 150 dinarjev, dvojna številka 250 dinarjev.

Po izredno ugodnih cenah so na razpolago tudi večinoma vsi starejši letniki revije: od 3/1955 do 23/1975 po 50 din (1e letnik 15/1967 je razprodan), letnika 24/1976 in 25/1977 po 75 din, letnik 1978 po 120 din in letnika 1979 in 1980 po 160 din za posameznike oziroma po 240 din za ustanove, letnik 1981 po 160 oziroma 250 din in letnik 1982 po 180 oziroma 280 din.

V seriji »Knjižnica Kronike« so doslej izšle naslednje publikacije:

- Milko Kos, SREDNJEVEŠKA LJUBLJANA, topografski opis mesta in okolice (1955), 96 strani. Cena: 20 dinarjev;
- Igor Vrišer, RAZVOJ PREBIVALSTVA NA OBMOČJU LJUBLJANE (1956), 72 strani. Cena: 20 dinarjev;
- Vlado Valencič, SLADKORNA INDUSTRIJA V LJUBLJANI (1957), 68 strani. Cena: 20 dinarjev;
- Sergij Vilfan — Josip Černivec, ZGODOVINA LJUBLJANSKE MEŠTNE HIŠE (1958), 128 strani. Cena: 20 dinarjev;
- Peter Vodopivec, LUKA KNAPELJ IN ŠTIPENDISTI NJEGOVE USTANOVE (1971), 104 strani. Cena: 30 dinarjev.

Vinko Rajšp

SLOVENSKI PROTESTANTIZEM, URAŠKA TISKARNA
IN CENE

Referat na posvetovanju o zgodovini denarstva in bančništva na Slovenskem. Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984.

Ta prikaz cen temelji na računih, ki so se ohranili med gradivom uraške tiskarne v univerzitetni knjižnici v Tübingenu pod naslovom »Slavischer Bücherdruck«. Te račune sta objavljala Franjo Bučar in Mirko Rupel.¹ Računi so nastali v zvezi z delovanjem slovanske tiskarne v Urachu, ki jo je vodil sprva Primož Trubar. Te račune je predložil Ivan Ungnad v pregled in potrditev univerzi v Tübingenu. Podpisali so jih poleg Ungnada še Trubar (prvi račun za leto 1561, medtem ko so kasnejši računi brez njegovega podpisa, ker je bil v Ljubljani), Štefan Konzul, Anton Dalmatin in še nekateri drugi. Ungnad je prosil najprej württemberskega vojvodo Krištofa, naj določi dva moža, ki bi pregledala račune. Ta je določil za to univerzo. Glavni namen obračuna je bil, da se potrdi njihova verodostojnost in da je mogel potem Ungnad z njimi na osnovi opravljenega dela zaprositi za novo pomoč in prispevke. Vendar je konec leta 1564 Ungnad umrl, naslednje leto pa je tiskarna prenehala delovati.

Ohranjeni računi, ki so jih tu predložili, zajemajo čas od Jurjevega leta 1561 do Jurjevega 1564.² Skupna vsota porabljenega denarja v tem času je znašala 7842 goldinarjev, 3 krajcarje in tri denariče. Iz obračuna izvemo, da je, preden je prišla kakršna koli pomoč, dal Ungnad iz svojega 2034 goldinarjev in 13 bacnov. Prostovoljnih prispevkov se je nabralo 5170 goldinarjev, 10 bacnov, 3 krajcarji in dva denariča. V celoti je prispeval Ungnad iz svojega za tiskarno 2445 goldinarjev.

Denarne razmere v šestnajstem stoletju so bile zapletene. Krožilo je namreč veliko vrst denarja različne vrednosti. Kljub temu je bil tako v južni Nemčiji kot tudi v naših deželah najbolj razširjen goldinar nemške vrednosti ali renski goldinar. Računi uraške tiskarne so vodeni večinoma v goldinarjih nemške vrednosti, nekajkrat pa se pojavijo tudi tolarji, tako za naše kot za nemške dežele. Goldinar se je delil še na manjše enote: na 60 krajcarjev in 240 denaričev. Med krajcarjem in goldinarjem je bil še bacn (po slovensko tudi repar), ki je bil vreden 4 krajcarje.³ Obstajale so še druge enote, ki se pa v naših računih ne pojavljajo. Vrednost tolarja je bila nekoliko višja od vrednosti goldinarja. Tako imamo zabeleženo, da je veljal 70 krajcarjev, v nekaj primerih (npr. v Stuttgartu) pa le 68 krajcarjev.⁴

Redno zaposlen v tiskarni, kot bi morda danes temu rekli, je bil Štefan Konzul iz Istre, ki je prišel na Trubarjevo pobudo iz Nürnberga v Urach. Njegova letna plača je znašala 170 goldinarjev. Zdi se, da mu ta denar ni zadostoval, ker je dobil leta 1562 (leto so računali od Jurjevega do Jurjevega) 10 goldinarjev od plače naslednjega leta, naslednje leto pa je württemberski vojvoda dovolil, da se mu povrne

¹ Franjo Bučar, Račun o slovenskim artikulama od Trubara, Carniola n. v. II 1911, str. 44—45; Račun Stjepana Konzula Istranina za put iz Uracha na jug u god. 1563 i 1564, Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva XV 1913, str. 35—47; Ivan Ungnad i jugoslavenska tiskara u Tübingenu, Carniola 1915, str. 231—236; Račun Fabijana Kirchbergera u pogledu hrvatske i slovenske tiskare u Urachu-Tübingenu za god. 1562 i 1563, Carniola IX 1919, str. 135—145; Računi o dohocima i troškovima za hrvatsku protestantsku tiskarnicu u Urachu-Tübingenu u godinama 1561 do 1563, Građa za povijest književnosti hrvatske IX 1920, 223—237; Mirko Rupel, Dva Trubarjeva računa, Slavistična revija VIII 1955, str. 107—116.

² Franjo Bučar, Računi o dohocima, Građa IX, str. 224.

³ Günther Probst, Österreichische Münz- und Geldgeschichte von den Anfängen bis 1918, Wien—Köln—Graz 1973, str. 374—375; Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 307; Fr. Kos, Zgodovinski pobirki iz loškega okraja, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko II 1892, str. 25.

⁴ Franjo Bučar, Račun Stjepana Konzula, str. 37.

za obe leti hišna najemnina v vrednosti 24 goldinarjev.⁵ Tako je prejel 182 goldinarjev letno. Anton Dalmatin, duhovnik iz Istre, ki ga je pripeljal Konzul v Urach za prevajanje in za pomoč pri tiskanju cirilskih knjig, je dobil 30 goldinarjev letno, vendar je imel hrano in stanovanje na račun württemberškega vojvode.⁶ Za primerjavo naj navedem, da je imel Sebastijan Krelj kot superintendent v Ljubljani 150 goldinarjev plače.⁷ Stavec v tiskarni (Oswald Gruppenbacher) je zaslužil 3 goldinarje na teden, kar bi, če bi ne računali praznikov in bi pomnožili z dvainpetdeset, zneslo 156 goldinarjev. Dobil pa je 153 goldinarjev 27 krajcarjev. Nekaj je dobil še na račun dodatnih opravljenih del, ki niso posebej naštet.⁸ Kljub temu je bila njegova plača precej boljša od plače njegovega predhodnika Antona Wassermanna, ki je prejel po dva goldinarja na teden. Delal je le dvanajst tednov, ker je potem, ko je odšel po ženo na Dunaj, za kar je prejel še posebej 8 goldinarjev, na poti nazaj utonil v Donavi.⁹

Tiskarski pomočnik, ki je delal 17 tednov, je zaslužil prvih 12 tednov po 1 goldinar, naslednjih pet tednov pa nekoliko manj, tako da je dobil skupaj 16 goldinarjev, 7 bacnov in 2 krajcarja (16 gld in 30 krajcarjev).¹⁰ Naslednje leto je zaslužil pomočnik 12 bacnov (48 krajcarjev) tedensko. Dobil je še dodatek, če je bilo več dela ali je moral opraviti še kakšno dodatno delo. Če bi delal dvainpetdeset tednov, bi to zneslo 41 goldinarjev in 6 krajcarjev. Izplačanih pa je dobil 44 goldinarjev in 28 krajcarjev,¹¹ na račun dodatnih del. V obeh primerih sta imela pomočnika plačano hrano in stanovanje. Kot smo videli, je dobil Anton Dalmatin kot prevajalec 30 goldinarjev (se pravi manj kot tiskarski pomočnik). Iz računov izvemo, da je povrnil vojvoda Krištof Konzulu, pri katerem je Anton Dalmatin stanoval, za bivanje 53 goldinarjev.¹² Tako je ostala Dalmatinu ob stanovanju in hrani nekako slaba tretjina plače. Za še enega tiskarskega pomočnika je zabeleženo, da je zaslužil 40 krajcarjev na teden, 36 goldinarjev za 54 tednov dela (posebej je zabeleženo, da poleg hrane, pijače in spanja).

Kot računovodja tiskarne je delal Ungnadov služabnik Gugger. Za svoje dveletno delo je prejel 54 goldinarjev 24 krajcarjev, se pravi, 27 goldinarjev in 12 krajcarjev letno.¹³ Krištof Raid je služil Ungnadu kot sel. Ohranjen je račun, ko je nesel pismo cesarju v Augsburg, v katerem je Ungnad prosil cesarja za denarno pomoč tiskarni. Ker cesarja ni več našel tam, je odšel za njim na Dunaj, kjer je moral počakati še na cesarjevo odločitev. Stroški so znesli skupaj 13 goldinarjev ter šest in pol krajcarja.¹⁴

S tem pa smo že prešli na področje potovanja. Uraška tiskarna je bila za dežele, katerim je služila, precej oddaljena. Za vzdrževanje stikov so bila potrebna številna potovanja. Sodelavci tiskarne so potovali osebno ali pa so urejali zadeve posebni sli. Ti so prenašali tudi pošto. O tem nam povedo ohranjeni računi naslednje: V letu 1562/63 je znesel račun za »pošto«, ki so jo prenašali sli, 73 goldinarjev in 27 krajcarjev. Izdatek za sle in prevoze pa je znesel še dodatnih 64 goldinarjev in 42 krajcarjev, kar da skupaj 138 goldinarjev in 9 krajcarjev. Skupni izdatki tiskarne v tem letu so znašali 2306 goldinarjev in 10 krajcarjev,¹⁵ izdatki za »pošto«, sle in prevoze so znesli torej okrog 6 % skupnih izdatkov.

Za pošto, ki jo je prinesel sel skupaj z drugo, je prejel napitnino, ki je znašala okrog 20 krajcarjev. Bartl Buch, ki je bil poslan s hrvaškimi katekizmi v Ljubljano, je prejahal 86 milj in je prejel 8 goldinarjev in 36 krajcarjev, kar znese točno 6

⁵ Franjo Bučar, Računi o dohocima, str. 228, 232.

⁶ n. d., str. 233.

⁷ Mirko Rupel, Povabilo in odpoved Gašperju Melissandru, Slavistična revija VIII 1955, str. 213.

⁸ Franjo Bučar, Računi o dohocima, str. 235.

⁹ n. d., str. 299.

¹⁰ n. d., str. 229.

¹¹ n. d., str. 235.

¹² n. d., str. 234.

¹³ n. d., str. 237.

¹⁴ n. d., str. 236.

¹⁵ n. d., str. 237.

krajcarjev na miljo. Sel, ki je bil poslan na Kranjsko zaradi iskanja duhovnikov, ki bi pomagali pri prevajanju, je prejahal 118 milj, tri dni in pol pa je moral čakati v Ljubljani, kar je zneslo 12 goldinarjev in 9 krajcarjev. Za miljo je prejel po 6 krajcarjev, prav tako po 6 krajcarjev pa-tudi za vsak dan, ko je čakal v Ljubljani. Temu bi lahko rekli »kilometrina« na dolge proge.¹⁶ Na krajše proge je bila nekoliko nižja. Sel, ki je bil poslan iz Tübingena k Trubarju v Kempten, je prejel 5 krajcarjev za miljo (skupaj 15 prejahanih milj), prav tako pet krajcarjev za miljo je prejel sel, ki je potoval v Nürnberg, vendar je dobil za dan čakanja 8 krajcarjev. Sel, ki je bil poslan po stavca Wassermanna na Dunaj, je prejel za prejahano miljo prav tako 5 krajcarjev, na Dunaju je moral še 8 dni čakati, za vsak dan je prejel 4 krajcarje, tako da je znašalo potovanje skupaj 7 goldinarjev in 57 krajcarjev. Štefan Konzul je plačal za najetega konja, ki ga je jahal iz Ulma do Uracha, 45 krajcarjev.¹⁷ Sel Bader je bil poslan v Nürnberg, da bi pripeljal mojstra Putzenschneiderja, za kar je prejel 1 goldinar in 40 krajcarjev. Nürnberški tiskar se, kot je videti, ni mogel zlahka odločiti, da odide v Tübingen, ker je moral Ungnad poslati ponj poseben voz, kar je zneslo skupaj že 14 goldinarjev in 14 krajcarjev.¹⁸ Prevoz tiskarske stiskalnice iz Tübingena v Urach je stal 3 goldinarje, prevoz devetih stotov raznega tiskarskega materiala iz Nürnberga v Urach 7 goldinarjev in 48 krajcarjev ali približno 52 krajcarjev za stot.¹⁹

V uraški tiskarni so bili potrebni sodelavci, ki so znali slovensko in hrvaško. Ohranil se nam je točen popis stroškov, ko je potoval Konzul s Cvečićem na Kranjsko in v Istro, da bi našel primerne prevajalce. Iz Uracha sta odpotovala 25. novembra, preko Salzburga, Beljaka do Kranja, kjer sta se ločila, tako da je Cvečić odšel v Ljubljano in se tam ustavil, Konzul pa je šel naprej preko Vrhnike in Razdrtega in je prispel 25. decembra v Pazin. Tako je trajalo potovanje točno en mesec. Na povratku iz Pazina se je nekaj dni zadržal še na Kranjskem, kljub temu je trajalo potovanje nazaj do Uracha nekoliko manj, 24 dni. Cvečić se ni vrnil, s Konzulom je pa šel Drenović. Celo potovanje je stalo 134 goldinarjev, 13 krajcarjev in en lenarič.²⁰ Istega leta je potoval na Kranjsko in v Belo Krajino še Ungnadov služabnik Gugger, ki je pripeljal s seboj v Urach tri sodelavce: Jurišiča, Pomasaniča in Cvečića. Potovanje je bilo precej dražje od Konzulovega, saj je račun znesel 203 goldinarje ter 38 in pol krajcarjev.²¹ Podrobneje naj predstavim še cene Trubarjevega potovanja iz Ljubljane v Urach jeseni leta 1561. Trubar je potoval s štirimi tovariši, štirimi konji in enim oslom. Potovanje je trajalo od 3. do 20. septembra, stalo pa je 144 goldinarjev in 15 krajcarjev. Bivanje dveh uskoških duhovnikov osem dni v Ljubljani je skupaj s preskrbo konj stalo 9 goldinarjev. Potovali so preko Jesenic, Podkorena, Šmohorja, Lienza, Innsbrucka, Kemptena v Urach. Kjer so jih sprejeli kot goste, so dali napitnino, ki je znašala 40 ali 50 krajcarjev. Sicer pa so se cene prenočevanja in hrane proti severu rahlo dvigale. V Podkorenu in Šmohorju je znašalo prenočišče za vse po 1 goldinar in 20 krajcarjev, v Lienzu 2 goldinarja 36 krajcarjev, v Brunecku na Tirolskem, kjer so gostili še nekega Budino, pa so pustili 4 goldinarje in 42 krajcarjev, sicer so se pa stroški gibali med 1 goldinarjem 30 do 50 krajcarjev dnevno. V Kemptenu, kjer je bil Trubar prej župnik, so ostali dva dni. Tam si je uskoški duhovnik privoščil 20 meric vina, skupni račun pa je znesel 8 goldinarjev in 20 krajcarjev. Vino je bilo po 4 krajcarje. V Memmingenu si je privoščil uskoški duhovnik enajst mer piva, ki je veljalo po šest črnih denaričev. Popravilo sedla za osla ali konja je stalo 5 krajcarjev, podkovanje osla in konja pa 31 krajcarjev. Vodnik, ki jih je popeljal čez hrib pri Šmohorju, je dobil 6 krajcarjev, približno toliko je znašala tudi običajna napitnina, najvišja omejenjena je znašala 8 krajcarjev. Vsekakor se zdi, da Trubar z napitninami ni skoparil.

¹⁶ Franjo Bučar, Ivan Ungnad, str. 232.

¹⁷ n. d., str. 232.

¹⁸ n. d., str. 233.

¹⁹ n. d., str. 234.

²⁰ Franjo Bučar, Račun Stjepana Konzula, str. 47.

²¹ Franjo Bučar, Računi o dohocima, str. 236.

Konzul je dajal na svojem potovanju običajno po dva krajcarja, na Kranjskem pa le po enega.²²

In koliko je stal konj? Cene so bile gotovo različne. Ko je prosil Trubar v Rotenburgu, kjer je bil некоč župnik, da bi mu kupili osla, so mu dali 14 goldinarjev, da si kupi konja.²³ Konzul poroča, da je plačal v Salzburgu za konja 16 goldinarjev in 33 krajcarjev.²⁴ To sta nam lahko kazalki, kako so se cene gibale.

Na osnovi računov Trubarjevih Artikulov lahko vidimo, koliko je stal tisk knjige v tistem času. »Artikuli oli dejli te prave stare vere kerszhanske« so izšli 1562. leta in so jih tiskali v uraški tiskarni. Tisk te knjige, ki je obsegala 28 1/2 pole (218 strani), je znesel skupaj s tiskarskimi stroški 74 goldinarjev in šest krajcarjev, skupaj s stroški prebivanja Trubarja v Urachu v času, ko so Artikule tiskali, in še nekaterimi drugimi manjšimi stroški vred pa 84 goldinarjev in 6 krajcarjev.

Za knjigo so porabili nekaj več kot 5 bal papirja. Bala je stala 13 goldinarjev, tako da je znesla cena papirja približno 65 goldinarjev, ostali tiskarski stroški pa še 9 goldinarjev.²⁵ Pri tem ni všteta vezava knjige. Knjige so takrat vezali velikokrat tam, kjer so jih prodajali, tako da so jih razpošiljali v polah. Iz računov Fabijana Kirchbergerja, glavnega razpečevalca protestantskih knjig v Ljubljani, izvemo, da je stala vezava v usnje enih artikulov 14 krajcarjev, vezava v pergament pa 8 krajcarjev.²⁶ Vezane artikule je prodajal po 15 krajcarjev; verjetno so bili vezani v pergament, ker za v usnje vezane izrečno navaja, da jih je prodal po 20 krajcarjev. Nevezane je prodajal po 10 krajcarjev, v enem primeru je zapisal, da je dobil za nevezane 15 krajcarjev. Prevoz enega tovara ali voza knjig je stal iz Kranja do Ljubljane okrog 20 krajcarjev.²⁷ V računih ni nikjer zabeleženo, da bi dobil Trubar kakšen honorar za svoje delo.

To je le bežen in omejen pregled v takratne cene, ki nam pa kaže cenovna razmerja na področju, ki je tesno povezano z našo narodno in kulturno zgodovino in delom naših protestantov.

Zusammenfassung

DER SLOWENISCHE PROTESTANTISMUS, DIE URACHER DRUCKEREI UND DIE PREISE

Vinko Rajšp

Die Preise der slowenischen protestantischen Druckerei in Urach, die sich erhalten haben, gewähren uns einen Einblick in die Preisverhältnisse in der Zeit, in der unsere Reformatoren tätig waren. Der vorliegende Aufsatz stellt die Einnahmen der einzelnen Drucker arbeiter, Reise- und Transportkosten sowie die Druckkosten der Uracher Druckerei dar.

²² Mirko Rupel, Dva Trubarjeva računa, str. 113—116.

²³ n. d., str. 110.

²⁴ Franjo Bučar, Račun Stjepana Konzula, str. 39.

²⁵ Franjo Bučar, Račun o slovenskim artikulama, str. 44—45.

²⁶ Franjo Bučar, Račun Fabijana Kirchbergera, str. 143.

²⁷ n. d., str. 144.

Stane Granda

POSKUS ORGANIZIRANJA SLOVENSKE LJUBLJANSKE OBČNE BANKE (1872)

Referat na posvetovanju o zgodovini denarstva in bančništva na Slovenskem. Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984.

Govoriti o slovenskem bančništvu v obravnavanem času in prostoru v nobnem primeru ne pomeni pristajati na tezo, da sta pri nas obstajali dve ločeni ekonomiji: slovenska in nemška. Označevanje neke gospodarske dejavnosti z nacionalno oznako pomeni v konkretnem primeru opozoriti na zavestna prizadevanja slovenske politike, da bi obstoječim institucijam postavila ob bok nove ustanove, ki bi s poudarjanjem slovenstva tudi na ekonomskem področju podprle boj slovenskega naroda za popolno emancipacijo. V začetku druge polovice 19. stoletja so na našem ozemlju bančne posle še vedno opravljali nekateri trgovci, v Ljubljani tudi Kranjska hranilnica in podružnica Avstrijske nacionalne banke, ki je začela z delom 1856, vendar obe le v zelo majhni meri. 1867 je bila ustanovljena Ljubljanska obrtna banka, ki se je 1872 združila s Štajersko eskomptno banko iz Gradca, ko je ta tega leta odprla v Ljubljani svojo podružnico. Dokaj razvito je bilo bančništvo tudi v Trstu. V Celovcu in Gorici, kot kaže, pravih samostojnih bank ni bilo. Nastanek Ljubljanske obrtne banke, njena fuzija, pa tudi ustanovitev Kranjske eskomptne družbe 1876 pa dokazujejo, da je bilo takratno gospodarstvo v slovenski prestolnici že toliko razvito, da je pravi bančni zavod nujno potrebovalo.¹

Omenjanje sedemdesetih let preteklega stoletja pri mnogih sproža vprašanje, ali gre pri takratnem ustanavljanju bančnih ustanov pri nas predvsem za odmev znanega Gründungsfiebra in z njim povezanih špekulacij ali pa za odraz gospodarskega razvoja in z njim zvezanih potreb. Nedvomno so splošni avstrijski gospodarski tokovi segali tudi k nam, saj je bila Cislajtanija enoten gospodarski prostor, vendar ti vplivi ne bi mogli vplivati na kapitale, če teh ne bi bilo. Upam si trditi, da je obdobje mrzličnega ustanavljanja delniških družb in špekulacij vplivalo predvsem na obliko in (ne)uspeh, ne pa na vsebino.

Slovenska politika druge polovice 19. stoletja na Slovenskem ni bila tako brez posluha za ekonomska vprašanja, kot to kaže prvi vtis. Dolgoletna dominacija literarnih zgodovinarjev pri obravnavanju tega obdobja, pa tudi zahteve našega časa, ki so kljub deklarativnemu izjavljanju za proučevanje celotne podobe človeka in njegovega življenja v resnici naklonjene predvsem političnim vprašanjem, pretirano zanimanje za jezikovna, literarna in estetska vprašanja, ki v zadnjem času dobiva nov zalet, vse to zamegljuje dejansko stanje. Pozornejše branje Novic, njihova uredniška politika, članki Jožefa Orla, Janeza Bleiweisa in nekaterih dopisnikov, pisanje Slovenskega naroda, zlasti članki Josipa Vošnjaka, obeh Sernecev, Ferda Kočvarja-Žavčanina, nekateri članki v nemškem časopisju, ki je izhajalo na slovenskem ozemlju, zlasti pisanje V. C. Supana, prizadevanja za izgradnjo železniškega omrežja, ekonomske zahteve na taborskem gibanju in vrsta bolj ali manj individualnih izjav kažejo, da so bila ta vprašanja še kako aktualna, še kako navzoča v diskusijah takratne družbe. Že omenjeno taborsko gibanje je nedvomno ogromno pri-

¹ Vlado Valenčič, Ljubljanska trgovina od začetka 18. do srede 19. stoletja. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 3, Ljubljana 1981 (zlasti od 79. strani dalje), Stane Granda, Usoda zapuščine Henrika in Etbina Henrika Čoste. Zgodovinski časopis 36, 1982, str. 100. Splošne podatke glej: Drago Potočnik, Slovensko denarništvo 1918—1938. Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana, 1939, str. 444, Aleksander Bilimovič, Nekoliko podatkov o delniških družbah v Sloveniji. Zbornik znanstvenih razprav juridične fakultete 4, 1924/25, str. 174—212, Compass. Finannzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn 1875. Iz njega ni mogoče dobiti popolnoma jasne slike, ker manjka precej podatkov o podružnicah bank.

spevalo k porastu slovenske samozavesti, čeprav večjih praktičnih uspehov ni bilo. Verjetno je ravno slednje povzročilo preorientacijo na novo področje javnega delovanja slovenskih politikov: ekonomijo. Ugotavljali so namreč, da sta »politika in literatura« dotlej vezali nase preveč sil, da je bila borba na ekonomskem področju preveč nenačrtna. »Ne zadostuje, ljudstvo samo buditi po veselica in v čitalnicah, razgovorih na taborih itd., ker navdušenost za vsako novo idejo trpi samo nek čas, kteremu treznost sledi . . .² Ugotavljali so, da se je treba prilagoditi času, ker razvoj ne gre mimo slovenskega naroda. »Iz samo poljedelskega naroda postajajo Slovenci tudi trgovinski in obrtniški narod.«³ Tovrstna razmišljanja, ki jih zasledimo v slovenskem časopisju, zlasti v letih 1872 in 1873, torej neposredno po koncu taborskega gibanja, kažejo celo na določeno prevlado ekonomskih idej, ali bolje rečeno, na nadgrajevanje dotedanjih oblik delovanja slovenske politike. V bistvu gre za kompletiranje slovenskih prizadevanj za popolno emancipacijo Slovencev. »Z gojenjem narodnega gospodarstva polagamo zadnji kamen na zgradbo našega narodnega doma.«⁴

K tej kratki sliki idejnega razvoja je treba priložiti tudi sliko ekonomskega stanja. Žal je treba priznati, da nam na tem področju še vedno manjka pravih analiz. Iz že objavljenih del Vlada Valenčiča, Ivana Mohoriča in Jožeta Šorna, člankov v Slovenskem biografskem leksikonu, takratnega časopisja in korespondenc je razvidno, da vsi le niso bili reveži in da so mnogi obračali velike količine denarja. Seveda pa mnogi teh ljudi niso bili samo gospodarstveniki, ampak tudi politiki in ravno od njihove politične opredelitve je bila v veliki meri odvisna usoda slovenskih načrtov. Kot prvi slovenski gospodarski organizaciji moremo omeniti Prvo občno zavarovalno banko Slovenijo⁵ in Narodno tiskarno. Obe sta kot delniški družbi zrasli iz pobud, ki so imele že določeno zgodovino, realizacija pa se je začela v letu 1871. Tiskarna je bila zamišljena bolj skromno, banka Slovenija pa izredno širokopotezno. Že njen polni naslov kaže, da je hotela biti predvsem zavarovalnica. Eden izmed njenih prvih kritikov ji je že takoj oponesel, da si je s tem vzela »kaj pohleven oddelek banknih opravil«, da je dala preveč poudarka zavarovalništvu, da bo trgovini, obrti in industriji malo koristila, še zlasti, ker predvideva njen statut le eskont zanesljivih menic, dajanje kreditov na državne in industrijske vrednostne papirje in hipotečna posojila, ne pa osebni kredit, ki je na Slovenskem najbolj potreben, menil je, da bolj zasleduje interese delničarjev kot pa slovenskega naroda.⁶ Temu spoznanju se je pridružil še dejstvo, da je v Ljubljani 1872. leta odprla svojo podružnico Štajerska eskomptna banka iz Gradca, ki je bila prava banka in je »požrla« domačo obrtno banko, kar so čutili tudi kot speljevanja denarja iz slovenskih dežel. Mariborčani so ustanavljali lastno eskontno banko. V Trstu so nastajale kar tri banke (Splošna tržaška banka, Tržaško bančno društvo, Tržaško zemljiško kreditno in hranilno društvo). Hrvatje so imeli že od 1869 Hrvatsko eskomptno banko in so ustanavljali komercialno banko. Najmočnejši je bil seveda češki zgled. Čehi so že od 1869 imeli Živnostensko (obrotno) banko, 1872 pa so ustanavljali Narodno banko.⁷ Verjetno je ravno ustanavljanje te vplivalo tudi na poimenovanje slovenskih načrtov, ki tudi zahtevajo Narodno banko.⁸ Seveda tega imena ne smemo enačiti z današnjo rabo pojma »narodna banka«. Kot je bila na eni strani enotna želja po ustanovitvi take banke, pa je vladala precejšnja neenotnost glede poti, kako bi do nje prišli. Enotni so si bili, da mora biti banka velika in močna, da mora postati »veliki obrtnik« (danes bi rekli: veleindustrijalec) in »veliki trgovec slovenskega naroda«. Služila naj bi v prvi vrsti trgovini in šele nato industriji, biti mora »sebična za slovensko narodno osebinu«. Vodili naj bi jo pošteni ljudje, ne bi smela biti špekulantska, kredit bi moral biti poceni. Drugače pa so si nekateri predstavljali, naj nastane kot

² SN 6. 2. 1872.

³ SN 5. 3. 1872.

⁴ SN 4. 5. 1872.

⁵ Stane Granda, Poskus organiziranja slovenskega zavarovalništva v Ljubljani v drugi polovici 19. stoletja. Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo. Ljubljana 1984, str. 238–244.

⁶ SN 16. 3. 1872.

⁷ Compass. Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn 1875.

⁸ SN 6. 2. 1872.

centralni organ malih kmečkih posojilnic in hranilnic, v kateri bodo imela svoj denar tudi razna slovenska društva, čitalnice in drugi, veliki in mali kapitalisti, da bodo lahko tudi slednji deležni »velikih bančnih podjetij«, da naj postane ustanova »naših krajcarjev in grošev«; drugi so bili za delniško družbo.⁹ Pa tudi glede te ni bilo enotnosti. Po mnenju nekaterih bi smeli delnice razpečati le v domačih krajih, tako bi zbrali 100.000 do 200.000 goldinarjev, kar bi bilo sicer bolj malo, bi pa zadoščevalo za začetek, predvsem pa bi banka ostala v narodnih rokah; drugi pa so trdili: »poskus izključenja tujega kapitala, če bi sploh mogoče bilo, je aboten«. Ne bi smeli posnemati dunajskih židovskih delniških družb in prodajati delnic po nizkem kurzu. Delnice naj bi najprej le podpisali, in če bi se pokazalo, da bodo zbrali dovolj kapitala, naj bi začeli vplačevati. Tako bi stroške ustanavljanja znižali le na nekaj sto goldinarjev, ne pa da bi bili 5.000 do 10.000 goldinarjev, ker je to na Slovenskem že kapital.¹⁰ Iz vrste teh pripomb je razvidna velika previdnost, ki je izhajala predvsem iz napak pri ustanavljanju Prve občne zavarovalne banke Slovenije. Nenazadnje je iz njih razvidna tudi bojazen glede nacionalne orientacije obstoječih kapitalov. Splošno mnenje je bilo glede tega vprašanja dejansko precej romantično in ni upoštevalo stare ljudske modrosti, da se običajno ljubezen neha pri denarju. Seveda pa je pri snovanju novih podjetij vedno potrebno nekaj drznosti, zato moramo poziviti: »naš narod je kakor nalašč za asociacije stvorjen«, v Ljubljani bo »tak zavod gotovo vse druge prekosil, ker je tukaj vedno dosti kapitala nakopičenega«, »tla v Ljubljani so dobra, treba samo početnikov«, »torej možje na posvet« gledati tudi v luči ustvarjanja potrebnega razpoloženja med ljudmi.¹¹

4. maja 1872 je Slovenski narod prinesel kratko vest, da nameravajo v Ljubljani ustanoviti »Občno slovensko banko«. Obljubili so, da bodo o ustanovitvi poročali, ko bo do nje prišlo. Ta vest je posledica tiskanega slovenskega poziva nekaterim Slovincem, naj se 5. maja zberejo ob 15. uri v dvorani ljubljanske čitalnice, kjer bodo govorili o ustanovitvi narodne banke v Ljubljani. Ta naj bi nastala zaradi nujnih narodnogospodarskih ozirov, ki zahtevajo ustanovitev slovenske banke, ker se bo z njo slovenski narod postavil na noge. »Ta za naš narod neizmerno važni namen bode mogoče doseči le s združenimi močmi, ker združitev močij, asociacija, je tirjatev našega časa. Denarne sile morajo se skupiti, da se bodo kakor kri iz srca plodonosno razlivala po vseh žilah narodnega življenja, in zato nam je ustanovitev *osrednjega narodnega denarnega zavoda* prva živa potreba. Poleg izvolitve organizacijskega odbora naj bi govorili tudi že o glavnih načelih statuta, katerega osnutek so v povzetku priložili pravilom. Lepak, datiran z 28. aprilom, so podpisali dr. Janez Bleiweis, Josip Gorup, veletrgovec iz Trsta in takrat verjetno najbogatejši Slovenec, Valentin Krisper, Ivan Vilhar in Peter Grasselli, ki tudi niso bili neveščji v poslovnem življenju.¹² Z ozirom na to, da je bila akcija dokaj dobro pripravljena, bi smeli soditi, da so jo dejansko pripravljali dlje časa, in da serija člankov v časopisju tiste dobe ni le analiza potreb. Kdo izmed podpisanih je bil glavni iniciator, je veliko vprašanje. Jasno je, da je bil Grasselli nekakšen organizacijski sekretar, sicer se ne bi v njegovi zapuščini ohranil delček arhiva. Bleiweisa so verjetno v skladu s takratnimi običaji vzeli med podpisnike vabila, da bi pritegnil čimvečji krog ljudi. Glede na to, da je bil »oče slovenskega naroda« silno previdna osebnost, smemo z veliko gotovostjo domnevati, da so bili med iniciatorji ugledni ljudje, in da je bil načrt dokaj realen.

Dejansko se je zbralo tistega dne nad 30 rodoljubov iz raznih krajev. Časopisi so poudarili, da so bili med njimi tudi štajerski in goriški Slovenci. Banka naj bi imela samo slovensko ime: Ljubljanska občna banka. Sedež naj ima v Ljubljani,

⁹ Najbolj ilustrativna so razmišljanja Ferda Kočevarja-Zavčanina v seriji člankov Slovenska narodna banka v Slovenskem narodu 1872.

¹⁰ SN 16. 3. 1872.

¹¹ SN 8. 2. 1872.

¹² Marjan Drnovšek, Arhivska zapuščina Petra Grassellija 1842–1933. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 6, Ljubljana 1983, str. 416–417 (odslej citiram: Drnovšek, Grasselli).

drugod pa podružnice in agente. Delovala naj bi po vsej Cislajtani in (če bi dobila dovoljenje) tudi na Ogrskem. Delovno področje je bilo zelo obsežno, saj so ga opisali v 17 točkah. Med njimi so hipotekarna posojila, posojila deželam in občinam, kupčevanje z raznimi vrstami vrednostnih papirjev, kupovanje deviz, kovancev in plemenitih kovin, udeležba na borznih akcijah, prevzemanje finančnih poslov za dežele, občine, korporacije, družbe in privatnike, žiro računi, depoziti vseh vrst, javne in privatne pristojbine, promet z nepremičninami, zlasti kupovanje in razkovanje posesti, ustanavljanje podjetij za javna dela, industrijska, gozdna in rudarska podjetja, pridobivanje in prodaja koncesij, nakupovanje kmetijskih pridelkov in industrijskih izdelkov in njihova prodaja, komisijiski posli, sodelovanje pri ustanavljanju podjetij raznih vrst ali pa prevzemanje njihovih likvidacij, prevzemanje poslov, ki pospešujejo poljedelstvo, trgovino, obrt in industrijo, izvoz in uvoz, prevzemanje gradenj vseh vrst, posebej železnic in drugih prometnih poti. Banka naj bi ustanavljala tudi kreditna društva. Akcijski kapital naj bi bil dva milijona goldinarjev, to je 10.000 delnic po 200 gld. Banka naj bi začela z delom, ko bi bilo podpisanih 1000 delnic (prva emisija). 5 akcij naj bi dajalo pravico do 1 glasu v glavni skupščini, ki mora biti vsako leto. Družba naj bi delovala neomejen čas. Dobiček bi delili na sledeči način: 5 % vrednosti vsega kapitala bi izločili za delničarje, 5 % cellega dobička naj bi šlo v rezervni fond. Iz čistega dobička, ki bi ga dobili z odštetenjem teh obveznosti od celotnega dobička, bi dobil 10 % upravni svet, o ostalem bi odločala skupščina.¹³ Na tem ustanovnem sestanku so podpisovali že tudi delnice: baron Anton Zois 25, dr. Janez Bleiweis 15, grof Jožef Barbo 25, dr. Ferdinand Dominkuš 5, dr. Radej 10, Rapoc 10 (oba zadnja dva le za primer, da bo na Štajerskem ustanovljena bankina filijala) Šolmajer 5, Vilhar 10, Taučar 20, Kottnig 20, Urh 5, Žuža 4, Poklukar 5, F. X. Souvan 10, Ferdinand Souvan 10, Franjo Souvan 10, Murnik 5, Mosche 5, Perenič 2, dr. Vošnjak 2, dr. Tonkli 5, Grasselli 10, Gorup 100. 23 mož je podpisalo 318 delnic, kar je predstavljalo 63.600 gld. ali dobro tretjino potrebnega akcijskega kapitala. Tem prvim sta se nekoliko kasneje priključila še Valentin Krisper, ki je podpisal 25 delnic, in R. Naglič, ki jih je podpisal 10. S tem so se počasi bližali polovici potrebne vsote.¹⁴ Izvolili so tudi odbor, ki naj dokončno izdela pravila in poskrbi za dovoljenje vlade. Vanj so bili izvoljeni: Josip Gorup, F. X. Souvan, Ivan Vilhar, Luka Taučar in državni poslanec advokat dr. Jožef Poklukar. Kakor vidimo, so bili delničarji iz Ljubljane, pa tudi iz Štajerske, Gorice in Trsta. Med njimi so bili liberalci, ožji pristaši Bleiweisa in katoliški konservativci. Vsi slovenski časopisi so ustanovitev zelo pozdravili, najtopleje in najobširneje je o njej spregovorila goriška Soča. V Gorici so malo pred tem imeli sestanek, ki ga je sklical deželni glavar Coronini, na katerem naj bi ustanovili ljudsko banko. Od približno 60 udeležencev je bilo pol Slovencev, ki pa se z italijansko polovico niso ujeli v načrtih, ker so ti želeli delniško društvo, Slovenci pa hranilnico in posojilnico. Dopisnik Soče je upal, da bo Ljubljanska občna banka odprla v Gorici svojo filijalo, kot jo je imela že Štajerska eskomptna banka, pa da bo tudi pomagala pri ustanovitvi ljudske banke, kot so si jo želeli Slovinci.¹⁵ Slovenski narod je moral svoje prvo obvestilo dopolniti, ker je bilo za banko precejšnje zanimanje in ker so morali potolažiti vodstvo in pristaše banke Slovenije. Obvestili so jih namreč, da zavarovalnici ne bodo konkurirali.¹⁶

O tem, kako je teklo nadaljnje podpisovanje delnic, ni podatkov. Zelo ilustrativna pa je vest iz začetka junija 1872, da se je zbralo v »hotelu Evropskem«¹⁷ nekoliko rodoljubov, ki so hoteli v Ljubljani ustanoviti novo hranilnico, ker s staro Kranjsko hranilnico niso bili zadovoljni. Na sestanku je k sreči prevladala zdrava pamet, saj so ugotovili, da z njo ne bodo konkurirali le nemškimi ljubljanskimi za-

¹³ Tiskan izvod statuta je ohranjen v Arhivu SR Slovenije v fondu deželne vlade v Ljubljani, reg. fasc. 34-12, spis 3831/1873 — priloge. Zahvaljujem se arhivskemu svetniku Petru Ribnikarju za učinkovito pomoč pri iskanju statuta in ostalega gradiva.

¹⁴ Drnovšek, Grasselli, str. 418.

¹⁵ Soča, 4. 5. 1872.

¹⁶ SN 9. 5. 1872.

vodom, ampak tudi ljubljanski občni banki, ki je imela v osnutku statuta tudi ustanavljanje kreditnih društev. Razšli so se z zahtevo, naj ima nova banka taka pravila, da bo obenem tudi varna in previdna hranilnica.¹⁷ Kdo je stal za to akcijo, ni znano. Ta dogodek nedvomno kaže, da je bila tovrstna aktivnost na Slovenskem precej prepuščena posameznikom in da levica pogosto ni vedela, kaj dela desnica. Nenazadnje je bilo na tržišču tudi precej akcij in mnoge so obljubljale večji in hitrejši zaslužek kot slovenske. V začetku julija je Josip Gorup prevzel garancijo za vse še ne podpisane delnice Ljubljanske občne banke.¹⁸

1. avgusta je zgoraj omenjeni organizacijski odbor vložil prošnjo na deželno vlado, ki je prošnjo z utemeljitvijo in 6 izvodi statuta poslala na Dunaj. V utemeljitvi so posebej poudarili, da je banka nujno potrebna zaradi dotedanjšega gospodarskega razvoja. Vsaka dežela, vsako večje mesto naj bi jo že imelo, le Kranjska ali točneje Ljubljana je brez nje. Filijala Štajerske eskomptne banke, ne glede na omejen delokrog, ne more nadomestiti samostojnega bančnega zavoda. S kakšnim mnenjem je deželna vlada pospremila to prošnjo na Dunaj, ni znano. Že 16. septembra je ministrstvo zahtevalo določena pojasnila in popravke. Te popravke so opravili predvsem v oktobru 1872. leta in nato dali popravljeni statut v tisk. V ponovni prošnji 11. decembra so zapisali, da se bo banka ukvarjala predvsem s krediti na premičnine, da bo tudi hranilnica in posojilnica, skratka, da bo opravljala iste posle kot druge podobne, že koncesionirane banke. Zelo podrobno so bila izdelana tudi pravila o ustanavljanju kreditnih društev. Spremenili so tudi nekaj členov in opustili nekaj osnutkov bančnih formularjev. Prošnji so priložili tudi utemeljitev k prvi prošnji. Posebej so poudarili, da so izpolnili vse zahteve ministrstva in s tem vse vzroke za odklanjanje izdaje koncesije.¹⁹ Iz nekaterih formulacij bi mogli sklepati, da se jim postopek s strani vlade ni zdel povsem korekten. Kot je razvidno iz ohranjenega pečata na tiskanem statutu, je tokrat vodil akcijo dr. Josip Poklukar.²⁰ Nato so čakali. Ustanoviteljev se je začel pollaščati nemir, sum v poštenost vlade je naraščal. V začetku marca je dobila koncesijo v Ljubljani nova delniška družba, Ljubljanska stavbna družba, ki je bila v nacionalnem pogledu mešana. Slovenski narod je s precejšnjo grenkobo zapisal, da je ta družba dobila koncesijo, da pa je slovenska banka še vedno ni. »Vse kar bi naš materijalen in duševen napredek pospešilo, na ta način vlada zavira, namestu da bi že iz zdravih državnih obzirov podpirala nas.«²¹

V začetku maja 1873 je prišlo na Dunaju do znanega borznega kraha. Vse kaže, da je ministrstvu za notranje zadeve (Auersperg-Lasserjev režim!) prišel za Ljubljansko občno banko kot naročen. Naenkrat je postalo ekspeditivno in že 16. maja izdalo sklep, da je nameravalo potem, ko bodo izpolnjene zahteve po popravkih, banko dovoliti, da pa sedaj zaradi novonastalih razmer in položaja na denarnem trgu prošnje ne more upoštevati. Ministrstvo je bilo, kot je to pri politikih navadno, kratkega spomina. Pozabilo je, da je poprej za zavrnitev potrebovalo poldrugi mesec, da pa sedaj v petih mesecih ni zmoglo poštenega odgovora. 22. maja 1873 je prizadete o tem obvestila tudi kranjska deželna vlada.²²

Reakcija Novic je bila umirjena in je bralce seznanila samo z argumenti ministrstva. Bolj ogorčen je bil Slovenski narod. Vladi je očital, da je na svojo odločitev čakala več kot štiri mesece, da je bila prošnja vložena, ko o kakršnemkoli krahu ni bilo še ne duha ne sluha. Na koncu je zastavil vprašanje: »Zakaj tačas ministrstvo pravil nij dovolilo?«²³ Ostali so seveda brez odgovora. Gotovo ga ni nihče potreboval. Laibacher Tagblatt, ki ni o naporih za ustanovitev banke prav nič poročal, je o ne-

¹⁷ SN 8. 6. 1872.

¹⁸ SN 6. 7. 1872.

¹⁹ Seznam, ki ga navaja Drnovšek, Grasselli na str. 417–418, se gotovo nanaša na pravila delniških društev, ki so služila za vzorec pri sestavljanju pravil Ljubljanske občne banke.

²⁰ Arhiv SRS, fond deželne vlade v Ljubljani, reg. fasc. 34-12, spis 3831/1873.

²¹ SN 7. 3. 1873.

²² Arhiv SRS, fond deželne vlade, fasc.

²³ SN 30. 5. 1873.

gativnem odloku ministrstva takoj poročal. Sporočili so, da minister Lasser banke, ki so jo mislili ustanoviti nacionalno-klerikalno nastrojeni Slovenci, ni dovolil zaradi kraha itd.²⁴ K vsemu temu naj sporočimo le še podatek, da je leta 1873 v Cislajtaniji začelo delovati najmanj 18 bank.

Zusammenfassung

DER VERSUCH DER GRÜNDUNG EINER SLOWENISCHEN ALLGEMEINEN BANK IN LJUBLJANA (LAIBACH) 1872

Stane Granda

Der Verfasser behandelt den Versuch eines Teiles der einheimischen Kaufleute und anderen Unternehmer, gemeinsam und mit Hilfe slowenischer Politiker eine Bank in Form einer Aktiengesellschaft zu gründen. Sie sollte das gesamte verfügbare Kapital vereinen. Mit der Zeit sollte sie eine führende Rolle in dem gesamten von Slowenen besiedelten Raum übernehmen. Sie sollte ihre Tätigkeit auch auf andere österreichische und ungarische Länder erweitern. Die Entstehung der Bank wurde nicht durch das »Gründungsfieber« bedingt, das jedoch beeinflusste die Form der Gesellschaft. Es bestand nämlich ein wirtschaftlicher Bedarf an einer Bank, und auch das verfügbare Kapital war nicht so gering. Im Mai 1872 kam es zur Gründungssitzung, wobei ein Organisationsausschuß gewählt wurde und die Grundsätze festgelegt wurden. Das Aktienkapital sollte 2 Millionen Gulden betragen und in Form von Aktien zu je 200 Gulden gesammelt werden. Der Ausschuß, mit dem damals wahrscheinlich reichsten Slowenen, dem Triester Kaufmann Josip Gruden auf der einen Seite, und dem politischen Führer der Slowenen, dem »Vater des slowenischen Volkes« Dr. Janez Bleiweis, auf der anderen Seite, reichte den ersten Gründungsantrag am 1. August 1872 ein. Nach anderthalb Monaten kam eine Antwort aus Wien, die eine Veränderung und Ergänzung der Statuten der Bank forderte. Ein neuer Antrag wurde am 11. Dezember eingereicht. Eine Antwort erfolgte erst in der zweiten Hälfte Mai 1873, also schon nach dem Wiener Börsenkrach. Allem Anschein nach hatte das Ministerium Auersperg-Lasser aus politischen Gründen nicht die Absicht, die Gründung der Bank zu genehmigen, und ließ deshalb auf die Antwort warten. Der Börsenkrach brachte dann Argumente, denen niemand einen politischen Charakter nachsagen konnte.

ZGODOVINA LJUBLJANE

zbornik s posvetovanja o zgodovini Ljubljane, ki je bilo v Ljubljani 16. in 17. novembra 1983. Zbornik v obsegu 595 strani je uredil prof. dr. Ferdo Gestrin, v njem pa objavlja 48 avtorjev, ki v svojih razpravah obravnavajo preteklost Ljubljane od najstarejših časov do sodobnih dni. Knjigo sta izdaja »Kronika«, časopis za slovensko krajevno zgodovino in Zgodovinsko društvo Ljubljana. V prosti prodaji stane 1600 din, v Zgodovinskem arhivu Ljubljana (Mestni trg 27) in na Oddelku za zgodovino filozofske fakultete (Aškerčeva 12) pa jo je mogoče dobiti za 1100 din.

²⁴ Laibacher Tagblatt 30. 5. 1873.

Janez Šumrada

GOSPODARJENJE NEKE SLOVENSKE DRUŽINE KONEC 19. IN V ZAČETKU 20. STOLETJA

Referat na posvetovanju o zgodovini denarstva in bančništva na Slovenskem. Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984.

Družina, katere življenje skušam v sestavku predstaviti, je za slovenske razmere v dobi prehoda iz 19. v naše stoletje popolnoma netipična, tako po svojem socialnem statusu kot tudi po premoženjskih razmerah — družinski poglavar, znani zgodovinar Franc Kos (1853—1924),¹ namreč ni bil le eden od tedaj še redkih slovenskih izobražencev (od vrnitve v Gorico proti koncu 1890 do upokojitve novembra 1911 c. kr. profesor na tamkajšnjem ženskem učiteljišču), ampak hkrati tudi hišni posestnik in rentnik. Kos je od srede 1891 pedantno, največkrat dnevno, beležil vse osebne in družinske dohodke in izdatke v posebne »dnevnik«, ki so nepretrgoma ohranjeni do konca 1911. Z evidenco prejemkov in izdatkov je nadaljeval tudi kasneje, vendar — kakor kaže ohranjeno gradivo za leta 1919—1924 — na zelo sumaren način.²

Za svoje pedagoško delo je prejemal profesor, seveda edini zaposleni družinski član, mesečno plačo, ki se je gibala od 103,92 gld. (konec 1891, ko je imel dopolnjenih deset let delovne dobe) do 286,26 gld. (zadnja plača pred upokojitvijo). V vseh dvajsetih letih se je plača, ki ji prištevamo tudi s šolsko pragmatiko predpisane petletne in druge doklade, torej zvečala za nekako 2,75-krat glede na prvi navedeni znesek. Značilno je tudi, da se je plača povečevala le počasi in je ostajala relativno dolgo dobo nespremenjena. Kadar se je popravila, je šlo za majhne vsote, največkrat za 1—4 % v primerjavi s prejšnjim zneskom, ko pa je profesor dobil tudi doklade, za 9—14 %. Poprečno narašča plača v obravnavanih dvajsetih letih z indeksom 105,7 za vsakokratno zvišanje. Prva profesorjeva pokojnina (12/11)³ pomeni kar 95,6 % njegove zadnje mesečne plače. Z delovnim mestom je bil povezan tudi dohodek, ki ga je prejemal profesor ob izpiti in pri maturi kot član šolskih izpraševalnih teles.⁴

Za objavljene rezultate svojega obsežnega znanstvenega dela⁵ je prejemal profesor avtorske honorarje, ki so mu jih izdajatelji slovenskega znanstvenega tiska — Muzejsko društvo za Kranjsko, Ljubljanski zvon in Slovenska matica — izplačevali običajno v začetku leta za spise, natisnjene v preteklem letu. Tako je npr. za »Doneske k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja« (368 strani), ki so izšli 1894 pri Matici, prejel njihov avtor 581 gld. honorarja, kar je enako 4,3 njegovim sočasnim mesečnim plačam. Za oceno Rutarjeve Beneške Slovenije, ki jo je publiciral v Ljubljanskem zvonu (1900, str. 514—518), je, dobil 3,5 gld., prva v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko priobčena razprava (II/1892, str. 1—29) z naslovom »Zgodovinski pobirki iz loškega okraja« pa je prinesla svojemu pisatelju nagrado 36, 35 gld.⁶

¹ O njem Bogo Grafenauer, Pomen dela Franca Kosa v razvoju slovenskega zgodovinopisja, v: Franc Kos, Izbrano delo, Ljubljana 1982, 337 sl. Poleg tam navedene literature še Branko Marušič, Primorski slovenski biografski leksikon II/8, 125—127.

² Zapuščina Milka Kosa, fasc. 56 (Zapuščina Franca Kosa): Dnevnik I (25. 7. 1891—30. 6. 1899), II (1. 7. 1899—30. 9. 1904), III (1. 10. 1904—31. 12. 1911). Vsi zapisi, tudi oni iz let po 1900, navajajo vsote v goldinarjih, zato jih povzemam v izvirni obliki. Sumarij prejemkov in izdatkov 1919—1924 je v prilogi dnevnika III. Zapuščino Franca in Milka Kosa hrani Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU.

³ Številka pred Erto pomeni mesec, druga pa leto.

⁴ Takse od letnih izpitov nihajo od manj kot 10 do 30 gld., pač glede na število izprašanih v določenem letu. Dohodki od maturitetnih izpitov niso nobeno leto preseglji 10 gld. Omenimo, da je profesor vseh dvajset let skoraj redno dajal od mesečne plače majhne vsote šolskemu slugi (60 krajcarjev do 1 gld.), za novo leto pa običajno »nagrado«, tudi do 4 gld.

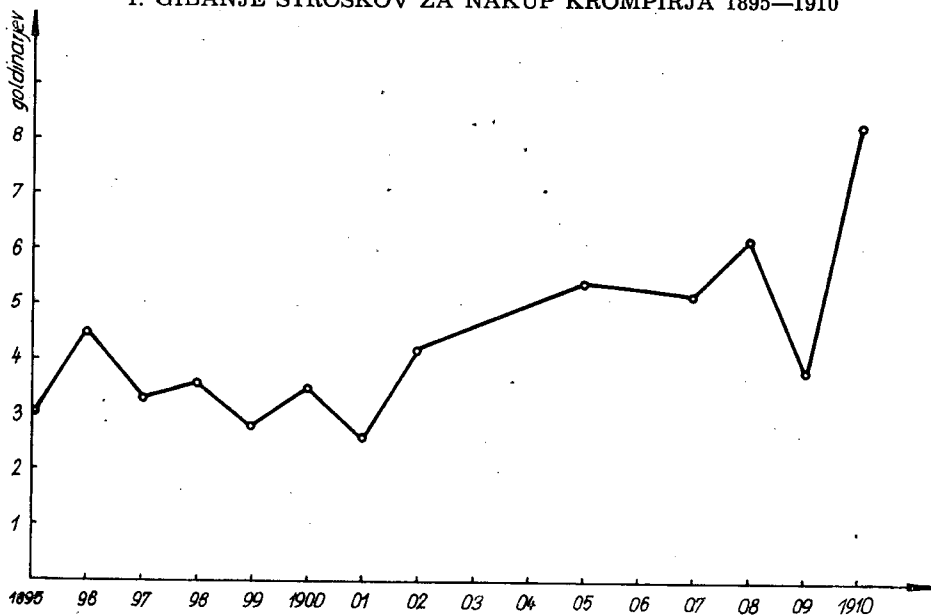
⁵ Prim. Kosovo bibliografijo, v op. 1 cit. Izbr. delo, 360—365.

⁶ Navajam še nekaj avtorskih honorarjev (številke v oklepaju pomenijo enoto v citirani bibliografiji, za katero je bil honorar izplačan): Muzejsko društvo za Kranjsko — 11,80 (34, 35; tudi 36?), 19 (41—43), 114 (44, 45, 47), 93,75 (49—51), 93,75 (54), 25 (58), 27,40 (61), 5 (63, 64), 21,25 (66), 46 (67), 35 (69), 42,50 (69), 50 (69), 32,50 (72, 74), 4,50 (79); Ljubljanski zvon — 2,50 (27, 28), 3 (32, 33), 3 (62); Slovenska matica — 72 (52). Zanimivo se zdi, da je Slovenska matica, ki je 1899/1900 odklonila objavo Kosove načrtovane knjige o zgodovini Slovencev v srednjem veku od leta 500 do 900, Kos pa je zavoljo tega

Kos je v obravnavanem času izdal pri Leonovi družbi prve tri dele svojega »Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku«, objavljal pa je tudi v drugih slovenskih in nekaterih hrvatskih strokovnih glasilih in v dnevnem ter revialnem tisku (npr. ČZN, Vjesnik Zemaljskog arkiva, Domovina, Slovenski narod, Dom in svet, Gorica, Slovan), a za te objave očitno ni prejel nikakršnega plačila.

Za **hrano** je porabila družina poprečno okrog 35 % očetove mesečne plače, ob večjih nakupovanjih tudi kaj več (ozimnica, pred prazniki). Žal iz zapisov večinoma niso razvidne cene in količine prehrabnih artiklov,⁷ posebej pa lahko spremljamo gibanje stroškov za nakup mleka in krompirja, čeprav nabavljenih količin ne poznamo in seveda cene tudi ne. V začetku devetdesetih let, ko je bil zakonski par še brez otrok, so porabljali **mleka** za nekako 3—4 gld. mesečno, sredi desetletja, ko sta se sinova že rodila (1892, 1896), pa 5—6 gld. vsak mesec. Poraba mleka se giblje v dvajsetem stoletju v višini 6,50 do 9 gld. na mesec. Kilogram **krompirja** je stal septembra 1895, ko so ga nabavili 100 kilogramov, 3 krajcarje. Izdatke za nakup krompirja razberemo iz priloženega grafikona 1.

1. GIBANJE STROŠKOV ZA NAKUP KROMPIRJA 1895—1910

Po Martinovem ali spomladi, izjemoma tudi pred trgatvijo, so kupovali od velikih posestnikov v okolici Gorice ali pa pri kmetih večje količine **vina**, navadno eden ali dva hektolitra naenkrat. Cena za neustekleničeno vino se je gibala v devetdesetih letih in v začetku 20. stoletja od 23 do 30 gld. za hektoliter.⁸ V začetku devetdesetih let je stala litrska steklenica vipavca 50 krajcarjev, toliko pa je bilo treba odšteti tudi za buteljko vina srednje kvalitete. Buteljka vrhunskega vina se je tedaj prodajala po goldinar, marsalec je veljal celo med 1,14 in 1,64 gld. (12/91, 12/92, 1/96). Kasneje cen vina ne moremo več spremljati, ker zapisi prenehajo navajati kupljene količine. Liter tropinovca je stal v devetdesetih letih 80 krajcarjev.

Pozimi so ogrevali stanovanje največ z drvmi, šele proti koncu obdobja deloma tudi s premogom. Cene **drv** so bile dolgo stabilne: kubični meter drv je leta 1892

prenehal sodelovati v njenih publikacijah (prim. Izbr. delo, 351—353), v prvem polletju 1909 nakazala Kosu v nekaj obrokih skupaj 134,50 gld., ki jih je prejemnik takoj, ko so nakazila prenehala, promptno vrnil pošiljatelju. V začetku 1910 je Matica Kosu ponovno poslala nekaj manj kot 100 gld., ki jih je navodnik junija istega leta ponovno zavrnil.

⁷ Kokoš je npr. stala poldrugi zavrnil (10/10), maslo in jajca (koliko?) 2,16 gld. (1/93), cela torta pa 1 gld. (12/92, 5/93).

⁸ 23 gld./hl (9/92), 30 gld./hl (11/91); 25 krajcarjev liter (5/97), 23 krajcarjev liter (1/03).

stal 3,80 gld., cepljenje 85 krajcarjev, spravilo pa 10 krajcarjev. Ker so dovažali drva v Gorico z vozovi, katerih nosilnost je bila nekako 2 m³, so običajno naročali po en voz hkrati, včasih tudi dva. Prevoz dveh kubičnih metrov je stal 44 krajcarjev. Z manjšimi nihanji navzdol so ostale cene nespremenjene do prehoda v dvajseto stoletje. V letih 1900—1905 je bilo treba za dva metra drv, če seštejemo vse zgornje postavke, plačati od 10,10 do 10,30 gld., v naslednji dobi do vključno 1911 pa so cene kurjave nihale od sezone do sezone med 11,20 in 12,20 gld. s tendenco stalnega naraščanja proti koncu prvega desetletja našega stoletja. V devetdesetih letih so na kurilno sezono kupili celo do 20 m³ drv, s katerimi so verjetno delno kurili tudi najemniška stanovanja, po 1900 pa poprečno okrog 10 m³.

Svetili so si sprva še s petrolejem in svečami,⁹ v začetku 20. stoletja pa so dali v stanovanje napeljati »plinovo napravo«. Porabo vode iz mestnega vodovodnega omrežja je zaračunaval goriški magistrat pavšalno na stanovanjsko hišo kot obračunsko enoto. Za obe hiši je bilo treba do 1900 poravnjavati vsako četrletje račun v višini 10 gld. 7 krajcarjev, nato pa je začela vodarina stalno rasti: z 11,10 (1900) se je do 1911 dvignila na 15,25 gld. za tri mesece.

Kar zadeva obleko,¹⁰ obutev¹¹ in kar k temu sodi,¹² so poprečno porabili za nakup novih predmetov ter vzdrževanje oziroma popraviljanje starih pod 10 % mesečne plače, v mesecih pred sezonama (april—maj, september—oktober) okrog 15 %, le redko več. Velika večina novih oblačil in obutve je bila izdelana po meri v goriških obrtniških delavnicah,¹³ perilo pa so kupovali največ v trgovinah, torej konfekcijsko.

Pod 10 % profesorjeve plače je trošila družina za kulturne namene in izobrazbo. Večina zadevnih sredstev je šla za naročanje pomembnejših slovenskih časopisov in nekaterih revij, lokalnega časopisja, strokovne periodike ter knjig. Knjižnica je bila zasnovana pretežno kot znanstvena, pač v oporo profesorjevim zgodovinskim raziskavam, čeprav so občasno kupovali tudi kakšno leposlovno delo. Knjige, zlasti pa revije, so naročali neposredno pri izdajateljih, nekatere so prevzemali v goriški čitalnici, deloma pa so jih pošiljale knjigarne iz Ljubljane, Gradca, z Dunaja pa tudi iz tujine, zlasti iz Nemčije.¹⁴ Profesor je bil član mnogih domačih strokovnih, pro-

⁹ Petrolejska luč je stala 1,30 gld. (10/93), svečnik pa 90 krajcarjev (6/98); plinska svetilka je stala kar 24 gld. (10/09).

¹⁰ Moška oblačila: hlače od 6—9 gld. (slabše) ter od 10—12,50 gld.; srajce navadne od 1,60 do 2,40 gld., kvalitetnejše (npr. à la jäger) od 3 do 4,20 gld.; obleka je stala od 24 gld. (4/95) prek približno tridesetih goldinarjev konec stoletja do 40 gld. v začetku 20. stoletja; moška vrhnja sukinja je stala konec stoletja 17 gld., profesor pa si je dal narediti tudi uniformo, za katero je odšel 63,30 gld. (9—10/00); blago za moško obleko je stalo 20,36 gld. (10/05), za moške hlače pa je veljalo 5,10 gld. (7/06). Par moških nogavic je veljal od 50 krajcarjev do 1,10 gld., moška majica 1,20 (7/92), zimske spodnice pa od 2,30 do 3,70 gld. glede na kvaliteto. Ženska oblačila: boljša damska obleka je veljala 6,92 kar 45,23 gld., od tega 17,83 šivilja. Običajnejša damska obleka je stala od 11—18 gld., krilo pa nekoliko manj, okrog 5 gld. (1/99). Bluze so stale od 2 do 11 gld., majice pa okrog poldrugi goldinar. Za ženski plašč je bilo v začetku stoletja treba plačati 31 gld., predpasnik pa je veljal leta 1894 60 krajcarjev. Otroška oblačila: dojenčkova obleka je veljala 5/96 1,20 gld., otroška od 3 do 5 gld., kape 1,50—2,50 gld., nogavice od 0,50 do 1 gld. par, srajce nekaj nad 1 gld. Ko so otroci zrasi, so stala njihova oblačila: deške obleke od 6—15 gld., hlače okoli 5 gld., plašči okoli 10 gld., kolikor je veljala tudi deška pelerina, zimske suknje pa od 11—16 gld. Dekliška bluzja je stala 1,20 gld., krilo 5 gld., dekliska obleka pa od 8 do 12 gld.

¹¹ Moška obutev: čevlji od 6 do 12 gld., galoši 2,90 (10/95), copate 1,10 do 2,60. Ženska obutev: čevlji od 4 (poletni) do 9 gld., natikači od 1,40—2,50, copate okrog 1 gld. Otroška obutev: čevlji od 1,10 do 2,60, galoši 1,50, copati okrog 1 gld. Deška obutev: čevlji 4,50 do 6 gld., copati 2,20 gld. Dekliški čevlji 3,50 gld.

¹² Moški klobuki od 2,80 do 4,50 gld., kravate od 47 krajcarjev do 90 krajcarjev (okrasna igla pri kravati 10 gld.), naravnice 1 gld., rokavice 90 krajcarjev; ženski klobuki od 2 do 8 gld., sončniki od 3 do 4,80 gld., rokavice od 1,10 do 1,50 gld., pas 1,50 gld. Otroški klobuki 1,20—1,70 gld., dekliski 2,50—3,50 gld., dekliski sončnik 3 gld. Denarnice so stale od 1,60 do 2,75 gld., dežniki pa od 3—4 gld.

¹³ Tako je bilo npr. za šivanje moških srajc odšteti 2,82 gld. (7/09), za šivanje hlače 1,20 gld. (7/03), za izdelavo moške obleke pa 16,50 gld. (11/05). Šivanje ženske obleke je veljalo običajno od 5 do 6 gld. Obrtniki so seveda tudi popravljali še rabljeno obleko in obutev. Za popravilo čevljev je bilo treba odšteti od 1—2,5 gld., za predelavo sukniča 4 gld. (4/02), kolikor je stalo tudi popravilo ženskega klobuka. Dežnik so popravljali za 2 do 3 gld.

¹⁴ Poglejmo naročnine za nekatere časnike: polletna za Sočo 2,20 oziroma 2,60 gld. (oglas v Soči je stal 1897 1,50 gld.), polletna za Slovenski narod 4 (10/92), letna za Primorski list 3 gld. (2/00); naročnina na Vedo je stala 1911 4 gld., letnik Ljubljanskega zvona pa je veljal 1897 4,60 gld. Prvi letniki Izvestij Muzejskega društva za Kranjsko so stali po 2 gld., kolikor je bilo treba plačati tudi za Carinthio, hrvaški Arheološki vjesnik pa je stal 3 oziroma 4 gld. Posamezni zvezki Monumenta Germaniae historica so stali od 10 do 18 gld. Jaksch IV/1 skoraj 16 gld., Wolfow slovar pa 11,50 gld. Od leposlovja omenimo Levstikove spise — 12,06 gld., Cankarjev Erotik 1,03 gld. in Gregorčičeve pesmi 1,50 gld. Natančen pregled strokovne biblioteke Franca Kosa si je moč ustvariti z njegovim abecedno urejenim »Zapisnikom knjig«, ki se hrani kot gradivo iz op. 2. Večji del strokovne biblioteke je prešel po smrti Milka Kosa na Zgodovinski inštitut ZRC SAZU.

svetnih, kulturnih in drugih društev in družb, slovensko kulturo pa je občasno podpiral s precejšnjimi vsotami.¹⁵

Leta 1899 je začel hoditi starejši sin Milko v ljudsko šolo, in od tedaj so se začeli vzpenjati družinski izdatki za **izobraževanje**. Solnine je bilo treba v ljudski šoli plačevati po poltretji goldinar vsako polletje, kasneje, med gimnazijskim študijem, pa kar 15 gld. v semestru. Precej visoke so bile tudi vsote za nakup učbenikov in drugih šolskih potrebščin — za prvi razred gimnazije skupaj kar 15,5 gld. (6—10/03). Resda so stroški bivanja v šolskem internatu ostajali relativno nespremenjeni (v internatu je bivala Kosova nečakinja) — 18,5 gld. mesečno v prvih letih tega stoletja — toda pojavljali so se novi izdatki za dejavnosti v krožkih, kar je bilo treba poravnati posebej.¹⁶ Milko Kos je spomladi 1911 maturiral in oktobra odšel po očetovih stopinjah na Dunaj študirat zgodovino in geografijo. Finančno breme, ki ga je predstavljal tedaj visokošolski študij, lepo vidimo iz naslednjih števil: brucova nova obleka in oprema veljata skupaj 30 gld., na pot mu je dal oče za 100 gld. gotovine, kar pa ni bilo dovolj niti za prvo silo, saj mu je moral še isti mesec poslati dodatnih 65 gld., decembra pa novih 25, skupno torej nad 2/3 svoje tedanje mesečne plače!

Za manjše **zdravniške usluge** je bilo treba plačati od 1—3 gld., za večje, tudi obiske na domu, od 5 gld. naprej. Manjši zdravniški poseg v bolnici je veljal 9, 72 (11/99). Babica, ki je pomagala na svet Kosovima sinovoma, je dobila za to 25 oziroma 30 gld. Daljše zdravljenje je veljalo tudi do 20 gld., zobna proteza pa 42,50 gld. (1/09). Zdravila so stala od nekaj deset krajcarjev do 2 in več goldinarjev, izstavitev zdravniškega spričevala pa 1 gld.

Med redne izdatke tedanje intelektualne, uradniške ali meščanske družine sodijo seveda **mezde za služinčad**. Družina je ves čas dajala delo dekli, v prvih letih zakona posebej tudi kuharici, ko so bili otroci majhni, pestrni, za urejanje vrta pa so občasno najemali vrtnarja. Perilo je prihajala včasih praj najeta perica. Prve tri služabnice so živele v hiši, gospodar jim je dajal posteljo, hrano, včasih konec leta tudi obutev, poleg mesečne mezde pa o božiču denarno darilo, nekako četrtnino do tretjine mezde. Značilno je, da se mezde v vseh dvajsetih letih niso veliko povečale in da so precej zaostajale za naraščanjem gospodarjeve plače: dekla je npr. prejela 1891 po 8 gld. mesečno, 1911 pa 11 gld., kar je vsega 27,3 % več; kuharica je dobivala v začetku devetdesetih let mesečno 7 gld., pestrna pa 2,5 do 3 gld. Perici so plačevali od 1,40 do 2 gld., vrtnarja pa so najemali le v pomladnih mesecih, da je postoril težja fizična dela.¹⁷ Deklina mezda je predstavljala leta 1891 7,6 % gospodarjeve plače, do 1911 pa je njena vrednost padla na 3,8 %. Za vse tri redne delavke je odvajal gospodar leta 1893 nekako 13,2 % svoje mesečne plače.

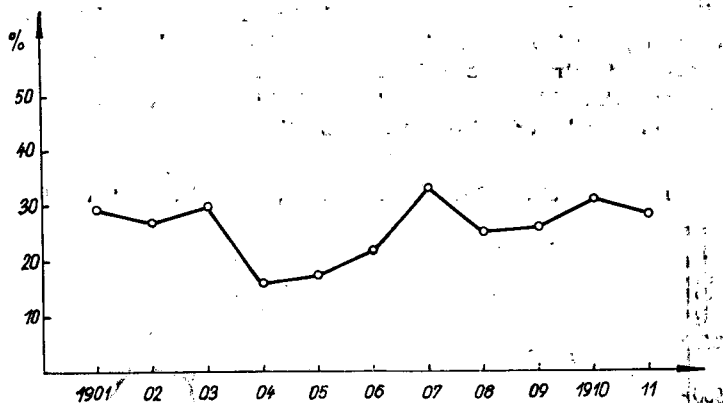
Ko smo pregledali glavne vrste družinske porabe, lahko sklenemo, da se je dalo v navedenem obdobju s plačo srednješolskega profesorja zmerno udobno preživljati družino in zadovoljevati kriterije družbene oziroma stanovske »primernosti«. Temeljne vrste porabe znesejo skupaj nekako 70—75 % mesečne plače, tako da je bilo mogoče — če upoštevamo tudi »sekundarno«, »luksuzno« porabo — praviloma prihraniti manjšo vsoto. Če pa k plači prištejemo tudi dohodke iz intelektualnih storitev, povezanih z delovnim mestom (izpitne takse) oziroma izven njega, ki so v našem primeru izredno pomembna postavka — avtorski honorarji — lahko ugotovimo, da je bilo mogoče v obdobju 1901—1911 od plače, honorarjev in drugega prihraniti povprečno na leto kar 25,7 % vsote teh dohodkov (za posamezna leta prim.

¹⁵ Članarina v Muzejskem društvu je veljala sprva 3, zatem 5 gld., v Podpornem društvu 4 gld., v Planinskem 3 gld., v Cirilmetodovem pa 5 itd. Od podpor, ki jih je namenil slovenski kulturi, navajam: Muzejskemu društvu za Kranjsko enkratno podporo v velikem znesku 500 gld. (3/07), goriškemu Solškemu domu že 1898, zatem pa od 1903 do 1908 vsako leto po 100 gld., za slovensko gimnazijo v Gorici 50 gld., za postavitev Prešernovega spomenika v Ljubljani 10 gld. . . . Manjše vsote so trošili tudi za obisk gledališča, koncertov in prireditvev v goriški čitalnici.

¹⁶ Za tečaj ručine je bilo treba plačati po 1 gld. na semester (6/08), dodatno spolnjenje mladega Milka v zgodovini pa je veljalo npr. kar 35 gld. (12/09).

¹⁷ Vrtnar je dobival glede na obseg opravljenega dela od 2 do 8 gld. Družina je na vrtu pridobila večino potrebne zelenjave in sadja. Lovorjevo listje so celo prodajali (15 do 18 krajcarjev za kilogram). Gnoja niso kupovali, ampak so ga deloma celo prodajali, saj hiše niso imele kanalizacijskih naprav.

2. PRIHRANKI OD DOHODKOV IZ POKLICA (OD PLAČE IN HONORARJEV), 1901—1911

grafikon 2), pri tem pa so bili tudi pokriti stroški razvejanega **dobrodelnega in podpornega delovanja**¹⁸ ter čiste »luksuzne« porabe, o kateri nekaj več v naslednjih vrstah. V prostem času sta zakonca mimo kulturnih prireditev obiskovala tudi zabave in veselice, ki jih je prirejela slovenska družba v Gorici v čitalnici, šolskem in sokolskem domu... Praviloma ju je takšna veselica stala 2—6 gld. **Družinska slavlja** so bila precej slovesna: za krst svojega prvorojenca decembra 1892 so porabili blizu 50 gld., za božični večer 1909 pa npr. le za hrano 13 gld. **Darila**, ki so si jih med seboj izmenjavali, praviloma niso presegala vsote 10 gld. Toliko je dobila soproga kot darilo ob rojstvu prvega sina, toliko so bila vredna darila, ki jih je dobivala za božič od moža, tista za njen god pa so praviloma stala do 5 gld. Otroka sta dobivala manjša darila, npr. voziček za 2,50 gld., ali pa album za fotografije za 1,25 gld. Tudi darila za druge priložnosti večinoma niso presegala vsote 5 gld., le za poročna darila sorodnikom in bližnjim prijateljem so nekajkrat namenili celo 17 ali 20 gld. **Silvestrovanje** praviloma ni presegalo stroškov poprečne veselice.

Poglavitno turistično zabavo predstavljajo družini v pomladnih in poletnih mesecih krajši, običajno enodnevni, **izleti** v okolico Gorice, na Kras, v Istro in sosednjo Italijo. Največkrat pri tem stroški ne presegajo 6 gld. za posamezen izlet.¹⁹ **Poročno potovanje** sta si zakonca privoščila julija 1891 in ju je stalo malo nad 200 gld. Od 1895 dalje je družina vsako leto odpotovala sredi julija na dvomesečne **počitnice** v profesorjevo rojstno vas na Gorenjskem. Prevozni stroški, prehrana, darila sorodnikom in krajši izleti so v poprečju stali za celotno obdobje 1895—1911 1,9 profesorjeve mesečne plače, prva tri leta celo 2,5 poprečni plači.

* * *

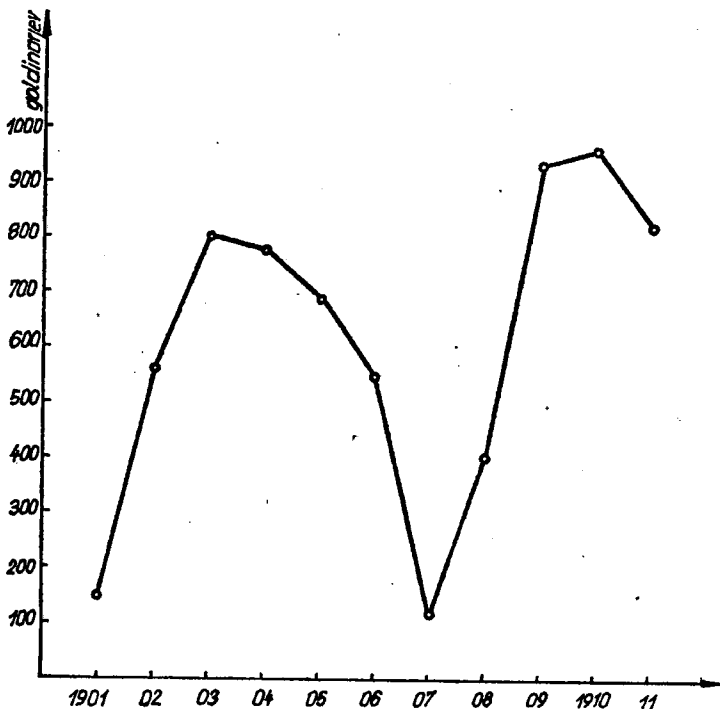
V lasti družine sta bili dve **stanovanjski hiši** v Gorici. Ono v Via del teatro 4 je prinesla poleg določene gotovine za doto v zakon Marija Kos, rojena Sbuelz. Jeseni 1893 sta zakonca kupila še hišo na Corso Verdi 17, kjer je družina zatem tudi živela. Nakup hiše ju je veljal skupaj 12.826,05 gld. Večina te vsote odpade na kupnino, ki je znesla 11.919,06 gld. (akontacija 1000 gld., glavni obrok 10.500 gld., ostanek kot poračun) in sta jo zakonca v celoti plačala v treh mesecih. Za sestavo kupoprodajne pogodbe sta plačala kupca 8 gld. notarju in 20 gld. za koleke, za notarsko intabulacijo 50 gld., davkariji pa v dveh obrokih 787,99 gld. davka na prepis in 40 gld. davka na posojilo. Zemljiškoknjižni izpisek ju je kot zadnji strošek ob nakupu veljal

¹⁸ Redno je npr. s po 5—10 gld. podpiral slovenske visokošolce na Dunaju, v Gradcu in Pragi, slovensko sirotišnico, Alojzijeviše itd. Tudi za predvolilno agitacijo je namenil leta 1900 pet in 1910 deset goldinarjev.

¹⁹ Železniški prevoz iz Gorice v Ljubljano in nazaj je veljal 1892 za odraslo osebo 7,20 gld. Izlet v Trst je stal 5,41 gld. (4/92), v Sempas 4,52 gld. (7/92), v Devin 5,50 (5/04), v Oglej 6 (5/06)...

1 gld. Zakonca sta v kupčijo vložila nekaj svojega denarja — iz goriške Centralne posojilnice sta dvignila 1150 gld. — večino potrebnih sredstev pa sta jima kot dolgo-ročni posojili odobrila dva denarna zavoda, Mestna hranilnica ljubljanska (septembra 1893 kredit 6000 gld. z 2,5 % polletno anuiteto; kredit je bil v celoti povrnjen šele 1920)²⁰ in goriška Centralna posojilnica (dve menici v znesku 4865 gld.). Varstvo kredita je predstavljala hiša v Via del teatro 4, ki je bila obremenjena s hipoteko, lastnika pa sta jo morala tudi obvezno zavarovati.

3. LETNI PRIRASTEK ČISTEGA PREMOŽENJA 1901—1911

Hiši sta prinašali dohodek v obliki **stanarin**, saj je družina oddajala v najem sedem stanovanj v Gledališki ulici in štiri stanovanja ob Verdijevem sprehajališču. Stanovanja so bila različno velika in opremljena: v 20. stoletju so imela večja in razkošnejša tekočo vodo, plinsko razsvetljavo in celo telefon. Nižje stanarine so veljale 1892 po 5—6 gld. mesečno, srednje od 11 do 20, najdražja stanovanja pa 25 do več kot 40 gld. V naslednjih dvajsetih letih se stanarine niso veliko povečale: najcenejša stanovanja so se v tem času podražila poprečno za četrtno, srednja kategorija za 10—25 %, najmanj pa so se povišale najemnine najdražjih stanovanj, vsega za 2—8 %. Iz dohodka (stanarin) je moral hišni lastnik plačevati anuitete in obresti za najete kredite, skrbeti za tekoče²¹ in investicijsko vzdrževanje stavb²² ter, za obratovne stroške.²³ Dohodek iz stanarin se je v obdobju 1892—1911 povečal za 13,2 %,

²⁰ Prim. »dolžno knjižico« Mestne hranilnice ljubljanske v prilogi dnevnika II.

²¹ Navajam nekaj cen storitev iz obsega tekočega vzdrževanja: čiščenje stranišč 1 gld., čiščenje parкетов 5 gld., popraviljanje peči od 1 do 4 gld., beljenje stanovanja 18 gld., obnova vodnjaka 4,40 gld., popravilo vrat 4 gld., nov žleb 15,95 gld., popravilo oziroma zamenjava dotrajanega poda 36 oziroma 37,50 goldinarjev.

²² Tako je npr. stala vodovodna naprava v hiši ob Corso Verdi 200 gld., v Via del teatro pa 125 gld., vgraditev »štedilnega ognjišča« 11,30 gld., izdelava tlaka pri hiši 27,18 gld., izdelava vrtnice ute 43,50 gld., »plinova naprava« 86,65 gld., rolete pa 86,36 gld. Številni so podatki za vzdrževalna in investicijska obrtna dela zidarjev, kovačev, teracerjev, mizarjev, krovecv in drugih.

²³ Hišni lastnik je plačeval sam vso vodarino, ki jo je potem obračunaval pri stanarinah; dimni-karske usluge so npr. v začetku devetdesetih let stale 3 goldinarje za pol leta, kasneje pa so se povečale na 7 gld. Čiščenje stanovanjskih prostorov je stalo 3,50 gld.

kolikor znaša skupno povišanje stanarin. Celotni stroški so v letih 1901—1903 presegali dohodek za poprečno 13,3 %, tako da sta hiši poslovali z izgubo, nastalo deloma zaradi anuitet in deloma zaradi investicijskih vlaganj. Že 1904 izkazuje poslovna bilanca pozitiven saldo, ki se potem ohranja s precejšnjimi nihanjem skozi celotno obdobje in znaša v poprečju 14,25 % dohodka ali nekako 301,8 gld. letno, kar je enako nekako 1,1 poprečja sočasne profesorjeve mesečne plače. V posameznih letih (npr. 1910, 1911) predstavlja ostanek dohodka (stavbna renta) celo 20 odstotkov celotnega dohodka. Pri tem ni upoštevana amortizacija stavb — amortizacijsko stopnjo je profesor izravnava z naraščanjem tržne vrednosti hiš; po njegovi oceni sta bili stavbi v letih 1901—1911 vredni skupaj 40.000 gld.

Kako pa je bilo s plačevanjem **davkov**? Leta 1905 je imel profesor 4689,88 gld. dohodkov, od tega 2624,88 plače, 53 gld. izpitnih taks, 2007 gld. dohodkov od hiš (od tega dokazljivih izdatkov 1684,09 gld., tako da je saldo 322,91 gld.) ter le 5 gld. deležnin. Drugih dohodkov (obresti, honorarjev) za to leto ni izpričanih. Od tega je bilo treba v šestih mesečnih akontacijah in poročunu plačati 811,32 gld. ali nekaj nad 17 % navedenih dohodkov. Iz prihrankov od plače in honorarjev ter iz zgoraj prikazane stavbne rente je družina kupovala vrednostne papirje ter nalagala gotovino v hranilno-posojilne zavode, ki jih je v Gorici ustvaril slovenski kapital (Krojaška zadruga, Narodna tiskarna, Centralna posojilnica). Tako je ustvarjala nov stalni dohodek iz deležnin in obresti. Obseg družinskega premoženja se je neprestano povečeval: po bilanci z dne 31. 12. 1900 je bilo po odbitju pasive čisto premoženje vredno 23.124,36 gld., do konca leta 1911 pa se je povečalo na 30.337,31 gld ali za 23,7 % (nihanje letnih prirastov glej na priloženem grafikonu 3).

Zusammenfassung

HAUSHALTSFÜHRUNG EINER SLOWENISCHEN FAMILIE ENDE DES 19. UND ANFANG DES 20. JAHRHUNDERTS

Janez Šumrada

Die erhaltenen Rechnungstagebücher des bekannten slowenischen Historikers France Kos (1853—1924) für die Zeit von 1891—1911 machen es möglich, das wirtschaftliche Leben seiner Familie im letzten Jahrzehnt des 19. und im ersten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts zu verfolgen. Der Beitrag behandelt die Einkünfte von Kos aus seiner beruflichen Tätigkeit, also sein Monatsgehalt, das er als Professor des Lehrerinnenseminars in Görz (Gorica, Gorizia) erhielt, sowie Honorare für wissenschaftliche Arbeiten, die er in der damaligen slowenischen fach- und populärwissenschaftlichen Presse veröffentlichte. Der Beitrag behandelt die Ausgaben der Familie Kos für Lebensmittel (durchschnittlich 35 % des Monatsgehalts des Professors) — getrennt für Milch, Kartoffeln und Wein —, ferner für Holz, Licht- und Wasserkosten. Eingehender werden anhand der Preise Ausgaben für Kleidung, Schuhe und Verschiedenes angeführt, wofür im Durchschnitt etwa 10 % des Monatsgehalts verbraucht wurden, ein Prozentsatz, wie er auch für kulturelle Bedürfnisse und Ausbildung der Kinder galt. Der Artikel nennt auch die Preise für ärztliche Dienstleistungen und die Höhenbewegung von Dienstbotenlohn. Alle Grundposten des Familienverbrauchs zusammen machten durchschnittlich 70—75 % des Monatsgehalts aus, unter dem sog. Luxusverbrauch aber werden in der Abhandlung auch die Ausgaben für Wohltätigkeits- und Unterstützungszwecke angeführt sowie Ausgaben für Unterhaltung, Geschenke, Ausflüge und Ferien. Von Gehalt und Einkünften aus intellektueller Arbeit ersparte die Familie in der Zeit von 1901—1911 durchschnittlich 27,5 % pro Jahr.

Im zweiten Teil des Beitrags werden die Immobilien der Familie behandelt, zwei Häuser in Görz in denen insgesamt 11 Wohnungen vermietet werden konnten. Vom Beitrag der Wohnungsmieten mußten Zinsen für aufgenommene Kredite zur Renovierung bzw. zum Ankauf von Häusern bezahlt, die laufenden Kosten von Instandhaltung und Verbesserung sowie alle Betriebskosten gedeckt werden. Trotzdem betrug der Reinertrag für die Zeit von 1904 an immerhin mehr als 14 % des Gesamtertrags, was dem gleichzeitigen guten Monatsgehalt des Hausbesitzers entsprach. Ersparnisse vom persönlichen Einkommen und von der Gebäuderente legte die Familie Kos in Wertpapieren an oder zahlte sie in bar auf Spar- und Kreditanstalten ein.

ZGODOVINSKI ČASOPIS

— osrednja slovenska historična revija
— glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije

Na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, v Ljubljani, Aškerčeva 12/1, lahko še vedno dobite naslednje zvezke »Zgodovinskega časopisa« (ZČ):

ZČ 1/1947 (ponatis 1977) — 360 din	ZČ 26/1972, št. 1-2 (ponatis 1980) — 360 din
ZČ 2-3/1948-49 — razprodan	ZČ 26/1972, št. 3-4 (ponatis 1984) — 720 din
ZČ 4/1950 — razprodan	ZČ 27/1973, št. 1-2 — razprodan
ZČ 5/1951 — pred ponatisom	ZČ 27/1973, št. 3-4 — razprodan
ZČ 6-7/1952-53 — pred ponatisom	ZČ 28/1974, št. 1-2 — razprodan
ZČ 8/1954 — 640 din (kmalu razprodan)	ZČ 28/1974, št. 3-4 — 320 din
ZČ 9/1955 — razprodan	ZČ 29/1975, št. 1-2 — 280 din
ZČ 10-11/1956-57 — razprodan	ZČ 29/1975, št. 3-4 — 280 din
ZČ 12-13/1958-59 — 560 din (kmalu razprodan)	ZČ 30/1976, št. 1-2 — 240 din
ZČ 14/1960 — 400 din	ZČ 30/1976, št. 3-4 — 240 din
ZČ 15/1961 — razprodan	ZČ 31/1977, št. 1-2 — 320 din
ZČ 16/1962 — 400 din	ZČ 31/1977, št. 3 — 280 din
ZČ 17/1963 (ponatis 1978) — 400 din	ZČ 31/1977, št. 4 — 200 din
ZČ 18/1964 (ponatis 1980) — 400 din	ZČ 32/1978, št. 1-2 — 240 din
ZČ 19-20/1965-66 — razprodan	ZČ 32/1978, št. 3 — 200 din
ZČ 21/1967 — 400 din	ZČ 32/1978, št. 4 — 200 din
ZČ 22/1968, št. 1-2 (ponatis 1983) — 480 din	ZČ 33/1979, št. 1 — 240 din
ZČ 22/1968, št. 3-4 — 280 din	ZČ 33/1979, št. 2 — 200 din
ZČ 23/1969, št. 1-2 — razprodan	ZČ 33/1979, št. 3 — 200 din
ZČ 23/1969, št. 3-4 — razprodan	ZČ 33/1979, št. 4 — 200 din
ZČ 24/1970, št. 1-2 (ponatis 1981) — 320 din	ZČ 34/1980, št. 1-2 — 240 din
ZČ 24/1970, št. 3-4 — razprodan	ZČ 34/1980, št. 3 — 200 din
ZČ 25/1971, št. 1-2 (ponatis 1985) — 880 din	ZČ 34/1980, št. 4 — 200 din
ZČ 25/1971, št. 3-4 — pred ponatisom	ZČ 35/1981, št. 1-2 — 320 din
	ZČ 35/1981, št. 3 — 200 din
	ZČ 35/1981, št. 4 — 180 din
	ZČ 36/1982, št. 1-2 — 400 din
	ZČ 36/1982, št. 3 — 300 din
	ZČ 36/1982, št. 4 — 300 din
	ZČ 37/1983, št. 1-2 — 520 din
	ZČ 37/1983, št. 3 — 320 din
	ZČ 37/1983, št. 4 — 360 din
	ZČ 38/1984, št. 1-2 — 680 din

Za prvih petindvajset letnikov ZČ je na voljo bibliografsko kazalo.

Publikacije lahko naročite in prejmete osebno na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, prav tako pa tudi po pošti.

Za nakup kompleta ZČ odobravamo poseben popust. Za naročila, večja od 1000 dinarjev, je možno obročno odplačevanje. Člani zgodovinskih in muzejskih društev s poravnanimi tekočimi društvenimi obveznostmi imajo 25-odstotni popust, študentje 50-odstotni popust. Za naročila iz tujine velja 40-odstotni pribitek na cene knjižne zaloge.

Ponatis vseh zvezkov ZČ, ki so že razprodani, lahko naročite v prednaročilu.

Toussaint Hočevar

SLOVENSKO POSLOVNO BANČNIŠTVO KOT INOVACIJSKI DEJAVNIK, 1900—1930

Spominu dr. Jožeta Šorna (1921—1982), postavljalca temeljev slovenske gospodarske zgodovine.

Referat na posvetovanju o zgodovini denarstva in bančništva na Slovenskem. Ljubljana 11. in 12. decembra 1984.

V tem prispevku želim prikazati nekatere značilnosti slovenskega poslovnega bančništva od njegovih začetkov na prelomu stoletja pa do viška, ki ga je doseglo leta 1930, preden so ga zadele posledice svetovne gospodarske krize.

Že v Bančnem vestniku¹ sem obdelal razvoj slovenskih poslovnih bank s finančnega vidika. Tukaj ga bom skušal osvetliti na podlagi novejših literature, ki obravnava finančno posredništvo kot sestavni del splošnega gospodarskega oziroma tehnološkega razvoja. Ker je poslovno bančništvo le del širšega sistema finančnega posredništva, ki je na Slovenskem v obravnavanem obdobju obsegalo poleg poslovnih delniških bank še regulativne oziroma samoupravne hranilnice, združne posojilnice oziroma hranilnice, zavarovalnice in borzo za blago in vrednote, ne moremo mimo njegove soodvisnosti s temi institucijami. Skušal bom torej postaviti razvoj poslovnega bančništva v širši okvir razvoja celotnega finančnega posredništva.

Finančno posredništvo kot inovacijski pojav

Raziskovanje vzročne povezave med finančnim posredništvom in gospodarsko rastjo časovno ne sega tako daleč nazaj kot pa denimo obravnava vpliva, ki ga imajo na gospodarski razvoj mednarodna trgovina, industrializacija ali pa mednarodni pretok kapitala. Če izvzamemo Gerschenkronovo² tezo o pospeševalni vlogi, ki so jo imele banke v deželah z zakasnelo industrializacijo, je namreč šele v drugi polovici šestdesetih let na pobudo Camerona³ prišlo do poskusa sistematičnega vrednotenja vloge, ki so jo imele banke pri procesu industrializacije. Obenem je Patrick⁴ opredelil ekonomske učinke finančnega posredništva. Le-to naj bi pospeševalo varčevanje gospodinjestev, saj ustvarja finančne instrumente, ki pomenijo v primerjavi s tradicionalnimi terjatvami učinkovitejšo obliko aktiv. Na dlani je namreč, da so npr. hranilniške ali bančne vloge manj tvegane kot pa bi bilo za varčevalca neposredno posojanje njegovih prihrankov. Hkrati pa so za varčevalca tudi likvidnejše, saj denarni zavodi spreminjajo dospelost kreditnih sredstev, ko na primer na podlagi a vista vlog omogočajo posojila z večmesečno dospelostjo. Končno, še vedno po Patricku, je moč finančnim zavodom zaradi njihove specializiranosti na finančnem tržišču usmerjati prihranke v donosnejše oziroma gospodarnejše investicije kot pa bi to lahko storila posamezna gospodinjstva oziroma, če gre za kratkoročna sredstva, tudi podjetja. Pripomnim naj, da puščam tukaj ob strani vrednotenje oziroma primerjanje družbene učinkovitosti finančnih zavodov v privatni in onih v družbeni

* Ta prispevek je del raziskave o slovenskem finančnem posredništvu v obdobju 1900—1941, ki sta jo avtorju omogočili Komisija za prosvetno izmenjavo med SFRJ in ZDA in Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.

¹ Toussaint Hočevar, Začetki slovenskega poslovnega bančništva, 1900—1912, Bančni vestnik, 32/12 (december 1983), str. 335—343. Slovensko poslovno bančništvo, 1913—1941, Bančni vestnik, 33/7—8 (julij—avgust 1984), str. 230—234, 33/9 (september 1984), str. 267—272.

² Alexandér Gerschenkron, Economic Backwardness in Historical Perspective, v Economic Backwardness in Historical Perspective, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1962.

³ Rondo Cameron et al., Banking in the Early Stages of Industrialization, Oxford University Press, New York, 1967.

⁴ H. T. Patrick, Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries, Economic Development and Cultural Change, 14 (januar 1966).

lasti. Zanimajo nas namreč prednosti finančnega posredništva v primerjavi z neposrednim nalaganjem prihrankov, ne glede na lastniško obliko finančnih institucij.

Novejša literatura obravnava finančno posredništvo kot tehnološki parameter.⁵ Med avtorji empiričnih raziskav naj omenim Christiana in Pagoulatousa,⁶ ki sta potrdila tezo, po kateri raven razvoja domačega finančnega posredništva vpliva na stopnjo rasti družbenega produkta. Ugotovila sta tudi, da vpliva na stopnjo akumulacije v večji meri navzočnost domačih kot pa tujih finančnih posrednikov.

Če postavimo, da finančno posredništvo ni le neka enkratna tehnološka pridobitev temveč tehnološki proces, se pravi vrsta inovacij, potem je moč na podlagi obstoječe literature o uvajanju tehnologije graditi modele, ki odgovarjajo posebnostim finančnega posredništva in ki so uporabljivi pri analizi bodisi sodobnih, bodisi zgodovinskih primerov gospodarskega razvoja. Pri obravnavi zgodovine slovenskega finančnega posredništva, predvsem bančništva, se bom oprl na pojmovni okvir, ki ga je razvil Lopez⁷ na podlagi splošnejšega prispevka o prenosu tehnologije izpod peresa Sagafi-nejada.⁸ Po le-tem sledi družbeni vpliv neke tehnološke inovacije procesu, ki ga sestavljajo tri zaporedne faze, namreč 1) vpeljava inovacije, 2) njena razširitev in 3) institucionalizacija oziroma integracija v proces ekonomskega razvoja.

Če pride do vpeljave neke finančne inovacije, je pričakovati, da se bo razširila, in sicer tako, da jo bodo sprejeli poleg začetnih uporabnikov še drugi. Možno je tudi, da se inovacija ne uveljavi, in sicer zaradi neugodnih družbenih razmer, pomanjkanja sposobnega vodilnega osebja, oziroma ker je finančno tržišče premajhno, da bi omogočilo za določene finančne transakcije potrebno ekonomičnost obsega. Pride torej do zavrnitve inovacije.

Če se neka inovacija udomači, se pravi, če postane sestavni del neke družbe, ji slede še druge, kar nakazuje začetek tretje faze, namreč tako imenovane institucionalizacije. V tej fazi, ki je značilna za razvita gospodarstva, se nenehoma pojavljajo in širijo dodatne inovacije, tako da lahko govorimo o avtonomni, samovzdržni tehnološki rasti. Na stopnji institucionalizacije izgine razdrobljenost finančnega tržišča. Zmanjšanju tveganja, do katerega je prišlo v fazi razširitve, se pridruži znižanje transakcijskih stroškov, ko finančni sektor razvije svoj informacijski in komunikacijski sistem in prične tvoriti integrirano finančno mrežo.

Na omenjeno sosledje vpeljave, razširitve in institucionalizacije vplivajo številne spremenljivke, tako pozitivne kot negativne. Najprej naj omenim tiste, ki jih vsebuje inovacija sama, saj je nekatere oblike finančnega posredništva moč lažje vpeljati in razširiti kot pa druge, denimo poslovno bančništvo v primerjavi z efektivno borzo. Nadalje velja upoštevati tržne razmere kot tudi ekonomske, pravne, politične in kulturne razmere, ki sestavljajo družbeni sistem. Tako je moč zmanjšanje stroškov finančnega posredništva doseči le, če je finančno tržišče dovolj pomembno, da omogoča ekonomičnost obsega. Pri tem sovplivajo poleg števila prebivalcev še raven dohodka na prebivalca, izobrazbena raven in stopnja urbanizacije. Pojav kulturnega dualizma, se pravi, ostre ločitve med modernim urbanim in tradicionalnim podeželskim sektorjem, kot jo poznamo na primer v Indiji, utegne pomeniti oviro za širjenje finančnih institucij.

Delokrog denarnih zavodov nemške meščanske sfere na Slovenskem

Zgodovinsko gledano tudi na Slovenskem lahko govorimo o svojskem kulturnem dualizmu, ki je izhajal iz jezikovnih razmer, ki pa ga je uspelo odstraniti z in-

⁵ L. Spellman, *Economic Growth and Financial Intermediation*, v *Money and Finance in Economic Growth and Development, Essays in Honor of Edward S. Shaw*, uredil R. McKinnon, New York, Marcel Dekker, Inc., 1976. C. Gonzalez-Vega, *Comment*, prav tam.

⁶ J. W. Christian in E. Pagoulatous, *Domestic Financial Markets in Developing Economies: An Econometric Analysis*, Kyklos, 26/1 (marec 1973).

⁷ Franklin Lopez, *Financial Intermediation and Economic Development: A Conceptual Framework*, *Journal of Economic Development*, 7/2 (december 1982), str. 129-140.

⁸ Tagi Sagafi-nejad, *Developmental Impact of Technology Transfer: A Conceptual Overview*, referat na letnem simpoziju Academy of International Business, New Orleans, 1980.

stitucionalizacijo slovenščine. Upoštevati moramo namreč, da je v 19. stoletju v nekaterih, zlasti neagrarnih dejavnostih prevladovala nemščina, tako da so si jo morali prisvajati Slovenci, ki so se vključevali v te dejavnosti, seveda ne brez vlaganja umskega dela, ki pomeni implicitne stroške jezikovnega prilagajanja. Prav ti stroški so ovirali gospodarski razvoj, ker niso bili združljivi z množičnim prehajanjem prebivalstva v neagrarne dejavnosti na vseh poklicnih ravneh, torej s poklicno in družbeno mobilnostjo, ki jo je terjala modernizacija. Do rešitve je prišlo s postopno funkcijsko razširitvijo slovenščine, ki se je kazala po eni strani v poslovenjenju institucij, v katerih je prej prevladovala nemščina, po drugi strani pa v uvajanju modernih institucij, ki so bile slovenske že od začetka, denimo osnovne šole in zadruge. Prav to je omogočilo, da se je podeželsko prebivalstvo tvorno vključilo v modernizacijski proces.⁹

Ekonomiko jezikovne rabe na sploh in še posebej glede na slovenske razmere sem obširneje obravnaval drugje.¹⁰ Tukaj nas zanima predvsem vloga omenjene jezikovne diferenciranosti pri razvoju finančnega posredništva. Upoštevati moramo, da je finančno posredništvo storilna, torej komunikacijsko dokaj intenzivna dejavnost, saj zahteva postavimo ugotavljanje kreditne sposobnosti ne le tesen stik s posojilojemalci, ampak tudi poznavanje razmer in okolja, v katerem le-ti delujejo. Ker raba nekega skupnega jezika olajšuje sporazumevanje, je potrebno, da se finančne institucije vključujejo v informacijski sistem določenega jezikovnega območja. To seveda nikakor ne izključuje transakcij, ki to območje presegajo, hočem le povedati, da so finančni zavodi do neke mere specializirani za poslovanje znotraj tega območja. Iz njega pa navadno črpajo tudi večino za svoje poslovanje potrebnega osebja in finančnih sredstev.

Prvi denarni zavodi, ki so se pojavili na slovenskem ozemlju, so bili del nemškega informacijskega sistema in se, kot kaže, prav zaradi tega niso mogli razširiti zunaj ozkega mestnega okolja. V mislih imam Kranjsko hranilnico, ki so jo ustanovili leta 1820 v Ljubljani po vzoru podobnega denarnega zavoda, ki je začel poslovati leto prej na Dunaju. Res je sicer, da je bila še leta 1910 Kranjska hranilnica z bilančno vsoto 64 milijonov kron največji denarni zavod na Slovenskem, vendar pa moramo upoštevati, da je imela 22 milijonov kron, se pravi dobro tretjino vseh aktiv v oblikacijah, ki so jih izdali posojilojemalci zunaj Slovenije, medtem ko je znašal pri Ljubljanski kreditni banki ta delež le pičla 2 odstotka.¹¹ Kranjska hranilnica je torej zaupana ji denarna sredstva v veliki meri nalagala zunaj Slovenije, kar spominja na izvoz kapitala, s katerim se srečujemo v deželah v razvoju s pomanjkljivim finančnim sistemom. Nič čudnega, da v virih iz preteklega stoletja naletimo na tarnjanje gospodarskih krogov glede »pomanjkanja denarja«, na primer v poročilu Trgovske zbornice za leto 1852.¹²

V razgibanem konjunkturnem obdobju 1867—1873, ki ga zaradi množičnega ustanavljanja novih delniških družb v Avstriji označujejo kot ustanoviteljsko obdobje, je prišlo na Slovenskem v mestnem podjetniškem okolju do snovanja prvih delniških bank. Tako je nastala leta 1867 Laibacher Gewerbebank (Ljubljanska obrtna banka), ki pa se je že leta 1872 fuzionirala z ljubljansko podružnico Steierische Escomptebank (Štajerska eskomptna banka) iz Gradca. Ko so to podružnico zaprli, jo je nasledila novo ustanovljena Krainische Escomptegesellschaft (Kranjska eskomptna družba) s sedežem v Ljubljani. V krizi leta 1884, ki jo je občutila še prav posebej sladkorna industrija, je prišlo v Ljubljani do stečaja Činkelrove tovarne kavinih nadomestkov. Tako nastalo negotovost so povečale alarmantne novice o

⁹ Prim. Denison I. Rusinov, *Slovenia: Modernization without Urbanization?*, American Universities Field Staff Reports, Southeast Europe Series 20/1 (junij 1973).

¹⁰ Toussaint Hočevar, *Slovenski družbeni razvoj — izbrane razprave*, New Orleans, Založba Prometej, 1979 in Toussaint Hočevar, *Les Aspects économiques de la dynamique fonctionnelle des langues; Language Problems and Language Planning*, 7/2 (Summer 1983), str. 135—147.

¹¹ Rechnungsabschluss der Krainischen Sparkasse und ihres Kreditvereines am Schlusse des Jahres 1912 in pa Letno poročilo Ljubljanske kreditne banke za leto 1912.

¹² Navajam po Drago Potočnik, *Zgodovina slovenskih bank: Tipkopis*, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana v zbirki Dušana Omahna.

bančnih poneverbah, do katerih je dejansko prišlo na Dunaju, potem pa še pri Krainische Escomptegesellschaft. Zaradi paničnega dviganja vlog je morala le-ta ustaviti izplačila, saj so se leta 1884 v primerjavi s prejšnjim letom vloge zmanjšale z 1,3 na 0,69, bilančna vsota pa z 1,64 na 0,97 milijona goldinarjev. Leta 1885 je Krainische Escomptegesellschaft prešla v likvidacijo.¹³

Uspeh Marburger Escomptebank (Mariborska eskomptna banka), ki so jo ustanovili leta 1872 v Mariboru, je bil dolgotrajnejši, saj je poslovala do poprevertnega obdobja, ko so jo »nacionalizirali« in preimenovali najprej v Mariborsko eskomptno banko; potem pa leta 1921 v Jugoslovansko Union banko in njen sedež prenesli v Beograd.¹⁴

Omenjeni denarni zavodi so bili v nemških rokah, čeprav najdemo med člani upravnega sveta Laibacher Gewerbebank tudi Petra Koslerja. Ker je bilo poslovanje omejeno na ljubljansko oziroma mariborsko meščansko okolje, je bil vpliv teh zavodov s širšega stališča slovenske družbe neznaten. Podobno osamljen je ostal tudi primer Društva za denarno pomoč obrtnikom in rokodelcem, ki je imelo dvojezična pravila in ki ga je skladno z zakonom o družbah (društvih) leta 1856 ustanovil v Ljubljani Jan Horak.¹⁵

Finančno posredništvo za potrebe drobnogospodarskega sektorja

Širši vpliv v slovenskem prostoru je imela Prva občna zavarovalna banka Slovenija, ki so jo ustanovili leta 1871 v Celju z delniško glavnico pol milijona kron in ki je začela odpirati poslovalnice po vsej monarhiji. Njen propad leta 1876, ki ga je po Stanetu Grandi¹⁶ pripisati ne le splošnim kriznim razmeram po letu 1873, ampak predvsem pomanjkanju izkušenega vodstvenega in drugega osebja, je imel za nadaljnji razvoj slovenskih delniških družb daljnosežne posledice. Izgube, ki so jih utrpeli delničarji Slovenije, so povzročile nezaupanje, ki ga je bilo čutiti še leta 1900 ob snovanju Ljubljanske kreditne banke. Zavarovalna banka Slovenija ponuja torej primer finančne inovacije, ki ni uspela in je bil njen vpliv na kasnejši razvoj prej negativen kot pozitiven.

Drugačna je bila usoda regulativnih hranilnic in kreditnih zadrug. Ti zavodi, ki so jih začeli ustanavljati v sedemdesetih letih, so se naglo razširili in so že na prelomu stoletja pomenili finančno mrežo, ki je bila sicer funkcijsko omejena na kreditiranje javnega sektorja in drobnega gospodarstva, a je pokrivala z izjemo Prekmurja in Beneške Slovenije vse slovensko narodnostno ozemlje, od Djekš na severu do Kopra in Trsta na jugu.

Ceprav so nemški krogi ustanavljanje prvih slovenskih denarnih zavodov v prenakaterem primeru ovirali, pa je imel njihov razvoj vendarle zaslombo v avstrijski zakonodaji. Pravilnik (regulativ) iz leta 1844 je namreč določal pogoje, pod katerimi so občine pa tudi okraji lahko ustanavljali regulativne hranilnice z jamstvom omenjenih političnih teles. Snovanje kreditnih zadrug pa je pospešil združni zakon iz leta 1873.

Ko so v drugi polovici prejšnjega stoletja Slovenci dosegli v prenekateri občini oziroma okraju politično premoč, so z ustanavljanjem regulativnih hranilnic omogočili zbiranje finančnih sredstev in jih usmerjali v lokalno in narodnostno pomembne investicije, namreč v gradnjo šol, občinskih stanovanj oziroma družinskih hiš, vodovodov, cest, železnic, gasilskih domov itd. Ponekod so slovenske regulativne hranilnice pomenile protiutež nemškemu zavodom, tako regulativna hranilnica celjskega okraja nemški celjski mestni hranilnici, Mestna hranilnica ljubljanska (ustanovljena 1887) pa Kranjski hranilnici.

¹³ Drago Potočnik, isto kot op. 12.

¹⁴ Prim. Toussaint Hočevar, Slovensko poslovno bančništvo, 1913–1941, Bančni vestnik, 33/9 (september 1984), str. 269.

¹⁵ Prim. Dolfe Schauer, Prva doba našega združništva — od nastanka do leta 1895, 1945, str. 29–31.

¹⁶ Stane Granda, disertacija o Zavarovalni banki Slovenija, v pripravi na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Prim. tudi poglavje o zavarovalništvu v John A. Arnez, Slovenian Lands and Their Economies, 1848–1873, Studia Slovenica, New York, 1983, str. 126–137.

Primerjava strukture aktiv obeh ljubljanskih hranilnic v letu 1904 osvetljuje sorazmerno večjo angažiranost Ljubljanske mestne hranilnice v domačem gospodarstvu, saj so pri njej pomenila hipotečna posojila 55, komunalna posojila 17, vrednostni papirji pa le 15 odstotkov, medtem ko so bili ustrezni odstotki pri Kranjski hranilnici 46, 2 in 40. Visok delež naložb Kranjske hranilnice v vrednostnih papirjih nakazuje, kot sem že omenil, prenos kapitala zunaj slovenskega ozemlja.¹⁷

K omenjenim javnim zavodom prištejemo lahko še Kranjsko deželno banko, ki jo je leta 1909 ustanovila dežela in katere poslovanje je bilo usmerjeno predvsem v hipotekarni in komunalni kredit. Del svojih sredstev je ta banka zbirala z izdajanjem zastavnih listov in komunalnih zadolžnic.¹⁸

Prve zadružne posojilnice so nastale po češkem vzoru v sedemdesetih letih na pobudo bratov Vošnjakov. Potem ko je prišlo na Slovenskem do politične diferenciacije, pa so se od devedesetih let dalje začele širiti še Krekove zadružniške hranilnice Raiffeisnovega tipa, tako da je obstajalo leta 1903 že 259 kreditnih zadrug, do leta 1910 pa se je njih število povzpelo na 543.¹⁹

Tako kot številčnost posojiljemalcev posameznega denarnega zavoda zmanjšuje tveganje vlagateljev, številčnost denarnih zavodov zmanjšuje tveganje posameznega zavoda glede na krajevne gospodarske razmere, in sicer z naslonitvijo manjših zavodov na kak večji zavod, ki je zaradi svoje centralne lokacije manj izpostavljen krajevnim gospodarskim pretresljanjem. Gre torej za izravnavanje likvidnih sredstev posameznih zavodov tako, da prevzame nek večji zavod posredniško vlogo. Na slovenskem je že zgodaj prišlo do te oblike združevanja zadružniških sredstev. Za posojilnice Vošnjak-Schultzejevega tipa je namreč delovala kot centrala Celjska posojilnica, podobno vlogo je imela na primorskem kreditnem tržišču Centralna posojilnica v Gorici (ustanovljena 1899), za Raiffeisnove hranilnice pa Ljudska posojilnica v Ljubljani (ustanovljena 1895).

Za pospeševanje napredka kreditnih zadrug, ustanavljanje novih in usklajevanje njihovega finančnega poslovanja, deloma pa tudi za združevanje sredstev so skrbele zadružne zveze, tako Zveza slovenskih posojilnic v Celju (ustanovljena 1883), Zveza kranjskih posojilnic v Ljubljani (ustanovljena 1904), Goriška zveza gospodarskih zadrug in društev (ustanovljena 1904) in pa mladoliberalna Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani (ustanovljena 1907). Po dveh reorganizacijah je katoliško Zvezo kranjskih posojilnic leta 1903 nasledila Zadružna zveza v Ljubljani, ki je dalj časa vključevala tudi hrvaške in srbske kreditne zadruge v Istri in Dalmaciji.²⁰

Regulativne hranilnice, kreditne zadruge, zadružne centrale in zadružne zveze sodijo med najpomembnejše inovativne institucije mlade slovenske narodne družbe. Njih svojskost je obstajala v rabi slovenščine, ki je omogočila prodor finančnih inovacij v slovensko okolje. Sicer pa tudi s tehničnega vidika ni šlo le za golo posnemanje tujih vzorov. Z delitvijo deležev na glavne in poslovne so se slovenske posojilnice razlikovale od nemških posojilnic Schultze-Delitschevega tipa, tako da upravičeno govorimo o vošnjakovih, ki so odgovarjale posebnim slovenskim razmeram, saj so bili glavni deleži v rokah zavednih narodnjakov. Podobno je cepitev zadružnega gibanja, ki je sledila delitvi na politične stranke oziroma ideološke tabore, v danih razmerah omogočila kar največji razmah zadružnega finančnega posredništva. Hranilnice in posojilnice so razširile med slovenskim prebivalstvom nove oblike fi-

¹⁷ Omenjene bilančne podatke ljubljanskih hranilnic sem črpal iz Österreichische Statistik, 80/1 (1908). Glede ostale literature o regulativnih hranilnicah navajam prispevke v Trgovskem listu, letnik 8 (1925), št. 23–26 in Petdeset let Mestne hranilnice ljubljanske v Ljubljani 1889–1939, Ljubljana, Uprava mestne hranilnice ljubljanske, 1939. Statistične podatke o regulativnih oziroma samoupravnih hranilnicah vsebuje tudi Razvoj samoupravnih hranilnic v dravski banovini v letih 1918–1938, Ljubljana, Zveza jugoslovanskih hranilnic v dravski banovini, 1938 in pa Prispevki h gospodarski statistiki Slovenije, uredil Dr. Fran Windischer, Ljubljana, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, 1928.

¹⁸ Prim. Vladimir Murko, Zgodovina javnih denarnih zavodov, Zbornik znanstvenih razprav juridične fakultete, 21 (1945/46), zlasti str. 99.

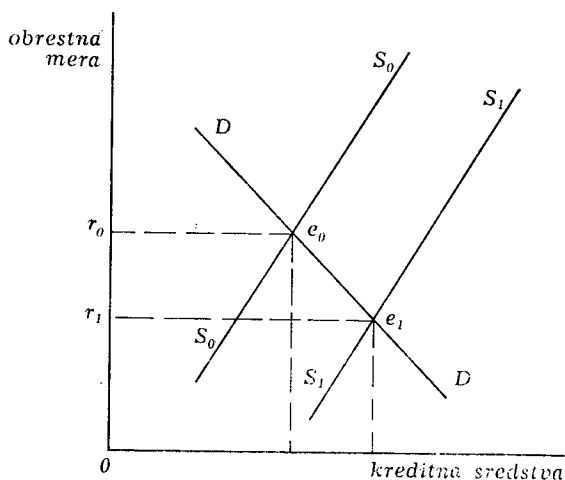
¹⁹ Kmetijsko zadružništvo na Slovenskem, Ljubljana, Zadružna zveza Slovenije, 1983, str. 9. Anton Kralj, Iz zgodovine slovenskega zadružništva, v Slovenci v desetletju 1918–1928, Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine, uredil Josip Mal, Ljubljana, Leonova družba, 1928, str. 545.

²⁰ Prim. Toussaint Hočevar, The Structure of the Slovenian Economy, 1848–1963, New York, Studia Slovenica, 1965, str. 65–74.

nančnih aktiv oziroma instrumentov, predvsem hranilne vloge, menice pa v manjši meri, ker so bile le-te izključene iz poslovanja Raiffeisnovih hranilnic.²¹

Kako naj z gospodarskega vidika ovrednotimo vpliv omenjenih finančnih institucij? Če se strinjamo, da zrcalijo razlike v obrestnih merah ceteris paribus razlike v tveganju, potem nakazujejo obrestne mere, ki so veljale pred razširitvijo finančnega posredništva na Slovenskem, visoko stopnjo tveganja in visoko mero odstopanja od obrestnih mer, ki so veljale za državna posojila, industrijo in veletrgovino, torej za posojilojemalce, ki so bili vključeni v moderni sistem finančnega posredništva. V nasprotju z obrestnimi merami na tem tržišču, ki niso presegle 5 odstotkov, je anketa kranjskega deželnega odbora iz leta 1884 ugotovila, da se je gibala obrestna mera v krškem okraju od 20 do 24 odstotkov, na Notranjskem, v logaškem in postojnskem okraju, pa so trgovci pobirali po 10 do 20 odstotkov. Nadalje bomo v poročilu, da nekateri trgovci posojajo spomladi »koruzo po visoki ceni, od nje do jeseni velike obresti 10 odstotkov zahtevajo in jih potem z rubežnijo in z vračunavanjem silno dragih potov izterjavajo.«²² V zadnjem primeru je torej znašala letna obrestna mera okrog 20 odstotkov, ker je trajala doba posojila le od pomladi do jeseni.

Če upoštevamo, da je zaradi pospešenega vključevanja kmetov v denarno gospodarstvo in preusmerjanja v intenzivno kmetijstvo pod vplivom mednarodne konkurence naraščala potreba po kreditiranju, potem je jasno, da so visoke obrestne mere peljale neizbežno v odtujevanje kmečkega premoženja, saj so znašali leta 1881 samo vknjiženi dolgovi na Primorskem v poprečju 100, na Kranjskem 135, na Koroškem 185 in na Štajerskem celo 213 goldinarjev na prebivalca.²³ Na dlani je, da je združnemu finančnemu posredništvu, ki je leta 1884 posojalo denar drobnemu gospodarstvu po poprečni 6-odstotni obrestni meri,²⁴ uspelo zmanjšati tveganje in tako povečati ponudbo kreditnih sredstev.

Te spremembe ponazarja grafikon, kjer pomeni ob danem povpraševanju po posojilih D , S_0 ponudbo kreditnih sredstev pred, S_1 pa ponudbo po razširjenju finančnega posredništva. Vertikalna razlika med S_0 in S_1 meri znižanje premije tveganja, znižanje, ki ga velja pripisati uvedbi finančnega posredništva. Z zmanjšanjem tveganja se zniža obrestna mera z r_0 na r_1 , ravnotežna točka pa se premakne z e_0 na e_1 . Na novi točki e_1 je posojilojemalcem dosegljiv večji obseg kreditnih sredstev po

²¹ Ivan Lapajne, Jugoslovanski posojilničar in zadrugar, Drugi popravljeni in pomnoženi natis »Slovenskega posojilničarja«, Krško, Samozaložba, 1922, str. 126.

²² Navajam po Kmetijskem združništvu ..., isto kot op. 19, str. 7.

²³ Isto kot op. 22.

²⁴ Isto kot op. 15, str. 105.

nižji obrestni meri. Podoben učinek kot znižanje tveganja je imelo na znižanje obrestne mere tudi znižanje transakcijskih stroškov, do katerega je prišlo s postopno razširitvijo slovenskih denarnih zavodov.²⁵

Pojav in širjenje dejavnosti prvih univerzalnih poslovnih bank (1900—1912)

Čeprav so hranilnice in posojilnice tja do preloma stoletja vključile v svojo finančno mrežo dobršen del slovenskega drobnega gospodarstva oziroma kmetijstva, zaradi funkcijsko omejene ponudbe finančnih storitev ti zavodi niso zadovoljevali potreb rastočega domačega podjetništva po kontokorentnih, tujevalutnih, konzorcij-skih in podobnih storitvah, ki so jih drugje opravljale univerzalne poslovne banke.²⁶ V Ljubljani sta takrat obstajali le v nemško sfero sodeči privatni banki L. C. Luckmanna in I. C. Mayerja. Kot poroča v svojih spominih Ivan Hribar,²⁷ je sicer tudi Maks Vršec odprl v Ljubljani svoje bančno podjetje, vendar mu je primanjkovalo kapitala. Ravno Vršec je dal Hribarju pobudo za ustanovitev delniške banke v Ljubljani, za katero je bil tudi sestavil pravila. Hribar je predlog ugodno sprejel in prek svoje zveze z Živnostensko banko (Obrtno banko) v Pragi dosegel, da je le-ta pristala na sodelovanje. Vpisala je 50 odstotkov delniške glavnice leta 1900 ustanovljene Ljubljanske kreditne banke (LKB) ter poskrbela za strokovno vodstvo, saj je nekaj bančnikov, ki so bili do tedaj zaposleni pri Živnostenski, zasedlo vodstvena mesta pri LKB.

Pobuda za prvo slovensko delniško banko je torej prišla iz domačih krogov, ki pa so se pri uvajanju te za Slovence nove oblike finančnega posredništva naslonili na češki kapital in znanje, saj so Čehi, ki so podobno kot Slovenci težili h gospodarski avtonomnosti, do takrat že razvili Prago v finančni center, kot pomemben protiutež Dunaju.²⁸ Pri vplačanem kapitalu LKB je bil za češkim najpomembnejši delež slovenskih zasebnikov, ki so vplačali 36 odstotkov vseh delnic začetne emisije, združne posojilnice pa 8 odstotkov (tabela 1). Na delničarje iz Ljubljane je prišlo 24 odstotkov vseh delnic, iz Trsta 3 odstotki, na one iz drugih slovenskih krajev pa 14 odstotkov (tabela 2). Od delnic, ki so jih vplačali zasebniki — bilo jih je 42 — je odpadlo dobrih 28 odstotkov na veletrgovce. Sledijo razni prosti poklici (odvetniki, lekarnarji itd.) z 21 odstotki, uradniki s skoraj 17 odstotki in posestniki z 12 odstotki. Zastopani so še štirje trgovci, trije obrtniki in dva tovarnarja. Večina teh zasebnikov je vplačala po 10 delnic, se pravi 4.000 kron, le nekateri pa po 25 delnic. Ker je banka uspešno poslovala, je bilo v naslednjih letih moč povečati začetno delniško glavnico v znesku pol milijona kron z novimi emisijami delnic, tako da je leta 1912 znašala že 8 milijonov kron.

Inovacijskemu pojavu LKB je sledilo širjenje bančne mreže, in sicer z ustanovitvijo še dveh delniških bank, namreč Jadranske banke (JB) v Trstu (1905) in Ilirske banke v Ljubljani (1916) kot tudi z odpiranjem podružnic slovenskih bank v slovenskem in ostalem južnoslovanskem, predvsem hrvaškem prostoru.

Pri ustanovitvi JB je imela vodilno finančno vlogo LKB, torej ne več neka zunanja banka, kot je bilo to pri ustanovitvi LKB. Pa tudi odstotek zasebnih delničarjev je bil že pomembnejši, saj je znašal v primerjavi s 36 odstotki pri začetni glavnici LKB, pri JB že 60 odstotkov (tabela 1). Glede geografske proveniencije kapitala

²⁵ Tukaj enačim transakcijske stroške z administrativnimi stroški. Nekateri avtorji pojmujejo transakcijske stroške širše, tako da obsegajo poleg administrativnih stroškov odpise neizterljivih terjatev. Tveganje, ki ga pač odražajo odpisi, je tako vključeno v transakcijske stroške. Prim. V. V. Bhatt, Interest Rate, Transaction Costs and Financial Innovations, v Capital Market Imperfections and Economic Development, World Bank Staff Working Paper No. 338 (julij 1979), str. 1—31.

²⁶ Pojem univerzalne banke ustreza tipu poslovne banke, ki se je razvil v Nemčiji in drugje v Evropi in ki je združeval kratkoročne kreditne posle, ki so bili značilni za angleške banke, s financiranjem dolgoročnih gospodarskih investicij po vzoru francoskega Crédit Mobilier. Prim. Alexander Gerschenkron, isto kot op. 2, str. 11—16.

²⁷ Ivan Hribar, Moji spomini. I. del, Ljubljana, Slovenska matica, 1983, str. 311—314.

²⁸ Prim. Bernard Michel, Banques et banquiers en Autriche au début du 20e siècle, Paris, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, Paris, 1976 in Richard Rudolph, Banking and Industrialization in Austria-Hungary: The Role of Banks in the Industrialization of the Czech Crownlands, 1873—1914, Cambridge, Cambridge University Press, 1976.

H. b. Schickelbankengesellschaft - Institut *red. 2007/07*
Kyjiuikungo - Register Post 10
Ingenieur am 11. November 1905
(L. S.) Fudich m. p. *Št. [illegible]*

Za vladanja Njeg.

c. kr. ap. Veličanstva

FRANCETA JOŽEFA I.

Cesarja avstrijskega itd. itd. itd.

Upravičeno v Trstu dne dvaindvajsetega
 meseca oktobra leta 1905 (tisočdovetsto petega).

Pred menoj Dr. Joahimom Zencovitch, c. kr. notarjem v Trstu.

Zapisnik

v sklep in volitvah ustanovnega občnega
 zbora delavnic Jadranske Banke v Trstu
 ki so je bil v nedeljo 29. oktobra tega leta ob
 10. uri popoldne v prostorih Slov. Gostilnice
 v Trstu po sledenju:

Dnevni red:

1. Volitev predsednika sklovanja
2. Sklep v ustanovitvenju akcijske družbe in
 v končnem delovnem vselini družbenih pravil
3. Volitev 12 članov upravnega
4. Volitev 5 članov nadzornega sveta in
5. Izvolitve:

Kazroci:

G. P. Hofmann, rita. Brothmann, dr. obajni komisar kot
 obajni komisar
 O. S. koncesionarjev g. g.:
 Gino Ključar, glavni v Trstu
 Lito Pogdanovic, glavni v Trstu

Prva stran zapisnika ustanovnega občnega zbora Jadranske banke v Trstu
 (Finanzarchiv, Dunaj).

(tabela 2) odpade pretežni del na slovensko narodnostno ozemlje, preostanek pa na Hrvaško z Dalmacijo, pri čemer velja upoštevati vlogo Trsta kot za vso istrsko in dalmatinsko obalo pomembnega trgovskega in pomorskega središča.

Kaže, da je dal primer omenjenih bank že v manj obetavnih vojnih letih pobudo za ustanovitev Ilirske banke v Ljubljani. LKB je bila namreč v rokah naprednih krogov, tako da je na primer katoliško usmerjeni Slovenec zavrnil objavo obvestila o ustanovnem zborovanju LKB.²⁹ Ilirska banka naj bi postala nekaj protiutež LKB. Pri začetni emisiji sta bila s po pet 400-kronskimi delnicami udeležena voditelja Slovenske ljudske stranke dr. Ivan Sušteršič in dr. Evgen Lampe. Z 22 odstotki je bila zastopana industrijska družina Pollak, 40 odstotkov celotne delniške glavnice, ki je znašala en milijon kron, pa je vpisala Ljudska posojilnica v Ljub-

²⁹ Finanzarchiv (Dunaj), I. Reg. Abt., Zl. 58100, II. Fasz. 36 — 1900.

ljani, ki je, kot sem omenil že prej, delovala kot centrala katoliških Raiffeisnovih kreditnih zadrug.³⁰

1. Lastniška razporeditev delniškega kapitala prvih slovenskih poslovnih bank

	Ljubljanska kreditna banka (1900)		Jadranska banka (1905)	
	število delnic po 400 kron	v %	število delnic po 400 kron	v %
Banke	625	50	890	36
<i>Živnostenska^a</i>	625	50	LKB 400	16
Zasebniki	450	36	1.507	60
Kreditne zadruge	100	8	102	4
Neopredeljeno	75	6	—	—
Skupaj	1.250	100	2.500	100

^a Na ustanovnem občnem zborovanju je bila Živnostenska zastopana s 595 delničami, čeprav jih je bila prvotno vpisala 625.

Vir: Finanzarchiv (Dunaj), I. Reg. Abt., Zl. 58100, II. Fasz. 36 — 1900 in Zl. 90810, II. Fasz. 36 — 1905.

2. Geografska razporeditev delniškega kapitala prvih slovenskih poslovnih bank

	Ljubljanska kreditna banka (1900)		Jadranska banka (1905)	
	število delnic po 400 kron	v %	število delnic po 400 kron	v %
Ljubljana	305	24,4	413	16,5
Trst	35	2,8	762	30,5
Ostalo slovensko narodnostno ozemlje	180	14,4	187	7,5
Hrvatska z Dalmacijo	0	0,0	1.102	44,1
Zunaj južnoslovenskega narodnostnega ozemlja	655	52,4	15	0,6
Neopredeljeno	75	6,0	21	0,8
Skupaj	1.250	100,0	2.500	100,0

Vir: Isto kot v tabeli 1.

3. Poklicna struktura zasebnih delničarjev LKB, 1900

Poklic ^a	Oseb	V %
Veletrgovci	12	28,6
Razni prosti poklici	9	21,4
Uradniki	7	16,7
Posestniki	5	11,9
Trgovci	4	9,5
Obrtniki	3	7,1
Tovarnarji	2	4,8
Skupaj	42	100,0

^a Ljubljanskega župana Ivana Hribarja sem uvrstil med uradnike, vrhniškega župana Gabrijela Jelovška pa med posestnike.

Vir: Isti kot v tabeli 1 pod številko 58100.

LKB je začela s širjenjem podružniške mreže kmalu po ustanovitvi, saj je že januarja 1902 odprla podružnico v Splitu. Sledile so podružnice v Celovcu (1904), Trstu (1907), Sarajevu (1909), Gorici (1910) in Celju (1912). JB je poleg podružnice, ki jo je imela v Opatiji, odprla leta 1911 podružnico v Ljubljani. Istega leta je s priključitvijo Hrvatske vjeresijske banke (Hrvaške kreditne banke) v Dubrovniku pri-

³⁰ Finanzarchiv (Dunaj), Zl. 55.043/16.

dobila njene podružnice v Dubrovniku, Splitu, Šibeniku in Zadru, odprla podružnico v Metkoviću in s priključitvijo Hrvatske bokeljske štedionice pridobila podružnico v Kotorju. Leta 1914 je odprla podružnico na Dunaju in si tako omogočila neposreden pristop in navzočnost na srednjeevropskem denarnem tržišču.

V konjunktornem obdobju, ki je trajalo od leta 1903 pa tja do leta 1912, ko je izbruhnila prva balkanska vojna, so bile razmere za razvoj slovenskih bank ugodne. Čeprav so še leta 1912 pomenile banke s sedežem na Dunaju več kot polovico delniškega kapitala vseh avstrijskih, se pravi cislajtanskih delniških bank, je na slovenski banki tedaj odpadlo 3,5 odstotka delniške glavnice vseh avstrijskih delniških bank zunaj Dunaja.³¹ Omenjeni odstotek je sicer zaostajal za deležem slovenskega prebivalstva v Avstriji, ki je znašal 4,5 odstotka, vendar nagli razvoj slovenskega poslovnega bančništva nakazuje, da so Slovenci sodelovali pri procesu, ki je potekal v nasprotni smeri s koncentracijo bančnega kapitala, namreč prehajanjem zasebnih bank v roke dunajskih velebank. To velja tudi za Trst, kjer se je v prvih sedmih letih svojega obstoja JB izenačila po višini delniške glavnice z leta 1859 ustanovljeno Banca Commerciale di Trieste (Tržaško trgovsko banko), tako da je leta 1912 pomenila 47 odstotkov vsega delniškega bančnega kapitala v Trstu.³² V Celovcu, kjer je bilo podobno kot v Ljubljani pred pojavom LKB le nekaj privatnih bankirjev, pa je pomenila podružnica LKB prvo podružnico neke delniške poslovne banke.

Pojav slovenskega poslovnega bančništva pomeni torej kvalitativno spremembo, ki je ne kaže zanemarjati, še posebej, ko primerjamo vlogo tujega kapitala na Slovenskem z domačim. Drži namreč, da je neslovenski kapital prevladoval na področju transportne infrastrukture (Južna železnica), energetike (zasavski rudniki, elektrarna Fala), kovinskih rud (Mežica), jeklarstva in papirništva, nikakor pa ne na področju bančništva. Sicer se je kmalu po nastopu LKB pojavil v Ljubljani tudi dunajski bančni kapital, ko je leta 1906 Creditanstalt (Kreditni zavod) odkupila zasebno Luckmannovo banko in jo spremenila v svojo podružnico. Leta 1908 pa je storila prav tako z Mayerjevo banko Verkehrsbank (Prometna banka).³³ Vendarle je na dlani, da je pripisati razvoj Ljubljane v finančni center predvsem LKB, katere dejavnost je pripeljala na vsem slovenskem ozemlju do funkcijske razširitve finančnih storitev ter tako pospešila splošni gospodarski razvoj. Znano je namreč, da so prav finančni centri polji za razvoj industrijskih in drugih podjetij posameznih regij. To je prišlo do izraza še posebej v poprevratnem obdobju, vendar sta že pred prvo svetovno vojno LKB in JB organizirali konzorcije za ustanavljanje novih domačih delniških družb. Tako je LKB sodelovala leta 1902 pri ustanovitvi Delniške družbe združenih pivovarn Žalec-Laško, leta 1905 pri Prvem hrvatsko-slavonskem dioničarskem društvu za industrijo šečera v Osijeku, leta 1906 pri Paroplovni družbi Dalmatija (njena glavnica se je do leta 1914 povzpela na 2,8 milijona kron), leta 1907 pri Prvi boroveljski tvornici orožja, prej Peter Wernigg, d. z. o. z., Delniški družbi kranjskih opekarn v Trnovem, Hotelski in prometni d. d. Triglav v Ljubljani, leta 1911 pa pri Prvi slovanski tovarni igralnih kart, d. z. o. z. v Ljubljani. JB je ustanovila hotelsko podjetje Grljan-Miramar, špedicijsko družbo Balkan, pivovarniško družbo Adria, sodelovala je že pri omenjeni paroplovni družbi Dalmatija, leta 1917 pa je ustanovila slovensko paroplovno podjetje Oceania.³⁴

Posledice vojnih razmer (1913—1918)

Obdobju začetne rasti poslovnih bank, ki je trajalo do leta 1912, je sledilo obdobje postopnega nazadovanja, ki se je začelo z balkanskima vojnama in stopnjevalo med prvo svetovno vojno. Vojne razmere so oslabile finančno moč bank. Medtem ko so se v obdobju 1914—1918 zvišali življenjski stroški za 1200 odstotkov, se

³¹ Österreichische Statistik, Neue Folge 10/2, 1916.

³² Isto kot op. 31.

³³ Bernard Michel, isto kot op. 28, str. 76.

³⁴ Prim. letna poročila LKB in JB.

je združena bilančna vsota slovenskih bank v istem obdobju povečala le za približno 600 odstotkov. To pomeni, da je realna vrednost tako bančnih aktiv kot pasiv padla skoraj za polovico, kljub temu, da se je v vojnih letih obstoječima bankama pridružila še tretja, namreč Ilirska banka.

Poleg te splošne oslavitve so povojne meje tedaj največjo slovensko banko, namreč JB v Trstu, ločile od njenega zaledja, kar je pripeljalo do cepitve na tri samostojne zavode, namreč Banca Adriatica v Trstu, Adriatische Bank na Dunaju in Jadransko banko v Beogradu. Prvi sta morali zaradi nevzdržnih razmer v Trstu leta 1925 v stečaj. Podobno so se morale umakniti najprej iz Celovca, potem pa še iz Gorice³⁵ in Trsta podružnice LKB, iz Velikovca pa po plebiscitu podružnica, ki jo je bila tam leta 1919 ustanovila Mariborska eskomptna banka.

Slovensko ustanoviteljsko obdobje in sledeča konsolidacija (1919—1930)

Čeprav so vojna in njene posledice zmanjšale finančno zmogljivost kot tudi prostorsko razsežnost slovenskega bančnega sistema, pa so bile razmere za njegovo krepitev v novo nastali jugoslovanski državi razmeroma ugodne, tako da je prišlo v obdobju 1919—1925 do naglega širjenja bančnih zavodov, potem pa po reorganizacijah, ki so sledile polomu Slavenske banke, do konsolidacije, tako da je leta 1930 združena bilančna vsota vseh slovenskih bank dosegla višek, na katerega se v kriznem obdobju tridesetih let ni več povzpela.

Med dejavniki, ki so ugodno vplivali na rast bančnega sistema velja omeniti jezikovno poslovenjenje vseh gospodarskih in torej tudi bančnih institucij, gospodarsko odpiranje na balkansko tržišče in razmeroma ekspanzivno denarno politiko prvih povojnih let. V takih razmerah je prišlo do množičnega ustanavljanja novih delniških družb, deloma iz nekdanjih obratov in poslovalnic družb, katerih sedeži so s potegnitvijo novih državnih mej prišli zunaj jugoslovanskega ozemlja. Prav glede na rast števila podjetij lahko označimo leta 1919—1925 kot slovensko ustanoviteljsko obdobje, saj so v tem času pri Zbornici za trgovino, obrt in industrijo registrirali kar 80 novih delniških družb, po večini industrijskih podjetij.³⁶ To število zdaleč prekaša podobne podatke tako pred kot po omenjenem obdobju.³⁷ Naraslo je tudi število delniških bank, in sicer v Ljubljani od 3 na 9, število podružnic ljubljanskih bank od 8 na 31, število podružnic izvenljubljskih poslovnih bank v Ljubljani pa od 5 na 6.³⁸

Za reševanje skupnih vprašanj so se banke že leta 1920 povezale v Društvo bančnih zavodov v Sloveniji. Drug važen mejnik v razvoju finančnega posredništva pa pomeni leta 1924 ustanovljena Ljubljanska borza za blago in vrednote, katere poslovanje so leta 1927 razširili tudi na devize. Borza je olajšala promet z vrednostnimi papirji in devizami, čeprav se špekulativne transakcije niso razvile v podobni meri kot na borzah v Zagrebu in Beogradu in je bil zaradi tega na ljubljanski borzi promet znatno nižji.³⁹

Upravičeno torej lahko trdimo, da so se začeli v dvajsetih letih finančni zavodi povezovati v komunikacijsko integriran sistem, Ljubljana pa razvijati v finančni center, ki je s svojimi storitvami omogočal zunanjo ekonomičnost podjetjem na Slovenskem. Še posebej pomembna je bila posredniška vloga poslovnih bank pri ustanavljanju oziroma reorganizaciji delniških družb in vpisovanju delnic. LKB je na primer igrala vodilno vlogo pri ustanovitvi Strojnih tovarn in livarn d. d. v Ljubljani (1919) in Združenih papirnic Vevče, Goričane in Medvode d. d. v Ljubljani (1920).

³⁵ Prim. Marko Waltritsch, Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem, Gorica, Založništvo tržaškega tiska ob sodelovanju Kmečke banke v Gorici, 1983, str. 146—151.

³⁶ Prispevki h gospodarski statistiki Slovenije, uredil Fran Windischer, Ljubljana, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, 1928, str. 66—80.

³⁷ Leta 1912 je obstajalo na Kranjskem le 11 delniških družb. Prim. V. Žun, Delniške družbe na Kranjskem v poslovnem letu 1912, Slovenski trgovski vestnik, 11/5 (1914), 49—51. V primerjavi z množičnim nastajanjem novih družb v obdobju 1919—1925 so v naslednjih treh letih, oziroma bolj natančno do srede leta 1928, ustanovili le dve delniški družbi. Isto kot op. 36.

³⁸ Drago Potočnik, isto kot op. 12.

³⁹ Isto kot op. 12.

Slovenska banka, ki so jo ustanovili leta 1920 in pri kateri so prevzeli domači investitorji 65 odstotkov delniške glavnice, inozemski pa 35 odstotkov (Uvečni banka v Pragi 25, dunajska Anglobank pa 10 odstotkov), je sodelovala pri ustanovitvi Impexa, tovarne konzerv na Vrhniki in Električnem podjetju d. z. o. z. v Ljubljani. Zadrúžna gospodarska banka je bila udeležena pri tovarni klobukov Šesir v Škofji Loki in nekaterih podjetjih kovinske industrije (Tovarna verig Lesce) kot tudi pri Zmaju, tovarni za galvanične elemente in elektrotehniko.⁴⁰

Restriktivni politiki, ki jo je začel leta 1923 finančni minister Milan Stojadinović, je uspelo že leta 1925 ustaliti tečaj dinarja, kar je pripomoglo k dotoku tujega, še posebej češkega kapitala. Hkrati so zašle v težave banke, ki so se v konjunktur-nem poprevratnem obdobju s svojimi naložbami čezmerno eksponirale. Med njimi je bila najvidnejša Slavenska banka v Zagrebu, ki jo je vodil slovenski finančnik Avgust Praprotnik in pri kateri so bili vidno udeleženi slovenski denarni zavodi. Stečaj Slavenske banke, do katerega je prišlo leta 1927, je te zavode občutno prizadel. Tako se je morala Trgovska banka, s katero se je leta 1922 fuzionirala Sloven-ska eskomptna banka (prejšnja Ilirska banka), fuzionirati z LKB. Slovenska banka, katere večina delnic je leta 1922 prešla v listnico Slavenske banke, je po odpisu starih terjatev in potem ko so se večji vlagatelji in upniki odpovedali 70 odstotkom svojih terjatev, obnovila poslovanje z zmanjšano bilančno vsoto. Hipotekarna banka jugoslovanskih hranilnic (nekdanja Kranjska deželna banka) je zaradi dviga vlog samoupravnih (regulativnih) hranilnic, ki so utrpela izgube pri Slavenski banki, mo-rala v podobno tiho likvidacijo. Izgube je utrpela tudi Celjska posojilnica in razni drugi upniki Slavenske banke.

Vendar je ravno likvidacija neizterljivih pozicij pripeljala do določene konso-lidacije slovenskega bančništva, ki je tako leta 1930, ko so se že pojavili prvi znaki svetovne krize, stalo na razmeroma čvrstih temeljih.

Tedaj je bil bančni kapital koncentriran v treh podobno močnih ljubljanskih zavodih (tabela 4). Na prvem mestu je bila LKB. Sledila je Zadrúžna gospodarska banka (ustanovljena 1920), pri kateri je imela Zadrúžna zveza 90 odstotkov delniškega kapitala. Na tretjem mestu je bil Kreditni zavod za trgovino in industrijo, ki je nastal leta 1920 iz dotedanje podružnice dunajske velebanke Creditanstalt.

Le-tej je pripadlo 30 odstotkov delnic nove banke. Ko je prišlo leta 1931 do poloma Creditanstalta, so delnice iz njene listnice prešle v roke skupine, ki je poleg indu-strijca A. Westna iz Celja vključevala še Hranilnico dravske banovine in Mestno hranilnico ljubljansko.⁴¹

Dokaj pomembna, vendar daleč za omenjenimi bankami je bila Celjska poso-jilnica d. d., ki je nastala leta 1922 iz zadružne Celjske posojilnice, katere zgodovina sega k začetkom kreditnega zadružništva. Med ostalimi bankami naj omenim še Za-družno banko, ki je imela zaslombo v Zvezi gospodarskih zadrug in pri Konzumnem društvu za Slovenijo. Ko je le-to in ostale komitente banke prizadela svetovna kriza, je morala Zadrúžna banka najprej v tiho, leta 1937 pa v javno likvidacijo.

Torej je tudi zadružni sektor izkoristil prednosti, ki so jih imele delniške banke v primerjavi s kreditnimi zadrugami, predvsem večjo funkcijsko razsežnost, v pri-merjavi z Raiffeisnovimi hranilnicami pa tudi omejeno jamstvo. Zadrúžne banke so pomnožile sredstva, s katerimi je razpolagal zadružni sektor oziroma politični krogi, ki so stali za posameznimi zadružnimi bankami. Kapital, ki je bil naložen v delniško glavnico, je pomenil na primer pri Zadrúžni gospodarski banki le 2,2 odstotka bi-lančne vsote oziroma 3,3 odstotka vlog, ki seveda niso bile nujno zadružne, a je z njimi vendarle razpolagala banka.

Glede na vse jugoslovanske banke so pomenile slovenske banke po združenih bi-lančni vsoti 9,2 odstotka, po posojilih pa 7 odstotkov (tabela 4). Od celotnega kre-ditnega obsega, ki so ga omogočale privatne banke v glavnih jugoslovanskih finanč-

⁴⁰ Prim. letna poročila omenjenih in tudi drugih bank.

⁴¹ Isto kot op. 12.

4. Izbrane bilančne postavke slovenskih delniških bank, 1930

V milijonih din

	Bilančna vsota	Posojila	Vloge	Delniška glavnica
Celjska posojilnica, Celje	97,0	71,1	40,4	8,0
Hipotekarna banka jugoslovanskih hranilnic, Ljubljana	7,3	6,2	1,2	5,0
Kreditni zavod za trgovino in industrijo, Ljubljana	479,7	287,5	84,2	12,5
Ljubljanska kreditna banka, Ljubljana	598,1	409,4	327,5	50,0
Obrtna banka, Ljubljana	15,6	10,8	10,1	2,0
Prometna banka, Ljubljana	25,9	18,5	20,9	5,0
Zadružna banka, Ljubljana	25,8	21,3	19,1	5,0
Zadružna gospodarska banka, Ljubljana	543,6	329,5	363,2	12,0
2 v Društvo bančnih zavodov nevrčlanjena zavoda ^a	37,2	23,7	25,2	1,75
Skupaj	1.830,2	1.178,0	891,8	101,25
3 največji zavodi (v odstotkih)	88,6	87,2	77,5	73,6
Vse jugoslovanske banke	19.879,0	16.792,0
Delež slovenskih bank (v odstotkih) ^b	9,2	7,0

^a Vsi nevrčlanjeni zavodi so bili štiri: Dolnjelendavska hranilnica, Kreditna banka v Murški Soboti, Prekmurska banka v Murški Soboti in Slovenska banka v Ljubljani.

^b Zaradi razlik v zaobseženosti podatkov primerljivost ne utegne biti popolna.

Vir: Poročilo o delovanju Društva bančnih zavodov v dravski banovini, Ljubljana, za dobo 1930—1935, Ljubljana, 1936. Za Jugoslavijo letno poročilo Narodne banke Kraljevine Jugoslavije za 1930.

nih središčih, je leta 1927 prišlo na Zagreb 58,7, Beograd 27,6 in Ljubljano 13,7 odstotka.⁴² Upoštevati moramo seveda, da ti podatki ne nakazujejo deleža vseh denarnih zavodov, ki je moral biti precej pomembnejši, saj so bile samoupravne hranilnice in kreditne zadruge na Slovenskem znatno bolj razvite kot pa drugje.

Sklep

Ustanovitev prvih slovenskih delniških bank na prelomu stoletja je pripomogla k uvajanju in širjenju finančnih inovacij v slovenskem prostoru. Do tedaj je bilo namreč finančno posredništvo omejeno na delovanje regulativnih hranilnic in kreditnih zadrug, ki so sicer povečale ponudbo kreditnih sredstev drobnemu gospodarstvu in kmetijstvu, niso pa bile po svojem namenu in organizaciji v stanju zadovoljevati potreb domače veletrgovine in industrije po finančnih storitvah. Vrzal so zapolnile delniške banke, ki so imele značaj univerzalnih bank in so torej omogočale tako kratkoročno poslovno kreditiranje kot konzorcijske storitve za dolgoročno financiranje industrijskih podjetij.

Naglemu napredovanju bančnih aktiv v obdobju 1900—1912 je sledila stagnacija oziroma nazadovanje od začetka balkanskih vojn pa do konca prve svetovne vojne. V poprevratnem obdobju, ki ga zaradi nastajanja številnih novih delniških družb lahko imenujemo slovensko ustanoviteljsko obdobje, je prišlo do ponovnega vzpona, ki se zrcali v povečanju števila bank in njihovih podružnic. Pri ustanavljanju oziroma reorganizaciji delniških družb in vpisovanju delnic so opravljale banke pomembno posredniško vlogo.

V drugi polovici dvajsetih let je gospodarska stabilizacija pripeljala do likvidacije oziroma reorganizacije bank, ki so se s svojimi naložbami v predhodnem konjunktornem obdobju čezmerno eksponirale. Vendar je prav z odpisom neizter-

⁴² Drago Potočnik, isto kot op. 12 in Hugo Holzmann, Südslawien, v zborniku 10 Jahre Nachfolgestaaten, Dunaj, Verlag »Der Österreichische Volkswirt«, 1928, str. 184—187.

ljivih postavk prišlo pred izbruhom svetovne krize do določene konsolidacije. V dvajsetih letih se je Ljubljana razvila v pomembno finančno središče s številnimi bančnimi centralami, bančnim društvom in borzo za blago in vrednote. Te institucije so s svojimi storitvami omogočale podjetjem na Slovenskem določeno mero zunanje ekonomičnosti.

Summary

THE INNOVATIVE ROLE OF SLOVENE CORPORATE BANKING, 1900—1930

Toussaint Hočevar

In the Slovene linguistic territory the introduction of corporate private banks at the turn of the century contributed to the spreading of financial innovations. Until that time the financial intermediation had been provided by municipal savings banks and by lending cooperatives. Although these institutions increased the supply of loanable funds available to small businesses, their limited functional scope proved inadequate for meeting the financial needs of local wholesalers and small-scale manufacturers. The vacuum was filled by corporate banks, which functioned as universal banks, combining in the Central European fashion short-term commercial lending with long-term corporate financing. In comparison with German-Austrian banks the use of the regional, Slovene language at all functional levels was the innovative feature of the Slovene banks. This lowered transaction costs and contributed to the spreading of banking services.

The rapid growth of both Slovene banks, Ljubljanska Kreditna Banka of Ljubljana and Jadranska Banka of Trieste, observable up to 1912, was followed by a severe decline of real bank assets during World War I. The post-World War I period witnessed a mushrooming of new corporate firms, both industrial enterprises and banks. The existing banks participated in this process through underwriting and marketing of new stock issues. The second part of the twenties, marked by monetary stability, saw a consolidation of the banking industry, following reorganization of banks which had over-committed their resources during the preceding expansionary period. During the twenties Ljubljana evolved into an important financial center as reflected in the founding of several new banks, of the Association of Banks of Slovenia, and of the Ljubljana Commodities and Securities Exchange. Taken together these institutions provided external economies which contributed to economic growth.

SLOVENSKI ZNANSTVENI INŠTITUT — Slowenisches wissenschaftliches Institut

A-9020 Celovec/Klagenfurt, Bahnhofstrasse 38/II, tel. (4222) 57 142

je v svoji seriji »Disertacije in razprave — Dissertationen und Abhandlungen« doslej izdal naslednja dela:

1. Vida Obid: Die slowenische Literatur in Kärnten seit 1945. — 1979
2. Fran Zwitter: Die Kärntner Frage. — 1979
3. Avguštin Malle: Die slowenische Presse in Kärnten 1848—1900. — 1979
4. Mirko Messner: Prežihov Voranc und die Bauern. — 1980
5. Janko Pleterski: Elemente und Charakter der plebiszitären Entscheidung 1920 in Kärnten. — 1980
6. Rudolf Vovk: Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918 — Bestandsaufnahme der Kärntner utrakvistischen Schulen bis 1918. — 1980
7. Franc Merkač — Marija Jurič: O vaškem vsakdanu (Dob pri Pliberku). — 1984

Darja Mihelič

AGRARNO GOSPODARSTVO PIRANA OD 1280 DO 1340

Uvod

Ta raziskava želi dopolniti gospodarsko podobo srednjeveškega Pirana, ki jo predstavlja razprava Neagrarno gospodarstvo Pirana od 1280 do 1340.¹ Srednjeveška piranska ekonomija namreč ni poznala le neagrarnih gospodarskih strok, ampak je pripisovala dokajšen pomen tudi agrarnim panogam, katerih proizvodi so neredko predstavljali osnovo za neagrarno poslovanje Pirančanov (npr. za obrt, trgovino ipd.).

Gradivo, na katerem temelji raziskava, je isto kot za omenjeno študijo o neagrarnem gospodarstvu Pirana: gre za izvirno listinsko gradivo (iz let 1173 do 1339), za sedemnajst notarskih knjig (v nadaljevanju NK) oziroma njih fragmentov (iz let 1281 do 1320) ter za trinajst vicedomskih knjig (v nadaljevanju VK) oziroma odlomkov iz njih (iz let 1325 do 1350). Omenjeno gradivo je v hrambi arhiva v Piranu (v nadaljevanju PA). Ohranjenost zapisov ni povsem enakomerna, zato je tudi naše poznavanje piranske preteklosti za posamezna leta manj, za druga bolj podrobno. Tu velja omeniti tudi dejstvo, da izbor podatkov, na katerih temelji raziskava, ni nastal povsem sistematično, ampak vzporedno ob pretresu piranskega neagrarnega gospodarstva.

K delu so bile pritegnjene tudi pglavitne objave virov, ki vsebujejo podatke o piranski preteklosti avtorjev P. Kandlerja, A. S. Minotta, F. in M. Kosa ter C. de Franceschija.²

V literaturi so tehnike agrarnega gospodarstva doslej že dokaj dobro obdelane. Temeljno delo, ki navaja tudi literaturo s tega področja, je Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev 1.³ Žal pa ne obravnava vseh agrarnih gospodarskih strok: v njej ni našlo prostora gojenje oljk, ki so (bile) na Primorskem ena glavnih kultur. Od posameznih avtorjev sta posegla v agrarno zgodovino tega področja zlasti S. Vilfan in E. Umek.⁴ Literatura je namenila dokajšno pozornost gozdomom Slovenskega

¹ D. Mihelič, Neagrarno gospodarstvo Pirana od 1280 do 1340, SAZU, Dela 1/27, Ljubljana 1985. Tako pri raziskavi neagrarnega kot tudi agrarnega gospodarstva srednjeveškega Pirana mi je z naveti pomagal dop. član SAZU prof. Ferdo Gestrin, ki se mu na tem mestu iskreno zahvaljujem.

² P. Kandler, Codice diplomatico Istriano, Trieste 1846—1852 (v nadaljevanju Codice diplomatico Istriano); A. S. Minotto, Acta et diplomata e R. Tabulario Veneto 1/1, Documenta ad Forumjulii, Patriarchatum Aquileiensem, Tergestum, Istriam, Goritiam spectantia 1/1, Venetiis 1870 (v nadaljevanju Minotto); idem, Documenta ad Forumjulii, Istriam, Goritiam, Tergestum spectantia, Atti e memorie (della Società istriana di Archeologia e Storia patria) 8, Parenzo 1892, 5—47; 9, Parenzo 1893—1894, 65—81; 10, Parenzo 1894—1895, 1—23, 251—271; 11, Parenzo 1895—1896, 1—20, 231—253; 12, Parenzo 1896—1897, 1—20; 13, Parenzo 1897—1898, 1—19, 243—263; F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 1, Ljubljana 1902; 2, Ljubljana 1906; 3, Ljubljana 1911; 4, Ljubljana, 1915; F. Kos — M. Kos, 5, Ljubljana 1928 (v nadaljevanju Gradivo 1—5); C. de Franceschi, Chartularium Piranense, Raccolta dei documenti medievali di Pirano I (1062—1300), Atti e memorie 36, Parenzo 1924; II (1301—1350), Atti e memorie 43, Pola—Parenzo 1931—1932, 19—96; 44, Pola—Parenzo 1932—1933, 271—320; 45, Pola—Parenzo 1933—1934; 255—320; 46, Pola 1934, 107—192; 47, Pola—Parenzo 1935—1937, 123—230; 50, Pola—Parenzo 1938—1940, 171—200 (v nadaljevanju Chartularium Piranense I, II); idem, Gli statuti del comune di Pirano del 1307 confrontati con quelli del 1332 e del 1358, Monumenti storici dalla Deputazione di Storia Patria per le Venezia, n. v. 14, Venezia—Padova 1960 (v nadaljevanju Gli statuti). Objave v Codice diplomatico Istriano so citirane z datumom; Minottove objave so navedene (z revijo in) stranjo ter datumom v zgradah; zapisi v Gradivu in Chartularium Piranense so označeni z zaporednimi številkami dokumentov (, kolikor ne gre za uvod, opombe ali register, ki so citirani s stranjo); citati, ki zadevajo objavo Gli statuti, pa (, kolikor ne gre za predgovor,) navajajo knjigo in številko člana statutov: rimska številka označuje člen statuta iz 1307; kadar označuje številko člana arabska številka, je ob njej v oklepaju letnica statutov, ki vsebujejo citirani člen.

³ Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog 1, Agrarno gospodarstvo, Ljubljana 1970.

⁴ S. Vilfan, K obdelavi polja v Slovenski Istri, Slovenski etnograf 10/1957, 61—70; idem, Podobe iz nekdanje živinoreje med Trstom in Slavnikom, Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino 5/1957, 69—87; E. Umek, Prispevki za zgodovino ovčereje na Krasu in v Slovenski Istri, Slovenski etnograf 10/1957, 71—76.

Primorja. Od posameznih avtorjev moramo tu omeniti V. Valenčiča, več tovrstnih prispevkov pa je objavljenih v Gozdarskem vestniku.⁵

Splošni pogoji piranskega agrarnega gospodarstva

Srednjeveška istrska mesta niso obsegala le ožjega mestnega jedra, ampak jim je pripadalo tudi agrarno zaledje. Pri vplivnejših, škofijskih mestih (»civitates«) je bilo okoliško mestno področje večje, pri manj pomembnih naselbinah manjše. Tudi srednjeveški piranski »castrum« ni bil omejen na teritorij ožje mestne naselbine; okoliš, ki je spadal k Piranu, sicer ni bil med največjimi, vendar je bil znaten: meril je kakih 6 000 hektarov in je obsegal področje od roneškega in strunjanskega rta, prek Strunjana, piranskega rta, Fažana, Seče, Sečovelj, zajel je dokajšen del Savudrije in zaledje omenjenega obalnega pasu. Piranski mejaši so bili Izola, Momjan, Kaštel (1061 se je z darovnico oddvojil od piranskega področja)⁶, Buje in Umag, ki so s svojimi teritoriji mejili na piranski okoliš.

Področje srednjeveškega Pirana je ležalo na rodovitnih tleh Šavrinskega gričevja, ki jih namaka mreža rečic in potokov, med katerimi so večji: Strunjanski potok, ki se izliva v Strunjanski zatok, Fažanski potok, ki se izliva v Fažanski zatok ter Dragonja in Drnica, ki se stekata v morje v Sečoveljskem zatoku.

Ob morju, ki je omogočalo razvoj ribištva, solarstva kakor tudi prometno-trgovske povezave mesta navzven, je bilo piransko zaledje bistven naravni faktor, ki je srednjeveškemu Piranu omogočal njegov obstoj in razvoj. Okoliško področje je bilo za piransko gospodarstvo nepogrešljivega pomena. Po svojih možnostih je krilo mestne prehrabene potrebe, dajalo je surovine in nudilo pogonska sredstva, ki jih je s pridom izkoriščala piranska obrt, presežki (agrarne) proizvodnje okoliškega področja pa so bili izredno pomembni tudi v piranski zunanjetrgovinski ponudbi.

Piran je svojemu zaledju pripisoval znaten pomen. To je razvidno iz njegovih prizadevanj za pritegnitev in ohranitev posameznih področij v zaledju. Tovrstna mestna stremeljenja so oblikovala razmerje Pirana do sosednjih krajev.⁷ Piranske težnje po zemljiški posesti so se odražale tudi v zakupniških in fevdalnih povezavah Pirana in Pirančanov z nekaterimi posestniki istrske notranjosti. Mestna skrb za domači okoliš se izraža v številnih odlokih piranskih statutov, ki so si prizadevali zagotoviti pogoje za pglavitni agrarni panogi piranskega zaledja, poljedelstvo in živinorejo.

Poljedelstvo

Poljedelstvo sicer ni sodilo med značilne panoge gospodarstva srednjeveških mest, kljub temu pa je imela prav tovrstna dejavnost za srednjeveški Piran velik pomen. Obdelana zemljišča piranskega zaledja so predstavljala enega pglavitnih temeljev piranskega gospodarstva. Poljedelska proizvodnja je služila prehrabnim, obrtnim idr. potrebam mestnega prebivalstva, presežki poljedelske proizvodnje pa so predstavljali trgovsko blago, ki so ga trgovci iz Pirana uspešno posredovali na tuja tržišča.

⁵ Prim. npr. V. Valenčič, Nekdanji deželnoknežji gozdovi na Primorskem, Gozdarski vestnik 14/1956, 233—251; L. Kiauta, Beneška republika in njeno gozdno gospodarstvo, ibid. 15/1957, 226—233; K. Kobe-Arzenšek, Razstava »Gozd na krasu Slovenskega primorja«, ibid. 22/1964, 89—96; B. Anko, Vesla iz Trnovskega gozda, ibid. 41/1983, 136; idem, Pred 500 leti enaki strokovni pogledi, ibid. 221.

⁶ Prim. Gradivo 3, (št.) 217.

⁷ Prim. PA — (listina iz) 1212, 20. 5., Sečovelje; ohranjena je tudi kopija v PA — 1296, 5. 1., Piran; PA — 1212, — 5., (gre za kopijo v PA — 1300, 3. 2.); PA — 1254, 18. 9., Cetore; PA — 1254, 9. 10., Koper; PA — 1255, 7. 7., Nožed; PA — 1255, 26. 7., med Piranom in Izolo; PA — 1281, 9. 10., Savudrija; PA — 1283, 3. 8., Piran; PA — 1283, 3.—4. 8., Benetke; PA — 1283, 6. 8., Izola (dvakrat); PA — 1285, 13. 8., Piran; PA — 1285, 8. 10., Koper; PA — 1285, 19. 10., Koper; PA — 1295, 17. 5., Piran; PA — 1301, 24. 2., 9. 3., 18. 3., Piran in Buje; PA — 1303, 24. 6., Piran; PA — 1303, 25. 6., Izola; PA — 1306, 2. 2., Piran; PA — 1306, 14. 2., Buje; PA — 1306, 27. 2., med Bujami in Piranom; PA — 1306, 6. 3., Piran; PA — 1306, 25. 4., Buje; PA — 1306, 1. 5., Piran; PA — 1306, 7. 5., Piran; PA — 1306, 23. 5., Piran; PA — 1306, 4. 6., Savudrija; PA — 1306, 12. 6., Poreč; PA — 1306, 16. 6., Buje; PA — 1306, 20. 6., Savudrija; PA — 1315, 2. 8., Koper (dvakrat); PA — 1320, 5. 8., Piran; PA — 1320, 11. 8., Izola; PA — 1321, 29. 8., med Piranom in Izolo; Chartularium Piranense, (št.) 69, 70, 91, 93, 94, 163, 172, 173, 174, 184, 185, 220; ibid. II, 1, 9, 10, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 32, 33, 37, 38, 43, A. S. Minotto; o. c.; Atti e memorie 10, Parenzo 1894—1895, (str.) 14 (1304, 23. 9.); ibid. 12, Parenzo 1896—1897, 11 (1320, —. —.).

V piranskem okolišu so uspevale različne kulture: Pirančani in okoličani so zlasti pogosto gojili vinsko trto, ki je na Piranskem prevladovala nad ostalimi kulturami. Pojavljala se je skoraj povsod, kjer so bile na Piranskem obdelovalne površine. Uspevala je na roneškem in strunjanskem rtu, v Strunjanu, na piranskem rtu, v Fažanu, Seči, Sečovljah, na Piranu pripadajočem delu Savudrije ter v delih zaledja, ki so poleg omenjenih obalnih področij še sodili v okvir piranske komune. S trto ni bilo kultivirano področje ožjega mesta, pa tudi na žitorodnih in pašniških savudrijskih tleh se je vinska trta pojavljala le izjemoma.

Plodna zemlja in blaga klima piranskega okoliša sta prijali tudi oljčnim drevesom. Oljke so rasle na mnogih površinah, ki so bile prvenstveno namenjene gojenju drugih kultur, zlasti vinske trte, redkejši pa so bili posebni, strnjeni nasadi oljk. Oljke se v zapisih omenjajo redkeje kot vinska trta in vinogradi. Čeprav se ta kultura ni pojavljala na vseh tistih področjih kot vinska trta, pa je oljka vendarle rasla po vsem piranskem teritoriju. Nekoliko redkeje jo srečujemo ob omembah roneškega in strunjanskega rta, večkrat v Strunjanu, na piranskem rtu, v Fažanu, Seči in Sečovljah ter njihovem zaledju, manjkrat pa spet na Savudrijskem, kjer so omembe oljk izjemne. Oljk tudi ne zasledimo na ožjem področju mesta.

Posamič ali v sadovnjakih je na Piranskem uspevalo še drugo sadno drevje: češnje, jabolane, hruške, fige, orehi, kostanji. Sadnega drevja je bilo v piranskem okolišu precej. Razen v Strunjanu, na piranskem rtu in njunem zaledju, se sadno drevje v severnem delu piranskega področja omenja le izjemoma. Zlasti Fažan, Seča in Sečovlje z zaledjem so bili izredno prikladni za uspevanje sadnega drevja, medtem ko ga na Savudrijskem praktično ni bilo.

Posamezna sadna drevesa so uspevala tudi v številnih piranskih vrtovih, ki se omenjajo le v nekaterih piranskih okoliših. Zlasti pogosto bi naleteli nanje v samem Piranu in njegovi bližnji okolici. Manj jih je bilo v Strunjanu, Fažanu, Seči, Sečovljah, razmeroma dosti pa v Albucanu in na Savudrijskem.

Poljske površine so bile namenjene kulturi žita in sočivja. Seštevek področij s polji zaostaja za področji z oljkami in malenkost prednjači pred področji s sadnim drevjem (pri katerem seveda ne upoštevamo oljk). Razporeditev polj na Piranskem ni bila enakomerna. Razmeroma redko bi naleteli nanje ob obeh severnih rtih, v Strunjanu in njihovem zaledju, nekoliko pogosteje na piranskem rtu. Številne pa so omembe polj v Fažanu, Seči, Sečovljah in njihovem zaledju, zlasti pa na področju Savudrije. Prav zadnja je imela velik pomen za piransko proizvodnjo žitaric in sočivja.

Travnatih in gozdnih površin na Piranskem ni bilo prav dosti. Prve se omenjajo v zaledju Strunjanskega zatoka, v Fažanu, Sečovljah in na Savudrijskem. Poleg redkih strnjenih gozdov so se na Piranskem večkrat pojavljala tudi posamezna raznovrstna (nesadna) drevesa: hrasti, topoli, oskoruši. Tovrstno drevje se omenja od piranskega rta do Savudrije.

Roneški in strunjanski rt sta torej poznala kulturo trte, ponekod so na njima uspevala oljna drevesa. Strunjan in njegovo zaledje so pokrivali vinogradi, oljke in vrtovi, v nekaterih predelih pa so bile poljske in travnate površine. Piranski rt in njegovo zaledje sta bila porasla s trto, oljkami in vrtnimi kulturami, nekaj manj je bilo tam sadnega drevja, redka pa so bila polja in gozdno drevje. Področja Fažana, Seče in Sečovelj ter njihovo zaledje so bila glede prevladujočih kultur dokaj enotna: povsod so prevladovali vinogradi in oljke, dosti je bilo tam polj in sadnega drevja, redkeje pa se omenjajo vrtno,⁸ travnate in gozdne površine. Savudrija je bila zelo pomembna zaradi polj ter zaradi travnatih in gozdnih področij, medtem ko so tam redkeje gojili vinsko trto in oljke.

⁸ Glede vrtov predstavlja v piranskem zaledju izjemo Albucan, kjer so ob načrtovani razdelitvi kultivacijskih površin predvideli prostor za vrtove, prim. PA — 1305, 31. 10., Piran; Chartularium Piranense II, 15.

Razširjenost obdelovalnih površin in pestrost kultur, ki so uspevale na področju srednjeveškega Pirana, prikazuje naslednja tabela, ki predstavlja različne kulture in obdelovalne površine, ki jih omenjajo pregledani viri ob različnih (mikro)toponimih piranskega področja. Zaporedje kultur v tabeli se ravna po njihovi razširjenosti: od najbolj do najmanj razširjenih.

RAZŠIRJENOST RAZLIČNIH KULTUR

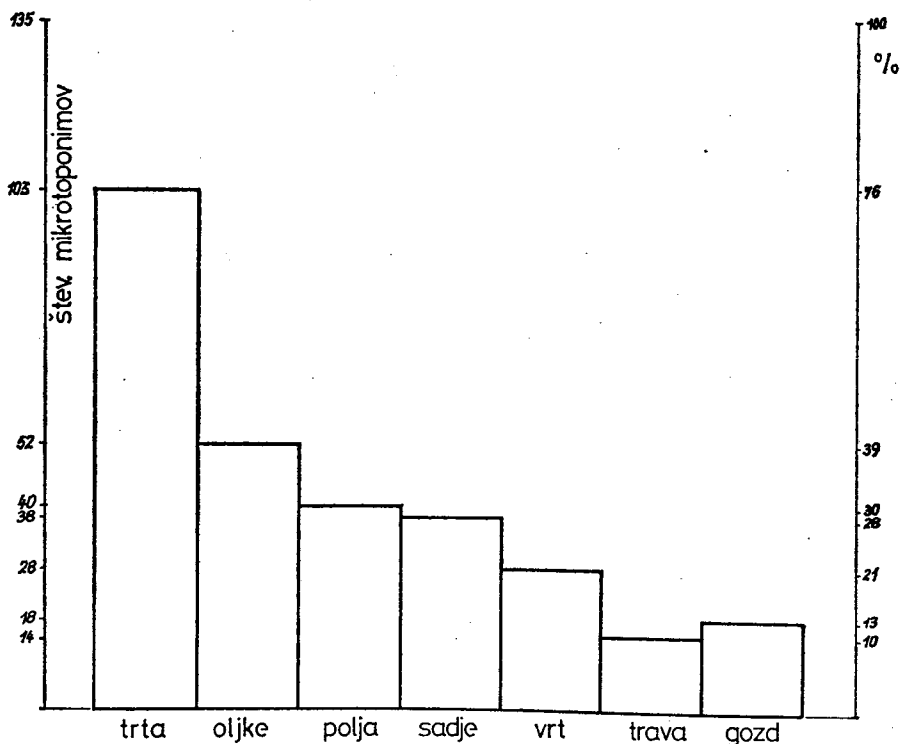
	Trta	Oljke	Polja	Sadje	Vrt	Trava	Gozd ⁹
Albuçanum, villa Albuçii (Albucan)	x	x	x	x	x	x	x
Albere, Albore (na Savudrijskem)	x						
Arçere	x						
planum del Archa	x						
Arolle				x			
Avrigum							
Bera	x						
Bulpinum (Volpia v Strunjanu)	x	x		x			
mons Calbus (Montecalvo)	x			x			
Calcarigla (Calcarigle)	x						
Calcinarium (Kalčinar)	x	x		x			
Calcivis			x				
Celecitis	x						
Cal de la Croce, Calle Crucis, Caput Crucis (Beli Križ)	x			x			
Calle	x						
Campolinum (Kampolin v Fažanu)	x	x					
porta Campi (Piran)					x		
Carara magna, parva (Karara)	x				x		
Carbonarium (Karbonar)	x	x		x			x
planum Carrarie de Fontaniile							x
Carsum (Kras, Savudrijsko)	x	x	x		x	x	x
Casanova	x						
Casarola (Casarole)	x						
vallis Castanei				x			
vallis de Caste de Castignolo (Košta)	x	x					
Castellum, Castrum Pirani (Piran)					x		
Castignolum (Kaštinjol)	x	x	x	x			x
Castignedum	x			x		x	
Castilir (Kaštelir)			x				
Caval(l)irum (Cavalier)	x			x			
Cavriçe (Cavriago)						x	
Cavrigle (Kaverije)	x	x	x			x	
Çebula, Cel(l)ola (Celola)	x	x					x
Cercla	x	x		x			
Çeredulum (Çered)	x	x	x	x			
Cernicoi							x
C(h)anace	x	x	x				
plaium Chucis	x						
Cirvignanum (Çervinjan)	x						
Comedonum (Komedon v Gazu)	x						
Covressi (Cavressi)	x						
porta Domo (Piran)	x				x		
Fasanum (Fažan)	x	x	x	x	x		
Figarola (Figarola)	x				x		
Fisine (Fisine)	x	x					
Fiusse (pri vallis Castanei)				x			
Flexum (Fjeso)	x						x
Flumisellum (Košterlag)	x						
Fobula, Foibalum, Foibola (v Strunjanu)	x	x	x		x		
vallis Fontana (na Savudrijskem)					x		x
Fontana maior (v Fažanu)	x		x				

⁹ Tabela ne označuje izključno strnjjenih gozdov, ampak tudi področja, kjer so se pojavljala posamezna nesadna drevesa. Pri tolmačenju toponimov mi je pomagal pokojni dr. Miroslav Pahor.

	Trta	Oljke	Polja	Sadje	Vrt	Trava	Gozd
Fontana Pedoglosa				x			
Fornasium (Frnaža /?/ v Fažanu)	x	x			x		
Gasum (Gaz)	x	x	x	x	x	x	x
Gol(l)a fonde (na Ronku; v Strunjanu)	x			x			
contrata Gorghu, gl. St. Gorghus							
vallis Insulle			x				
contrata Lacus	x				x		
Limignanum (Liminjan)	x	x					
Lončanum (Lončan)	x		x				
Lučanum (Lučan)	x	x	x	x			x
Lugulum					x		
Lugnanum	x						
Lugum					x		
Maledum (Malija)	x		x	x			x
vallis Marage (Piran)					x		
Marčana (Marčana)	x			x	x		
planum Mauragi, Moragum, Moriagum (v Strunjanu)	x	x					
Marcanedum (Marcaned v Strunjanu)	x	x	x	x		x	
Maseretrum (Masareto)			x				
planum Monacorum, deli Monisi	x						
Mochum						x	x
val Muer			x				
Mugla (v Strunjanu)	x		x				
Mugoronum (Mogoron)	x				x		
Musella (Musela)	x	x					
Nosedum (Nožed)	x	x	x	x			x
Ognisanti, Omnes sancti	x	x					x
Organum (v Fažanu)	x	x		x			
Pačugum (Pačug)	x	x			x		
Padernum (Paderno)	x	x		x			
Pa(d)rečagum (Parecag)	x	x					
Pant(h)iagum (Pantiag)	x	x					
Paradixum (v Marčani)					x		
Perulbinum (v Strunjanu)	x						
Pesente				x			
lacus Pinçelli			x				
Pintum	x						
Planelum	x						
Planeçe (pri Pantiaqu)	x	x					
Playoladum (Piaggio v Portorožu)	x	x		x		x	
Ponti					x		
Prade de S. Rixanum	x						
Preloxa (pri Mocho)						x	x
val de Prato (Prete)	x		x				
Puçolum (Puzzol v Strunjanu)	x	x					
Rabilla (Ribila v Gazu)	x						
Resente (Rižente)	x	x		x			
vallis Rii (Košterlag v Strunjanu)	x				x		
Ripa	x						
Role	x						
Ronchum (Ronek pri Strunjanu)	x	x					
planum de Rorullis				x			
Santiagum	x	x					
S. Ana (Šentjane v Fažanu)	x	x	x	x	x		
S. Maria (Madonna v Strunjanu)	x						
S. Maria Rosa (Portorož)	x	x	x	x			
S. Agnelum	x						
S. Bassus (S. Basso v Strunjanu)	x	x	x				
S. Franciscus (Piran)					x		
S. Gorghus	x						
S. Iohannes apostolus (Sv. Ivan)	x	x					
S. Iohannes de Plaio (Šentjane)		x		x			
S. Laurentius (Sv. Lovrenc pri Fažanu)	x	x	x				

	Trta	Oljke	Polja	Sadje	Vrt	Trava	Gozd
S. Laurentius (Sv. Lovrenc na Savudrijskem)					x		
S. Martinus (Sv. Martin)	x						
S. Nicolaus in plano	x	x					
S. Petrus (na Savudrijskem)			x				
S. Rixanum, gl. Prade de S. Rixanum							
Saorna	x						
Seča	x	x	x	x	x		
val Segallna	x						
Sič(i)ole (Sečovlje)	x	x	x	x			x
Sipar(i)um (Sipar)			x				
Spilugola (Spilugola)	x	x	x	x			
vallis Spinoxe (na Savudrijskem)			x				
Strugnanum (Strunjan)	x	x	x	x	x	x	x
Ulmum	x		x		x		
Vagum (v Čeredu)	x						
Valisella	x	x	x	x			
Vargata	x	x					
Vergara, Virgara	x	x					
Viarum (Viaro v Strunjanu)	x	x	x				
Vignanum (v Fažanu)	x						
Vignole (Vinjole)	x	x	x	x		x	x
Vigum (v Strunjanu)	x						
Vuagum (v Castignedu)	x			x		x	

RAZMERJE RAZŠIRJENOSTI RAZLIČNIH KULTUR

Grafikon upošteva le tiste (mikro)toponime, ki se omenjajo v zvezi z naslovnimi kulturami, opušta pa nekaj takih, ki se ne nanašajo na kultivirane površine.

Piranska komuna je znala ceniti pomen kultiviranih tal na svojem področju. To je razvidno iz vrste odlokov piranskih statutov, ki odražajo komunalno zanimanje in nadzor nad piranskimi obdelovalnimi površinami. V statutih se zrcali prizadevanje za nova krčenja neobdelanih tal (»rupere baredum«, skrb za intenzivno obdelavo in izboljšavo zemlje, pa tudi za zaščito različnih kultur.

Kultivacija tal ob izolski meji z vinsko trto je obdelovalcem prinesla dajatvene olajšave za celi dve desetletji. Krčenje neobdelanih savudrijskih tal je obdelovalcu omogočilo nemoteno uživanje izkrčenega zemljišča skozi šest let, o velikosti krčevine pa je moral letno obveščati podestata. Kultivacija neobdelanih tal (z žitom) je bila tudi edini možni način, s katerim si je obdelovalec pridobil pravico do relativno samostojne poljedelske aktivnosti na Savudrijskem. Skrb za intenzivno obdelavo tal z motiko (za vinograde?) kaže odlok, ki omejuje površino komunalnih tal, ki jo je smel posameznik obdelati, na 10 »motik« (»sapor«). Ta enota pomeni površino, ki jo je posameznik okopal v enem dnevu z motiko; v znanem primeru je merila 20 × 4 pertike (»pertica«); ta je na Piranskem izmerjena v dolžini 5,5 čevlja¹⁰ (»pes«, ki je znašal 34,77 centimetra). Znana »motika« bi potemtakem merila 2,93 ara. Tovrstna mera je ponekod (na dalmatinskih otokih) v uporabi še danes in pomeni površino 4 do 4,2 ara. Obdelovalec je smel od omenjene komunalne površine le desetino izrabiti manj intenzivno, — kot orno zemljišče. Za kultivacijo je imel na razpolago štiri leta časa, sicer je pravico do zemlje izgubil. Izboljšava tal z gnojenjem je obdelovalcu omogočila štiriletno (in ne daljše — kot podarjajo statuti) uživanje zemljišča.

Statuti so ščitili tiste poljske površine, kjer je na Savudrijskem raslo žito in sočivje. Zemlje s tema kulturama ni bilo dovoljeno obdelovati, dokler ni bila letina pospravljena. Obdelovalci zemljišč, ki so imeli tu svoj pridelek, so lahko svoja polja obdržali, če so jih obdelali v osmih dneh po tem, ko so pospravili pridelek. Če v osemdnevnem roku tega niso storili, so bila ta polja na razpolago drugim poljedelcem, ki so v tem okolišu gojili žitarice in sočivje.¹¹ Komunalni odloki so varovali tudi vinograde, oljke in drugo sadno drevje, vrtove, travnate površine in gozdove.

Zgovorneje od teoretičnih, statutarnih določil pa predstavlja komunalna prizadevanja konkretni podatek o načrtni kolonizaciji piranskega zaledja s strani piranske komune 1305.¹² Mejno področje piranskega zaledja proti Kaštelu in Bujam je piranska komuna namenila novi naselbini — kasnejšemu Albucanu (»villa Albučii«). Posebej za to izbrani strokovnjaki so vnaprej natanko predvideli izgled naselbine in njenih obdelovalnih površin. Načrtovali so tudi kulture, ki naj bi na njih uspevale. Določili so prostor in izmero posameznih vrtov, vinogradov, nasadov oljk in drugih sadnih dreves, ki naj bi jih nasadili novi kolonisti. Novo naselje bi naj ostalo podrejeno matični piranski komuni, kar bi se odražalo v nekaterih obveznostih in dajatvah tukajšnjih prebivalcev.

*Tehnika obdelave tal in proizvodnje različnih kultur*¹³

V piranskih *vinogradih* (»vinea«) je uspevala na Piranskem tedaj najbolj razširjena kultura — vinska trta (»vitis«). Istrska obala je poznala kulturo vinske trte že v rimski dobi. Po propadu rimskega cesarstva so romanski staroselci in novi slovanski doseljenci ohranili uveljavljeno tradicijo gojenja trte in proizvodnje vina.

¹⁰ VK 4, f(olio) 39^v — 1333, 9. 5.; prim. še op. 8.

¹¹ Prim. Gli statuti, (knjiga) 9/(poglavje) XVIII, XVIII, XX, XXI, XXXIII, XXXV, 16, 17, 18, 19, 29 (1332).

¹² Prim. op. 8.

¹³ Prim. op. 3, zlasti poglavje B. Grafenauer, 8. Uvod, 199—200; 9. Poljedelsko orodje, 201—218; 10. Urbarizacija zemljišča, 219—223; 11. Poljedelski obdelovalni načini, 225—250; V. Valenčič, 12. Kulturne rastline, 251—272; 13. Vrtnarstvo, 273—278; 14. Vinogradništvo, 279—308; 16. Sadjarstvo, 317—341; 20. Gozdarstvo, 417—463.

Vinogradi v piranskem zaledju so bili običajno razporejeni v terasah in opremljeni z zidovi iz kamenja (škarpami) in jarki. V njih je pogosto raslo tudi kakšno sadno ali drugo drevo. Da tako drevo ne bi s senco ogrožalo drugih vinogradov, naj bi bilo (po odredbi piranskega statuta)¹⁴ zasajeno na določeni oddaljenosti od sosedovega vinograda.

Oskrba vinogradov je zahtevala od obdelovalcev, da skrbje za zidove in jarke, čistijo kanale,¹⁵ nanašajo zemljo tja, kjer je to potrebno.

Zaporedje vinogradniških del večkrat posredujejo dogovori o najemih vinogradov. Meseca februarja do 1. marca je moral obdelovalec vinograd obrezati (»podare«, »potare«, »putare«). Pri tem je uporabljal poseben nož (»roncelius«). Tudi presajanje (»propaginare«) trt je bilo verjetno potrebno opraviti v tem času. Do srede maja je moral vinogradnik okopati (»sapare«, »ligoničare«) vinograd z motiko (»sappa«). Do sv. Petra (29. junija) oziroma do zadnjega junija je moral razrahljati zemljo z drobljenjem velikih grud prsti (»ocare«). Nekateri dogovori omenjajo dvakratno letno obdelavo vinograda,¹⁶ pri čemer je morda šlo za okopavanje in rahljanje zemlje. Jesenska trgateg (»vindemia«) je sledila med 15. avgustom in 29. septembrom. Po trgatvi, med mihaelovim (29. septembra) in martinovim (11. novembra) je bilo edino razdobje leta, ko je bilo po določenih statuta iz 1307 dovoljeno sekati (»incidere«) zelene ali suhe trte in jih nositi domov, a že redakcija statuta iz 1332 je opustila to časovno izjemo in prepovedovala tovrstne posege v vinogradih skozi vse leto.¹⁷

Pridelek vinogradov so vinogradniki spravili v kadi (»caviculum«, »caviglum«). Njihovo velikost so odmerjali v vozovih (»car/r/um«, »plavstrum«) glede na količino grozdja, ki je šla vanje. Grozdje so nato stiskali v stiskalnicah, lahko istih kot za olive (»torcularium«).

Pridelek grozdja (oziroma vina) v posameznih vinogradih je bil dokaj različen. Ob domnevi, da so dokumentirane najemnine znašale desetino pridelka, bi bil donos posameznega vinograda 5 do 30 urn (po 80,55 litrov) vina na leto. Konkretnne višine naravnih zakupnin so se namreč gibale med pol in 3 urnami vina za vinograd. Tudi slika, ki jo kaže trgovina z vinom, ne odstopa od omenjene ocene vinske proizvodnje posameznega vinograda.

Količinsko razmerje grozdja in iz njega pridobljenega vina nam žal ni znano. Po podatkih iz srede 19. stoletja je znašal pridelek vina (upoštevaje izkušnje zadnjih sto let) povprečno 63,75 % teže grozdja: teža mošta iz stisnjene grozdja je znašala tri četrtine teže grozdja, usedlina, vrenje in prvo pretakanje pa so težo čistega vina zmanjšali še za 15 %. Za 5 do 30 urn vina, kolikor je znašal vinski donos posameznega vinograda, bi bil torej potreben pridelek 6,31 centa do 3,79 tone grozdja.¹⁸ Ob pridelku 8 kilogramov grozdja na trs bi pri metrski razdalji med trsi vinograd (kvadratne oblike) meril od 0,8 do 4,7 ara. Pri manjšem donosu na trs oziroma pri večji razdalji med trsi bi bil izračun površine vinograda večji in obratno.

¹⁴ Gli statuti, 4/XII, 12 (1332).

¹⁵ »muros et fossata ipsarum (sc. vinearum) manutenere«, prim. PA — 1333, 27. 12., Piran; Chartularium Piranense II, 104; »aquarios mondare«, prim. VK 2, f. 124 — 1328, 25. 9.

¹⁶ Glede obrezovanja, prim. VK 1, f. 89^v — 1325, 27. 8.; VK 1, f. 136^v — 1325, 29. 12.; presajanje omenja PA 1333, 27. 12., Piran; Chartularium Piranense II, 104; za okopavanje, gl. VK 1, f. 89^v — 1325, 27. 8.; VK 2, f. 231 — 1329, 19. 2.; za rahljanje, prim. VK 1, f. 89^v — 1325, 27. 8.; VK 1, f. 136^v — 1325, 29. 12.; za čas trgatve, gl. Gli statuti, 9/13 (1332); dvakratna letna obdelava vinograda je omenjena v NK 6, f. 17^v — 1290, 11. 3.

¹⁷ Gli statuti, 4/X, 10 (1332).

¹⁸ Prim. F. X. Hlubek, Die Landwirtschaftslehre in ihrem ganzen Umfange nach den Erfahrungen und Erkenntnissen der letztverflossenen 100 Jahre 2, Wien 1853, 133—134. Urna je po piranskem statutu držala 3 (beneške) oljne medre (, ki so na Piranskem vsebovali po 40 oljnih liber,) in 4 beneške oljne libre. Ob takem razmerju medra in libre bi urna vsebovala 124 oljnih liber, prim. Gli statuti, 1/VII, 7 (1332), 9/XIII, 11 (1332); Chartularium Piranense I, 68, 89, 122, 210 (centenarij /100 liber/ je bil enakovreden poltretjemu medru olja); Z. Herkov, Mjere Hrvatskog Primorja s osobitim osvrtom na solne mjere i solnu trgovinu, Historijski arhiv u Rijeci i Pazinu, Posebna izdanja 4, Rijeka 1971, 40—42, navaja, da je imela oljna libra prostornino 0,65 litra in težo 0,59 kilograma; 124 oljnih liber (oziroma urna) bi imelo potemtakem prostornino 80,55 litra.

Pridobljeno vino se je precej razlikovalo po kakovosti, ki jo ponazarjajo pridevki dober (»bonus«), čist (»mundus«, »netus«, »purus«), plemenit (»pulcer«), plemenite vrste (»pulcri sorti«), neskisan (»non viciatus«). Vsa piranska vinogradniška področja niso bila enako cenjena glede vina, ki je izhajalo iz njih. Tisti trgovci, ki so že pred trgatvijo odkupovali bodoče vino od vinogradnika, so pogosto navedli, iz katerega vinograda naj to vino izvira. Razlika v kakovosti vina je razvidna tudi iz razlik v cenah vina v istem času. Konec oktobra 1330 je npr. v Piranu nabavljal velike količine vina Benečan Peter Baffus.¹⁹ Plačeval ga je po 17 do 20 solidov za urno. Ali so na Piranskem gojili različno sortno grozdje, iz virov ni razvidno, saj se od vin poimensko omenja le rebula (»riboleum«).

Zanimivo primerjavo nam ob tem glede vrst vina nudi Otokarjeva Avstrijska rimana kronika.²⁰ Ob opisu poraza Benečanov v spopadu z zvezo zaveznikov oglejskega patriarha Rajmunda v prvi polovici osemdesetih let 13. stoletja, omenja kronist med zaseženim plenom premagancev sedemnajst vrst vina: miljsko vino, rebula, grk, teran, muškati, »Vindeplan«, ciprčan, klarēt, »schafernac« iz Genove, malvazija, pinjela, vino iz Arrasa, vino iz Ancone, briško vino »Ecke«, »Tribian«, vipavec, »Patznaer«.

Pridelovalci so spravljali in hranili vino v različnih posodah, največkrat v hrastovih ali jesenovi sodih (»veges«, »vices«) kot npr.: »barata«, »barillum«, »bota«, »boxinellum«, »butisella«, »vas«, »vasculum«, »vas(s)ellum«. Druge posode za vino so bile še: »amfora«, »angasta«, »bacharius«, »ciffus«, »concium«, »situla«, »urna«. Sode (in posode) z vinom so hranili v kletih (»canipa«).

Vino je bilo v Piranu vsestransko porabna roba. Sámó vino, kakor tudi pridelek in zakupnina vinogradov, so služili za odplačevanje dolgov, v vinu so se lahko poravnale zakupnine hiš, ladij, vino je bilo sredstvo menjave pri trgovanju (trampi), pogosto je bilo predmet zapuščin ipd. Izredno važno vlogo je imelo vino za piransko gospodarstvo kot trgovsko blago. Poleg olja in soli je bilo namreč glavni predmet, ki ga je lahko Piran ponudil na tujih tržiščih v zameno za prepotrebno prehransko in drugo blago, ki mu ga je primanjkovalo za življenje.

Pomena vina in vinogradov za svoje gospodarstvo se je piranska komuna jasno zavedala. Z odredbami statotov je skrbela za razširjanje vinorodnih zemljišč, za njihovo zaščito in večji donos. Kot omenjeno je za tiste, ki so s trto kultivirali zemljišča ob Ronku in drugod ob izolski meji, predvidevala posebno olajšavo: dvajset let jim ni bilo treba od zemljišč plačevati komunalnega davka.²¹ Statutarni odloki pa so ščitili tudi obdelane vinograde. Skušali so preprečiti, da bi raznovrstno drevje (s senco) oviralo uspevanje trte, omejevali oziroma prepovedovali so sekanje zelenih in suhih trt (gl. zgoraj) ter predvidevali globo za povzročitelja škode v tujem vinogradu.²²

V vinogradih, pa tudi na drugih kultiviranih površinah, je pogosto raslo po nekaj, redkeje pa večje število oljk (»olivus«, »olivarius«). Oljčni nasadi, kjer so na posebnih površinah strnjeno rasle oljke, se omenjajo redkeje.

V tem pogledu izstopa podatek o načrtni kolonizaciji Albucana s strani piranske komune. Naseljenci so poleg drugega dobili po tri orale (»pluina«, »pluyna« — površina, ki jo je posameznik preoral v enem dnevu) zemlje, kjer so bili obvezani zasaditi po 50 oljk in po 50 drugih sadnih dreves. Oral je bil določen v velikosti 14 × 36 pertik, torej 18,43 ara.²³ Pri enakomerni razvrstitvi dreves bi znašala razdalja med njimi približno 7,5 metra.

¹⁹ VK 2a, f. 64^v—65 — 1330, 28.—31. 10.

²⁰ Prim. J. Seemüller, Ottokars österreichische Reimchronik nach den Abschriften Franz Lichtensteins, Monumenta Germaniae historica inde ab Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum 5/1, Hannover 1890, 457 (verzji 35 005—35 019).

²¹ Gli statuti, 9/XXXIII.

²² Gli statuti, 4/XXIII, 14 (1332).

²³ Prim. op. 8; tu omenjeni oral znaša manj od tretjine tovrstne dunajske mere, prim. S. Vilfan, Pripovedi k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16.—19. stoletje), Zgodovinski časopis 8/1954, 67.

Podatkov o sajenju, okopavanju, gnojenju oljčnih dreves, obiranju oliv in obrezovanju oljk v virih praktično ni najti. Redko omenjajo obdelavo vinograda okrog dreves. Dogovor iz konca tridesetih let 14. stoletja o oddaji oljčnih dreves v Seči v najem je zahteval od zakupnika, da drevesa dvakrat letno obdela.²⁴ Najzahtevnejše opravilo v zvezi z obdelovanjem oljk²⁵ je bilo obiranje oliv. Obiralci so jih lahko trgali, klatili z dreves ali pa pobirali odpadle plodove. Obiranje, ki je ob mili klimi moglo potekati od druge polovice septembra do aprila, je imelo največji razmah v novembru in decembru. V sodobnejšem času je veljal za dobrega pridelak 31 kilogramov oljčnih plodov na posamezno drevo. Obiranju je (na več let) sledilo obrezovanje oljčnih dreves.

Pridelovanje olja je potekalo v torklji, kjer so olivam najprej v posebnem mlinu odstranili koščice, nato pa ob dolivanju kropa stiskali olje iz mesa oljčnih plodov. Kakovost olja so izražali s pridevniki dobro (»bonum«), bistro (»clarum«), hladno (»frigidum«), izvrstno (»pulcrum«).

Za olje so Pirančani uporabljali različne posode: »vices«, »conche«, »urne«, ki so spadale k torklji; v zvezi z njegovo hrambo pa se omenja še kadička »lavellum«, vrč »amphora« in tim. »petra«. Tudi olje so — kot vino — shranjevali v kletah (»canipa«).

Višino oljne proizvodnje v Piranu nakazujejo nekateri podatki o izvozu piranskega olja s strani piranske komune. 1230 se npr. omenja prodaja 275 »centenarijev« (po 100 oljnih liber oziroma po 64,9 litra, kar bi pri teži 0,91 kilograma za liter olja znašalo 59 kilogramov) piranskega olja odjemalcu iz Caorla, torej 178,64 hektolitra oziroma 16,26 tone olja. Plačilo za olje je bilo prejeeto vnaprej, zastavo, ki naj bi kupcu — upniku zagotovila pošteno predajo olja, pa so predstavljale vse piranske oljke. Čeprav je bila pogodba s piranske strani v redu izpolnjena, sta skušala 1268 zastopnika dveh hčera nekdanjega kupca izterjati od Pirančanov že poravnani dolg. To pa se jima ni posrečilo, ker je bila razsodišču predložena pobotnica omenjene pogodbe, ki je dokazovala, da so Pirančani svojo obvezo do kupca izpolnili.²⁶

V sodobnejšem času se ocene povprečne oljne letine gibajo od 4 do 7 kilogramov oliv oziroma od 0,9 do 1,5 litra olja na posamezno oljko. Razmerje med povprečnim pridelkom oliv in olja na posamezno drevo nekoliko odstopa od druge pavšalne ocene, po kateri naj bi teža proizvedenega olja znašala desetino do osmine teže obranih oliv. Če vse te znane podatke prenesemo za dobrih sedem stoletij nazaj, lahko pridemo do zaključka, da je bilo za 16,26 tone olja potrebno obrati, zmleti in stisniti plodove najmanj 11 910 do največ 40 641 oljk. Pri razmaku 7,5 metra med drevesi, bi to pomenilo pridelok oljnega nasada, ki bi pri kvadratni obliki meril 66,99 do 228,6 hektara.

Vsestranska uporabnost olja (hrana, razsvetljava, cerkveni obredi, vloga v trgovini itd.) je dvigovala pomen oljk. Čeprav so se običajno pojavljale v manjšem številu, zapisi redno označujejo, čigave so bile in kje so rasle. Posest posameznih oljk za njihove lastnike še zdaleč ni bila zanemarljivega pomena. Piranski statut je obravnaval oljke nekoliko drugače od ostalih sadnih dreves. Oljčnih vej dreves, ki so rasla ob meji sosedovega zemljišča, sosed ni smel obsekavati niti pobirati njihovih plodov, kar je bila sicer uzakonjena praksa za ostala sadna drevesa. Ta odlok

²⁴ VK 8, f. 205^v — 1339, 3. 10.

²⁵ E. Modun, Stanje maslinarstva i uljarstva na području FNRJ, Maslinarstvo, Organ Jugoslavenkog udruženja proizvođača i prerađivača maslina, Split 1/1, 1956, 5—10; S. Bačić, Veliki rentabilitet maslinarstva u Veloj Luci, ibid. 2/1, 1957, 8—11; Lj. Sime, Maslinarstvo i uljarstvo kotara Zadra, ibid. 2/2, 1957, 11—13; Z. Uječić, Maslinarstvo Istre, ibid. 2/6, 1957, 5—8; M. E. Sergeenko, Očerki po sel'skomu hozjajstvu drevnej Italii, Moskva—Leningrad 1958, 122—133; J. Vukmanović, Ulcinjsko maslinarstvo i prerada maslina, Glasnik etnografskog muzeja u Cetinju 2, Cetinje 1962, 227—242; Žora Zagar, Oljčni mlini in pridobivanje olivnega olja v vaseh Slovenske Istre v 19. in prvi polovici 20. stoletja, Slovensko morje in zaledje (Zbornik za humanistične, družboslovne in naravoslovne raziskave), 6—7, Koper 1984, 81—92.

²⁶ Prim. PA — 1230, 7. 5., Piran; PA — 1268, 24. 12., Piran; Chartularium Piranense I, 76, 77, 127; tu je omenjena le tista količina olja, ki jo je izvozila piranska komuna kot celota, v njej pa ni upoštevano olje, ki se je porabilo ali izvažalo ob zasebni pobudi.

je ščitil nedotakljivost oljk ter lastništva nad njimi in njihovimi plodovi.²⁷ Ta odredba, ki je oljkam dajala prednost pred ostalim sadnim drevjem kaže, da je Piran proizvodnji olja pripisoval velik pomen.

Vlogo piranske oljne proizvodnje pa zgovorno predstavlja tudi večletni spor za oljno desetino, ki si jo je skušal v začetku 13. stoletja (1201 do 1205) od Pirančanov zagotoviti koprski škof. Ker so mu Pirančani nasprotovali, je nad Piranom izrekel interdikt. Končna rzsodba pa je bila v prid piranski cerkvi sv. Jurija in je le-tej dodelila to dajatev od olja, ki je služila za cerkveno razsvetljava. Koprskemu škofu pa naj bi posej pripadla četrtna desetina za reveže in četrtna desetina za gradnjo cerkva, ob tem pa še 278 beneških liber. Čeprav je 1206 (1207) rzsodbo potrdil tudi papež, je okrog 1220 zaradi istega razloga prišlo do ponovnega spora med stranema.²⁸

Posebnih podatkov o gojenju *sadnega drevja* v virih ni najti. Raznovrstno sadno drevje (»pomarius«) od češenj (»ceresarius«), jablan (»melarius«, tudi »pomarius«), hrušk (»pierartus«), fig (»ficus«, »ficulnea«, »figaria«), do orehov (»noga-ria«) in kostanjev (»castagnus«), običajno ni raslo v strnjenih nasadih, ampak posamič na zemljiščih z drugimi kulturami (običajno v vinogradih). Posebnost predstavlja glede tega že omenjena poselitev in kultivacija Albucana. Del dodeljenega zemljišča so bili naseljenci dolžni kultivirati s po 50 oljkami in po 50 drugimi sadnimi drevesi, med njimi pa je bilo v povprečju 7,5 metra razmaka. Redkost je tudi omemba večjega števila raznovrstnih sadnih dreves v posameznem vinogradu. Podatek iz 1345 npr. omenja vinograd s trinajstimi oljkami, petnajstimi figami in češnjo v Čeredu, pri čemer je povprečna razdalja med drevesi znašala 8,7 metra.²⁹ Sadj je bilo sicer blago, ki si je znalo utreti pot na piransko tržišče.

Statutarne določbe so ščitile sadno drevje. Bilo ga je prepovedano sekati in nositi domov brez podstatovega dovoljenja, razen v času med mihaelovim (29. septembra) in martinovim (11. novembra) — to časovno izjemo pozna le statut iz 1307, tisti iz 1332 pa ne več. Zabranjeno je bilo izkoreninjenje sadnega drevesa s tujega zemljišča, razen rastlin, ki so rasle ob vznožju dreves. Prepovedano je bilo tudi rabutanje tujega sadja. Sadno drevje pa vendar ni smelo ogrožati in škodovati sosednjemu zemljišču. Predpisana je bila razdalja 2 čevlja (slabih 70 centimetrov) od meje sosedovega vinograda in čevelj (slabih 35 centimetrov) od meje sosedovega vrta, na kateri je smel sadjar posaditi sadno drevo. Če tega določila ni upošteval, so drevo posekali. Če pa so sadna drevesa z vejami segala nad sosedovo zemljišče, je smel sosed tiste veje posekati ali pa uživati njihove plodove.³⁰

Poleg sadnih dreves je v številnih *vtovih* (»ortus«), ki so jih imeli Pirančani na ožjem področju mesta in v njegovem bližnjem zaledju, uspevala raznovrstna zelenjava (»tursi vel herbe«).

O obdelavi in donosu vrtov ne vemo dosti. V nekaterih dogovorih o oddaji vrta v najem najdemo tudi posamezne podatke o njegovi obdelavi: poleg zakupnine v denarju se tu in tam v pogodbah omenjajo delovne obveznosti zakupnika, npr. po dve služnosti v aprilu in maju, dalje dovoz gnoja.³¹

²⁷ Gli statuti, 4/XI, 11 (1332).

²⁸ PA — 1205, 3. 10., Ferrara; Chartularium Piranense I, 65; Codice diplomatico Istriano, 1207, 29. 5., Firenze; po njem Chartularium Piranense I, 65 a (ggijunte); A. Potthast, Regesta pontificum Romanorum I, 2 783; Gradivo 5, 105. Zadnji omenjeni objavi postavljata papežovo potrditev rzsodbe v leto 1206. Spor za oljno desetino omenja L. Morteani (, Sulla lite per la decima dell'olio tra i vescovi di Capodistria ed il clero e popolo piranese, Archeografo Triestino, n. v. 21/1896—1897, 249—265), ki objavlja listino iz okrog 1220 in priča o obnovi prerakanj. Po izledkih M. Pahorja (, Statuti občine Piran iz leta 1274, Zgodovinski časopis 29/1975, 77—88.) je kasneje desetino od olja pobirala piranska komuna, ki je cerkvi odstopala četrtno te desetine (oziroma štiridesetino — op. a.)

²⁹ VK 11, f. 96^v — 1345, 6. 3.

³⁰ Prim. op. 27, 14; Gli statuti, 4/X, 10 (1332); 3/III, V, 4, 5 (1332).

³¹ NK 13, f. 33 — 1309, 29. 3.

V piranskih vrtovih je večkrat povzročala škodo perutnina. Če je lastnik vrta pri takem početju zalotil tujo perutnino, jo je smel pokončati in vreči na javno pot.³² Piranski statut je tudi prepovedoval krajo vrtnin s tujih vrtov.³³

V nekaterih primerih so bili vrtovi zazidljivi, v času črne smrti pa se je mestno pokopališče pri cerkvi sv. Jurija razširilo v škodo številnih vrtov.³⁴

Konkretni podatki glede obdelave *polj* (»ager«, »campus«) so v virih skromni. Omenja se nekajdnevno oranje (»arare«) z voli pred setvijo (»seminatura«), dalje pletev (»saritura«), žetev (»metitura«, »segatura«), mlačev žita (»batetura«).

Redki so podatki, ki omogočajo sklepanje o času različnih poljskih del, pa še ti niso povsem skladni, čeprav se ne izključujejo. Poravnava dajatev v žitu je verjetno sledila žetvi: Zakupniki volov so bili večkrat dolžni plačati najemnino v žitu do sv. Petra (29. junija). Iz tega podatka bi mogli sklepati, da je bila žetev v Primorju zgodnejša kot v zaledju. Pač pa so bili naseljenci že večkrat omenjene nove naselbine Albucan dolžni poravnati žitno dajatev komuni (v pšenici, piri, ječmenu, ovsu) ob sv. Mariji avgusta (15. avgusta). Tudi rok poravnave vsakoletnih dajatev v žitu, ki jih je Piran dolgoval samostanu sv. Nikolaja z Lida v Benetkah kot najemnino za področje sv. Petra na Krasu (Savudrijsko), je bil blizu temu terminu: dajatev naj bi se poravnala ob sv. Lovrencu (10. avgusta).

Od poljskih orodij najdemo v virih omenjeno motiko (»sappa«), lopato (»van-ga«), plug (»pluyna«, »vomer«), srp oziroma koso (»falcis«) za žetev oziroma koš-njo (»segare«), v zvezi z družabniško oddajo goveje živine v oskrbo in uporabo (»socida«) pa naletimo ob plugu še na omembo voza (»carrum«),³⁵ vendar ni razvidno, ali naj bi služil poljedelski ali kaki drugačni uporabi.

Posredno kaže na razmerje med velikostjo površine, ki jo je obdelovalec v enem dnevu preoral in tiste, ki jo je v enem dnevu prekopal z motiko, statutarni odlok glede komunalnih dajatev za plodno področje Savudrije. Posesnik je moral plačati od preorane zemlje za vsak oral (ki je v Albucanu meril 18,33 ara) na Savudrijskem letno ob sv. Mihaelu (29. septembra) po 12 denarjev, obdelovalec z motiko pa za vsako »motiko«, ki je — kot rečeno — tedaj merila 2,93 ara, po 2 denarja.³⁶ Dajatev za oral je bila šestkrat tolikšna kot za »motiko«, kar tudi dejansko kar dobro sovпада z znanim razmerjem velikosti obeh omenjenih površinskih enot.

Obdelovalci so na poljskih površinah gojili sočivje (»legumen«) in žitarice. Kot na vinogradniških, so včasih tudi na poljskih površinah rasla posamezna sadna drevesa, hruške, orehi itd.

Vrste žita (»bladum«, ki so krožile v Piranu, so bile različne: pšenica (»blava«, »frumentum«, »triticum«, pira (»spelta«, rž (»sigalla«, ječmen (»orçum«, oves (»vena«, proso (»miglum«, sirek (»surgum«, soržica (»mixtura«, k temu pa še stročnici bob (»faba«) in leča (»lentis«. Kakovost žita so izražali pridevki dober (»bonus«, izvrsten (»pulcer«, čist (»mundus«, »netus«, suh (»sicus«).

Obdelavo polj in pridelavo žita pogosto omenjajo pogodbe o »socidah«, družabniških dogovorih ob oddaji delovne goveje živine in pogodbe o najemih (»fictus«) take živine. Kadar je bila letna najemnina za živino določena vnaprej, je znašala od 4,5 do 6 starjev (»se/starium« po 83,3 litra oziroma po 70,6 kilograma) žita letno za vola. Žal ne vemo, kolikšen delež od celotnega pridelka je znašala najemnina za vola, in tako tudi ne, kolikšen je bil letni pridelek (žita) od dela z enim volom.

Piranska oblast je v statutu predvidela kazen za tistega, ki bi delal škodo na tujem polju (ali v tujem vinogradu). Vodila je natančen nadzor nad obdelovalnimi

³² Gli statuti 2/XXXV, 31 (1332).

³³ Gli statuti, 3/VI, 6 (1332).

³⁴ VK 8, f. 141 — 1339, 5. 2.; PA — 1349, 4. 1., Piran (dvakrat); Chartularium Piranense II, 199, 200; PA — 1349, 13. 1., Piran.

³⁵ PA — 1298, 14. 5., Piran; Chartularium Piranense I, 224; VK 1, f. 150^v — 1326, 10. 2.

³⁶ Gli statuti, 9/XVI, 14 (1332).

površinami in žitno proizvodnjo. Ni dovoljevala svobodne obdelave žitorodne savudrijske zemlje za posevek žita. Poljedelci, ki so na Savudrijskem sejali žito, so morali javiti, kolikšna je površina s tem posevkom. Pirančani so bili dolžni prijaviti svoj žitni pridelek v osmih dneh po tem, ko so ga pospravili. Budnost in nadzor oblasti nad domačo žitno letino ter prepovedi izvoza piranskega žita³⁷ pa kljub vsem ukrepom nista mogla zagotoviti zadovoljive preskrbe Pirana z domačim žitom. Piran je bil zato primoran žito uvažati. V povezavi z žitaricami sta se v Piranu razvili tudi dve prehrabeni obrti, mlinarska in pekarska.

Travniki (»pratun«) in *pašniki* so v virih omenjeni razmeroma redko, vendar pa za Piran niso bili postranskega pomena. Piranska komuna je vprašanjem pašništva in trave posvečala precejšno pozornost. To kažejo statutarne določbe o mejah pašnih področij za nekatere vrste živine. Zaskrbljenost komune glede piranskih travnatih površin kaže statutarni odlok, ki prepoveduje kurjenje trave na Savudrijskem. Statut (iz 1307) je tujcem prepovedoval košnjo na Piranskem in določal, da Pirančani ali Sečovljani niso smeli dati ali prodati sena ali trave niti dovoliti košnje nobenemu Izolanu. Isti statut je prepovedoval prodajo sena in trave tudi drugim Istranom, statut iz 1332 pa je s tovrstno prepovedjo zajel vse tujce. Ti dogovori pa vendar niso izključevali nekaterih izjem. Tuji Istrani so mogli (po določilih iz 1307) dobiti piransko travo ali seno s posebnim dovoljenjem podestata, potem ko so prisegli, da potrebujejo seno le za lastne potrebe in da ga ne bodo posredovali Izolanom.³⁸ Ljubosumno varovanje travniških in pašniških površin piranske komune je bilo očitno naperjeno zlasti proti sosednji Izoli. Zato tudi ne preseneča ostri odziv piranske komune na kršitve komunalne razmejitve in košnjo trave na piranskem področju, ki so jih zagrešili posamezni Izolani.³⁹ Občasno je prihajalo tudi do sporazumnih rešitev glede skupne paše sosednjih krajev, npr. Pirančanov in Kaštelcev, Pirančanov in Izolanov.⁴⁰ Pašnike, travo in seno je v opisanih primerih komuna obravnavala kot posest mestne skupnosti.

Tovrstna zemljišča pa so bila tudi v privatnih rokah. Komunalni cenilci so večsih pregledovali škodo, ki so jo posamezniki (njih živina) povzročili na tujih, zasebniških travnikih. Določali so višino povračila, ki ga je moral krivec plačati lastniku. Piranski statut je ščitil zasebne pravice do sena in zemljišč z določilom, da ne sme nihče jemati sena s tujega področja in ga nesti domov, po tretjem (večernem) zvonjenju pa tudi z lastnega ne. Količina sena, ki ga je smel posameznik odnesti brez posebnega odobrenja podestata, je bila omejena na 4 svežnje (»faxus«).⁴¹

Orodje za košnjo (»facere herbas«, »segare«) je bila kosa (»falcis«). Seno se nekajkrat omenja kot trgovsko blago.

Piranska komuna je obravnavala večino *gozdov* (»silv/ell/a«, »selvexella«, »boscus«, »matta«) kot komunalno posest. Pridržala si je pravico nadzora in odločanja o uporabi piranskih gozdnih površin. Skušala je ščititi gozdove s statutarnimi prepovedmi sečnje in kurjenja v njih. Prepovedovala je njihovo izrabo v gradbene namene.⁴² Lesa, potrebnega za kurjavo, tesarski in gradbeni material, je

³⁷ Prim. op. 36; ibid. 9/XVIII, XXXVI, XXXVIII, 16, 30 (1332); 7/XXXI.

³⁸ Gli statuti, 3/XXXVI, XXXVII, XXXVIII, 35, 37, 38, 39 (1332); 8/III, IIII, V, VI, XXII, 3, 4, 19 (1332).

³⁹ Izolani niso vselej spoštovali meja s piranskim področjem in so na njem kosili travo. Od tod izvirajo piranski listinski zapisi: PA — 1283, 3.—4. 8., med Piranom in Izolo; PA — 1283, 6. 8., Izola; PA — 1303, 24. 6., Piran; PA — 1303, 25. 6., Izola; Chartularium Piranense I, 173, 174; ibid. II, 9, 10.

⁴⁰ Listina iz 22. 2. 1231, v kateri nekaj Pirančanov v imenu piranske komune obljublja oglejskemu patriarhu prijateljstvo in zavezništvo, vsebuje določilo o skupni paši Pirančanov in Kaštelcev, prim. A. S. Minotto, Atti e memorie 8, Parenzo 1892, 26—27 (1210, 22. 2. /1231, 18. 2./, Oglej); Gradiivo 5, 537; skupno pašo Izolanov in Pirančanov omenja rzsodba kopskega podestata v ozemelskem sporu obeh komun, prim. PA — 1255, 26. 7., med Piranom in Izolo; Chartularium Piranense I, 94.

⁴¹ Za škodo na zasebnem travniku, prim. VK 2, f. 145 — 1328, 5. 10. Prepoved jemanja sena omenjajo Gli statuti, 8/18 (1332); opozoriti velja, da je izvirnik tega člena piranskih statotov obsežnejši od omenjene objave.

⁴² Gli statuti, 3/XIII, XXXIII, XXXIII, 13, 32, 34 (1332).

na Piranskem primanjkovalo. Zasebne pravice do drevja je ščitil statut s prepovedjo kraje tujega dračja (»sermentes«) in lesa (»lignum«).⁴³

Poleg naštetih vrst sadnega drevja so zlasti ob opisih razmejitev piranskega področja omenjena tudi druga drevesa: posamezni ceri (»cerus«), hrasti (»rossa«), topoli (»opplus«), oskoruši (»sorvarius«). Hrastov (»quercia«, »rover«) in jesenov (»fraxenus«) les se omenjata v zvezi s sodi, včasih pa ob nekaterih kosih lesenega pohištva in drugih predmetih, ki pa so bili večkrat tudi iz orehovine (»nux«) hruševega (»pera«), macesnovega (»larese«) ali topolovega (»talponus«) lesa. Poreklo lesa pa v takih primerih ni naznačeno.

Razen lesa so gozdovi nudili tudi lubje, listje, plodove gozdnih dreves in druge gozdne sadeže, omogočali so pašo nekaterih vrst živine.

Konkretnih podatkov o lovu je v virih malo. Lov omenjajo posamezni dogovori o razmejitvi piranskega in izolskega področja. Izolani niso smeli priti loviti na piransko področje. Pač pa so smeli Pirančani slediti svojemu psu, ki je na sledi za gozdno živaljo zašel na izolsko ozemlje. Divjad, ki jo je pes že držal v gobcu, je smel lovec odnesti s seboj.⁴⁴ Pomanjkljivi podatki o zajcih, o volku, ki je požrl tovrno žival, o kakem lisičjem, veвериčjem kožuhu in hermelinu, pa ne omogočajo podrobnejših zaključkov o lovu in loviščih.

Lastništvo nad agrarnimi nepremičninami

V večjem delu zahodne Istre so Benetke v 13. stoletju izpodrinile svetno oblast oglejskega patriarhata, ki se je na tem področju uveljavil dve stoletji prej proti svojemu predhodniku — građeškemu patriarhatu. Beneška nadoblast, ki jo je Piran priznal 1283, pa ni imela za posledico posebnih dajatvenih obveznosti, ki bi jih Pirančani dolgovali Benetkam kot višjemu lastniku piranskega agrarnega zaledja.

Lastniške pravice nad agrarnimi nepremičninami na Piranskem so uživale različne skupnosti, tako svetne (piranska komuna) kot cerkvene (od številnih domačih in tujih cerkva, samostanov, verskih bratovščin, do tržaške, kopske škofije in oglejskega patriarhata, ki je na Piranskem ohranil nekaj posesti) ter številni zasebniki.⁴⁵

Med skupnostmi, ki so uveljavljale pravice nad piransko agrarno okolico, velja na prvem mestu omeniti *piransko komuno*. Uživala je dohodke od obdelanih površin na večjem delu piranskega področja. Ti dohodki so bili vpisani v knjigah posebnih uradnikov — kamerlengov in so se poravnavali do sv. Marije (15. avgusta), do sv. Michaela (29. septembra) oziroma do 1. januarja.⁴⁶

Komuni je pripadala letna dajatev (»redditus et /a[f]/fictus«) od vinogradov. na novo obdelanih (vinogradniških?) površin (»pastinatus«) in vrto v številnih piranskih okoliših, od katerih se konkretno omenjajo: roneški rt oziroma piransko področje ob meji z Izolo, dalje Kaverije, Karbonar, Pacug, Fjeso, Piaggio in Portorožu, Liminjan, Nožed, Parecag, Kaštanjol, Gaz, »planum del Archa«, »Moragum« in področje »Omnium sanctorum«.

Piranski komuni so dolgovali letno zakupnino tudi imetniki polj v že omenjenem Gazu in na žitorodnem savudrijskem področju. Zadnje je bilo za Piran tolikšne važnosti, da je našlo prostor v izrecnih določilih piranskih statotov. Kot rečeno so

⁴³ Gli statuti, 3/V, 5 (1332).

⁴⁴ PA — 1320, 11. 8., Izola; Chartularium Piranense II, 38.

⁴⁵ Poleg nekaterih splošnih del o zgodovini Istre, npr. B. Benussi, Nel medio evo, Pagine di storia istriana, Parenzo 1897; idem, L'Istria nei suoi due millenni di storia, Trieste 1924; W. Lenel, Venezianisch-Istrische Studien, Schriften der Wissenschaftlichen Gesellschaft in Strassburg 9, Strassburg 1911; D. Gruber — V. Spinčić, Povijest Istre, Narodni preporod u Istri, Zagreb 1924; G. de Vergottini, Lineamenti storici della costituzione politica dell'Istria durante il medio evo 1—2, Roma 1924—1925; G. de Totto, Feudi e feudatari nell'Istria veneta, Atti e memorie 51—52, Pola—Parenzo 1942, prim. posebej za zgodovino Pirana L. Morteani, Notizie storiche della città di Pirano, Trieste 1886; C. de Franceschi, Origini e sviluppo del comune di Pirano, Atti e memorie 36, Parenzo 1924, XV—LXIII; idem, Prefazione, ibid. 43, Pola—Parenzo 1931—1932, 3—18, ter posebej za lastništvo nad piranskim zaledjem do 1300: M. Pahor, Feudalna posest na piranskem ozemlju do konca 13. stoletja, Kronika (Casopis za slovensko krajevno zgodovino) 29/1981, 1—8.

⁴⁶ Prim. op. 8, 36; ibid. 9/XXVIII, 24 (1332); 10/XII, 10 (1332).

predpisovali, da mora imetnik zemlje plačati za vsak oral pšenice ali drugega žita na tem področju po 12 denarjev letno, za vsako »motiko« pa po 2 denarja.⁴⁷

Komuna je mogla dokaj samostojno in samovoljno postopati s piranskimi oljkami: ob pogodbah o izvozu večjih količin olja so piranski zastopniki lahko zastavili vse piranske oljke kot komunalno premoženje.⁴⁸

Komunalni so bili tudi travniki v Gazu (in) ob Dragonji, dalje večina piranskih gozdičkov, katerih izrabo je narekovala komuna, pa tudi neobdelana zemlja v nekaterih okoliših (omenja se npr. Fažan).⁴⁹

Med področji, ki so dolgovala dajatve piranski komuni, predstavlja posebnost mejno področje Pirana proti Kaštelu in Bujam. Komuna je ta teritorij dodelila novo naselbini, ki se je sprva po tedanjem piranskem podestatu imenovala »villa Badoarie«, kasneje pa je zanj prevladalo ime Albucan. To področje naj bi se načrtno koloniziralo in kultiviralo. Novi kolonisti so bili dolžni v treh letih obdelati dodeljeno zemljo z vnaprej predpisanimi kulturami (vrtninami, vinsko trto, žitaricami, oljkami in drugim sadnim drevjem). Skupaj s Pirančani so lahko uživali savudrijska pašna področja. Prvih šest let niso dolgovali dajatev, kasneje pa so morali plačevati nadrejeni piranski komuni desetino od vsega pridelka (tudi od drobnice), k temu pa še določeno dajatev v žitu: star pšenice in star pire ali ječmena ali ovsna na vsako ognjišče.⁵⁰

Letne dajatve, ki so pripadale piranski komuni od kultiviranih tal, so ji ob finančnih zadregah nudile možnost, da si je opomogla. Svoje vinograde, na novo obdelana zemljišča (za vinograde?) skupaj z zemljo ob njih, v posameznih primerih pa tudi vrtove, je lahko za odškodnino osvobajala letnih komunalnih dajatev. Prvi tak primer zasledimo 1300.⁵¹ Do finančne zadrege, ki je sprožila ukrep množičnih prisilnih odkupov letnih dajatvenih obvez zemljišč do komune, je prišlo ob izgradnji piranskega pristanišča. Ta je bila zaupana tujim mojstrom. Piranu je 1333 primanjkovalo denarja za izplačilo pristaniškega gradbenega mojstra Ognobena. Posebni uradniki so tedaj ocenili vinogradniška zemljišča in posamezne vrtove, ki so dolgovali piranski komuni letne dajatve. Določili so odkupno vrednost teh dajatev. Znašala je 8 liber na 100 liber (»pro quolibet centenario«) ocenjene vrednosti (pridelka od /?/) vinograda. Odkup komunalnih dajatev je bil za užívalce teh vinogradov obvezen.⁵² Taka praksa je sicer za kasnejši čas dokumentirana nekoliko redkeje, vendar pa v raziskovanem obdobju ni več usahnila.

Dajatve od piranskega agrarnega podeželja so pripadale tudi *cerkvenim skupnostim*:

Cerkev sv. Jurija je pobirala štiridesetino (»quartisium«) od proizvodnje piranskih vinogradov in polj. V sporu s koprsko škofijo si je v začetku 13. stoletja uspela zagotoviti desetino od piranske proizvodnje olja. S svojimi dohodki je razpolagala na razne načine. Pravico do štiridesetine za nekatere piranske vinograde je npr. 1255, podelila v zakup (»iure census et livelli«) samostanu sv. Lazarja v Benetkah. Namesto omenjene dajatve ji je letno ob sv. Mihaelu plačeval po 3 libre (po 0,477 kilograma) popra.⁵³ Agrarne nepremičnine (zemljo, oljčna in druga drevesa, npr. kostanje) je imela cerkev sv. Jurija lahko v neposredni lasti ali pa jih je uživala kot fevde: tak je bil npr. primer strunjanske cerkvice in samostana sv. Bassa ter

⁴⁷ PA — 1333, 24. 1., Piran; prim. op. 36.

⁴⁸ Prim. npr. PA — 1230, 7. 5., Piran; Chartularium Piranense I, 76.

⁴⁹ Prim. VK 1, f. 131v — 1325, 19. 12.; VK 8, f. 108 — 1338, 8. 11.; Gli statuti, 3/XIII, XXXIII, XXXIII, XXXV, 13, 32, 33, 34 (1332); VK 2a, f. 102v — 1331, 13. 1.

⁵⁰ Prim. op. 8.

⁵¹ NK 10, f. 23 — 1300, 20. 7.

⁵² Sredi štiridesetih let 14. stoletja (VK 11, f. 64v—65 — 1344, 22. 9., in VK 11, f. 90v—91 — 1345, 25. 2.) srečamo podatek, da je bil odkup (tim. »francatio«) letnih komunalnih obvez vinogradov na Piranskem obvezen. Kdor vinograda ni »osvobodil«, je bil namreč dolžan plačati namesto 8 liber (na 10 liber ocenjene vrednosti vinograda) 20 liber. S komunalnim odlokom iz 30. 1. 1345 (VK 11, f. 79) se je pravica do »osvobojenih« vinogradov vrnila piranski komuni. Posebna uradnika sta take vinograde oddajala v najem na dražbi.

⁵³ Prim. Chartularium Piranense I, 95.

njima pripadajočega agrarnega okoliša. Ta del Strunjana je 1031 oglejski patriarh skupaj z Izolo podaril samostanu gospe sv. Marije pri Ogleju, opatica omenjenega samostana pa je 1211 to posest v Strunjanu podelila v fevd piranski cerkvi sv. Jurija.⁵⁴

Piranskem so imele še bratovščine sv. Marije, sv. Andreja, sv. Janeza Krstnika, »Rose«, samostan sv. Petra »Aurei«, »de Orio« ter tuji samostani: freisinški samostan sv. Andreja, beneški samostani sv. Andreja z Lida, sv. Nikolaja z Lida, sv. Sekunda, samostan in špital sv. Lazarja, pa belinjski samostan in že omenjeni samostan gospe sv. Marije pri Ogleju. Tudi samostan v Rožacu je užival pravice do nekaterih dohodkov na Piranskem. Lastništvo nad agrarnimi nepremičninami na Piranskem so imele še bratovščine sv. Andreja, sv. Janeza Krstnika, sv. Marije, sv. Martina, sv. Mohorja in Fortunata⁵⁵ (naštete so le tiste cerkvene skupnosti, ki se v pregledanih virih konkretno omenjajo).

Freisinški samostan sv. Andreja je prejel posest na Piranskem 1062 s kraljevsko darovnico Henrika IV.,⁵⁶ vendar pa so njegove pravice prešle kasneje na Oglej. Z upadajočo močjo patriarha in z uveljavitvijo beneške nadoblasti v tem delu Istre se je kasneje to lastništvo zbrisalo.

Po velikosti svoje posesti na Piranskem sta izstopala samostan iz Beligne pri Ogleju in samostan sv. Nikolaja z Lida v Benetkah. Prvemu je z darovnico oglejskega patriarha iz 1173 pripadla posest v Seči, Padernu in Spilugoli,⁵⁷ drugemu pa je 1133 z darovnico omenjenega donatorja pripadel žitorodni okoliš sv. Petra na Krasu (Savudrijsko). Na tem področju so živeli in obdelovali zemljo piranski domačini. Piranska komuna kot celota je samostanu sv. Nikolaja za uporabo teh površin plačevala letno zakupnino. Ob sklenitvi zakupniškega razmerja 1318 je bila letna najemnina zanje določena v višini 10 (se)starjev (po 83,3 litra ali 70,6 kilograma) žita, plačljivih ob sv. Mariji (15.) avgusta, v denarju pa je znašala 10 solidov grošev (16 liber).⁵⁸ Star žita je bil torej ocenjen v višini 32 solidov. Sredi in proti koncu tridesetih let 14. stoletja omenjajo viri občutno višjo najemnino: znašala je 18 starjev žita, konec tridesetih let pa je Piran ob žitu dolgoval še dva zajca na leto.⁵⁹ Ali je povišanju zakupnine botrovalo povečanje zakupniškega področja ali je samostan le izkoristil piranske potrebe po žitorodnih obdelovalnih površinah ali pa so spremembo povzročili drugi vzroki, iz zapisov ni razvidno. Vsekakor je bilo to področje za Piran gotovo precej pomembno, saj se je v začetku dvajsetih⁶⁰ in proti koncu tridesetih let 14. stoletja zaradi njega sprl z Bujami, ki jih je tudi privlačil žitorodni okoliš. Piranski zastopnik se je 1338 prišel pritožiti priorju samostana sv. Nikolaja, češ da so se Bujčani polastili dela področja sv. Petra. S tem v zvezi je bil omenjen tamkajšnji žitni pridelek, ki naj bi znašal 200 starjev žita.⁶¹ To je približno dvajsetina do desetina tiste količine žita, ki jo je moral Piran poleg domače

⁵⁴ Prim. Gradivo 3, 87; ibid. 5, 185; Codice diplomatico Istriano, 1211, —, —, Oglej; Chartularium Piranense I, 68.

⁵⁵ Prim. NK 6, f. 20^v–21 — 1290, 20. 4. (cerkev /?/ sv. Lene); PA — 1304, 14. 8.; Chartularium Piranense II, 12 (cerkev sv. Marije »Rose«); NK 6, f. 9–9^v — 1289, 4. 9. (samostan sv. Petra »Aurei«, »de Orio«); Chartularium Piranense I, 1 (freisinški samostan sv. Andreja); NK 2, f. 45^v — 1288, 14. 6. (beneški samostan sv. Andreja z Lida); PA — 1320, 12. 11., Koper; Chartularium Piranense II, 41 (beneški samostan sv. Nikolaja z Lida); A. S. Minotto, o. c., Atti e memorie 8, Parenzo 1892, 17 (1180, —, 10., Rialto), 42 (1235, 21. 4., Rialto) (beneški samostan sv. Sekunda); VK 5, f. 89^v — 1335, 19. 9. (beneški samostan sv. Lazarja); VK 6, f. 132^v–133 — 1336, 16. 10. (špital sv. Lazarja v Benetkah); VK 2, f. 56 — 1328, 29. 5. (belinjski samostan); prim. op. 54 (samostan gospe sv. Marije pri Ogleju); I. Zenarola-Pastore, Atti della cancelleria dei patriarchi di Aquileia (1265–1420), Pubblicazioni della Deputazione di Storia Patria per il Friuli 12, 133 (1332, 14. 3., Viden /samostan v Rožacu/); NK 6, f. 12^v — 1289, 12. 12. (bratovščina sv. Marije); VK 2, f. 106^v — 1328, 7. 8. (bratovščina sv. Andreja); VK 6, f. 151–152^v — 1336, 3. 11. (bratovščina sv. Janeza Krstnika); NK 10, f. 2 — 1290, 5. 2. (bratovščina sv. Martina); NK 2, f. 42 — 1287, 5. 1. (bratovščina sv. Mohorja in Fortunata).

⁵⁶ Chartularium Piranense I, 1.

⁵⁷ PA — 1173, —, —, Oglej; Chartularium Piranense I, 2.

⁵⁸ Catasticum Histrie, Regesto di documenti risguardanti i beni di S. Nicolò del Lido di Venezia in Istria, Atti e memorie 25, Parenzo 1910, (št.) 18. (1133, —, —), (št.) 27. (1318, 26. 6., Sv. Peter na Krasu); PA — 1328, 18. 9., Piran; VK 2, f. 122 — 1328, 18. 9.; Chartularium Piranense II, 13 A (aggiunte).

⁵⁹ PA — 1335, 10. 12., Piran; Chartularium Piranense II, 116; VK 8, f. 53–53^v — 1338, 2. 7.; VK 8, f. 68–68^v — 1338, 31. 8.

⁶⁰ PA — 1320, 5. 8., Piran; Chartularium Piranense II, 37.

⁶¹ VK 8, f. 68–68^v — 1338, 31. 8.; znana letna datatev, ki je bremenila to področje, je znašala manj od desetine navedene letne proizvodnje žita.

proizvodnje letno uvoziti iz drugih dežel za potrebe lastne prehrane. Komuna je plačevanje svojih obvez samostanu včasih zamudila. To je moglo sprožiti obsodbo beneškega sodišča, kamor se je lahko pritožil opat samostana sv. Nikolaja.⁶²

Tržaška in koprška, pa tudi novigrajska škofija so si prizadevale zagotoviti dajatve s piranskega področja. Novigrajski škofiji je v težnjah za razširitev posesti v smeri Pirana uspelo začasno pridobiti štiridesetine v Kaštelu.⁶³ Koprski škofiji so po zanjo neuspelem sporu s cerkvijo sv. Jurija za piransko desetino od olja ostale četrtna desetina za reveže in četrtna desetina za gradnjo cerkva, uživala pa je tudi desetino od savudrijskega teritorija.⁶⁴ Tržaška škofija je od 929 razpolagala s posestjo Siparja, ki je sodil v najožjo piransko interesno sfero, v 14. stoletju pa tudi s Sečovljami.⁶⁵

Posest ogleškega patriarhata, od katerega so v zgodnejšem času izvirale številne odtujitve piranskih tal v korist tujih prejemnikov (npr. že omenjenega samostana gospe sv. Marije in belinjskega samostana pri Ogleju, dalje koprskih de Castov, Momjanskih ipd.), je bila po beneški podreditvi Pirana močno skrčena, ni pa povsem izginila (omenja se npr. patriarhov gozd med Piranom in Kaštelom in njegov travnik v Sečovljah).⁶⁶

Tudi nekateri zasebniki so na Piranskem uživali posest širših področij. Pirančan Artuik je npr. 1061 podaril Kaštel z okolico istrskemu mejnemu grofu.⁶⁷ Koprčanka Lazara je (pred?) 1180 svojo posest v Strunjanu (?) na Piranskem darovala samostanu sv. Sekunda.⁶⁸ Okrog 1210 so Goriški in nato Dandoli uživali desetine v Kaštinjolu in Parecagu na Piranskem.⁶⁹ V Sečovljah, Parecagu, Albucanu in Čedljah so s podelitvami Goriških in patriarha dobili fevde Momjanski, patriarh pa je ofevdil tudi koprške de Caste s posestjo Kaštinjola.⁷⁰ Okrog srede 13. stoletja je imela fevd v Kalčinaru na Piranskem še druga koprška družina Almerigotti,⁷¹ vendar pa so dajatve od številnih vinogradov v Kalčinaru kasneje pripadale De Castom.⁷² V tridesetih letih 14. stoletja, po pravdi med piransko komuno in tržaško škofijo glede posesti Siparja, je tržaški škof to žitorodno področje skupaj s Sečovljami podelil v fevd Benečanu Andreju Dandolu. Sipar je še v istem desetletju prešel v roke koprške rodbine Bratti. V sporu s to družino za posest Siparja piranska komuna ni uspela in je morala konec tridesetih let plačati odškodnino zastopnikom varuhov potomcev te družine.⁷³

Ob teh veleposestvih pa so bile agrarne nepremičnine na Piranskem v rokah številnih *drobnih posestnikov* pestre družbene in poklicne strukture. Zanimivo je, da so dobro četrtno med njimi zavzemale ženske. Njihova pravica do nepremičnin v zakonski skupnosti ni bila zanemarljiva; za poslovanje z nepremičninami je mož pogosto potreboval soglasje svoje žene kot solastnice imetja.

Vzdevek gospod (>dominus«, »ser«, ki označuje pripadnost vrhu družbene lestvice, se pojavlja pri kaki desetini lastnikov piranskih agrarnih nepremičnin, med katerimi sicer srečujemo predstavnike najrazličnejših poklicev: od solinarskega prek obrtnih (mlinarskega, mesarskega, usnjarsko-čevlarskega, krznarskega, tkalskega, krojaškega, klobučarskega, zidarskega, smolarskega, sodarskega, brivskega), gostin-

⁶² VK 8, f. 53—53v — 1338, 2. 7.

⁶³ Prim. M. Pahor, o. c., Kronika 29/1981, 4—5.

⁶⁴ Prim. op. 28; Chartularium Piranense II, 204, 205, 206.

⁶⁵ Prim. Gradivo 2, 376; Codice diplomatico Istriano, 1333, 13. 12., Trst.

⁶⁶ Prim. Monumenti storici pubblicati dalla Deputazione Veneta di Storia Patria, v. 1., Documenti 1, I Libri Commemoriali della Repubblica di Venezia, Regesti 1/2; Venezia 1876, (št.) 309; VK 6, f. 178—178v — 1336, 1. 12.

⁶⁷ Prim. op. 6.

⁶⁸ Prim. A. S. Minotto, o. c., Atti e memorie 8, Parenzo 1892, 17 (1180, —. 10., Rialto).

⁶⁹ Prim. Gradivo 5, 159.

⁷⁰ Prim. Pahor, o. c., Kronika 29/1981, 6.

⁷¹ Prim. Chartularium Piranense I, 92.

⁷² Prim. VK 6, f. 11—66 — 1336, 16. 3.—26. 6.

⁷³ Prim. PA. — 1329, 9. 7., Trst; Chartularium Piranense II, 18 (A); Codice diplomatico Istriano, 1333, 13. 12., Trst; VK 8, f. 80—80v — 1338, 1. 10.

skih (kletarskega, gostilničarskega, gostiščarskega), trgovskega in prodajalnarskega, do komunalnih uslužbencev (vicedom, notar, modrec, glasnik, cenilec, ekonom, kornjušnik, /vojaški/ plačanec, tu naj omenimo še zdravnika in učitelja) in predstavnikov cerkve.

Zasebni posestniki agrarnih nepremičnin na Piranskem so bili večinoma domačini. Piranski statut je dovoljeval, da so tujci (, med katere pa niso sodili Benečani, ki so uživali izjemen položaj,) pridobili nepremičnine na Piranskem le z doto ob poroki ali z dedovanjem. Niso pa jih mogli kupiti, dobiti v dar ali najem.⁷⁴ Ker pa so premožni tujci, ki so nekaj časa živeli in poslovali v Piranu, kaj kmalu postali piranski meščani (»cives«), jih seveda srečujemo tudi med kupci in lastniki agrarne posesti v piranski okolici. Med zasebnimi lastniki agrarnih nepremičnin na Piranskem so tuji došleci predstavljali kako desetino, po poreklu pa so izvirali iz drugih istrskih krajev (Trst, Milje, Koper, Izola, Dvori, Sv. Ivan, Sipar, Umag, Sočerga, Momjan, Buje, Grožnjan, Oprtalj, Motovun, Buzet, Sovinjak, Senjak /?/), iz severnega in severovzhodnega zaledja Istre (Gorica, Prosek, Rodik, Vipava, Pivka, Ljubljana), iz mest ob severozahodni obali Jadrana (Tržič, Oglej, Gradež, Caorle, Portogruaro, Treviso, Benetke, Padova, Chioggia, Monselice), iz Furlanije in tamkajšnjih naselij (Krmin, Viden, Čedad, Humin, Maiano, Ragogna), iz drugih italijanskih krajev (Marostica, Verona, Como, Tortona, Firenze v Toskani, Aquila), iz južnejših krajev obeh obal Jadrana (Šibenik, Dubrovnik, Fano) ter celo s Sardinije.⁷⁵

Kakor srečujemo med posestniki agrarnih nepremičnin na Piranskem tujce, tako so tudi Pirančani večkrat uživali lastništvo nad tovrstno posestjo na tujem (na področju Milj, Kopra, Izole, Sv. Ivana, Umaga, Buj, Grožnjana, Poreča ipd.).⁷⁶

Delež Slovanov je bil med nosilci lastniških pravic v piranskem agrarnem zaledju zanemarljiv; znašal je le kako dvajsetino znanih posestnikov agrarnih nepremičnin.

Tovrstno posest je imelo na Piranskem tudi več članov družine Iudeo; to dejstvo odstopa od tedanjih pravil, ki so v srednjem veku veljala za žide, in postavlja vprašaj nad resničnost židovskega porekla te družine.

Zakupniška razmerja med lastniki in neposrednimi uporabniki agrarnih nepremičnin

Posest agrarnih nepremičnin je neposredno ali posredno predstavljala vir dohodka za njihove lastnike.

Teško bi ugotovili, kolikšen del lastnikov je obdeloval svojo posest sam ali v lastni režiji z najeto delovno silo. Potreba po najeti delovni sili se je pogosto po-

⁷⁴ Gli statuti, 6/XVIII, XX, 19, 20 (1332).

⁷⁵ Prim. VK 2, f. 56 — 1328, 29. 5. (Trst); VK 2a, f. 102 — 1331, 20. 1. (Milje); VK 2a, f. 102^v — 1331, 13. 1. (Koper); VK 2a, f. 116 — 1331, 24. 2. (Izola); Chartularium Piranense II, 73 (Dvori); VK 2a, f. 78 — 1330, 7. 12. (Sv. Ivan); VK 2a, f. 87 — 1330, 28. 12. (Sipar); VK 1, f. 125^v — 1325, 1. 12. (Umag); VK 4, f. 203 — 1334, 21. 1. (Sočerga); PA — 1332, 10. 5., Piran (Momjan); VK 4, f. 39 — 1333, 23. 5. (Buje); VK 2, f. 88 — 1328, 28. 7. (Grožnjan); VK 4, f. 148 — 1333, 22. 12. (Oprtalj); VK 9, f. 102 — 102^v — 1346, 17. 1. (Motovun); VK 2, f. 130^v — 1328, 4. 10. (Buzet); VK 9, f. 91 — 1346, 3. 5. (Sovinjak); VK 2, f. 161^v — 1328, 22. 11. (Senjak/?); VK 9, f. 96^v — 1346, 22. 10. (Gorica); VK 2a, f. 5^v — 1330, 11. 3. (Prosek); VK 2, f. 176 — 1328, 10. 12. (Rodik); VK 8, f. 243^v — 244 — 1340, 30. 1. (Vipava); VK 1, f. 146 — 1326, 26. 1. (Pivka); VK 4b, f. 141 — 1334, 18. 10. (Ljubljana); VK 8, f. 101^v — 1338, 1. 11. (Tržič); prim. op. 66 (Oglej); NK 13, f. 17 — 1303, 21. 10. (Gradež); NK 2, f. 25^v — 1283, 16. 2. (Caorle); VK 9, f. 52^v — 1344, 7. 1. (Portogruaro); VK 1, f. 117^v — 1325, 22. 11. (Treviso); VK 2, f. 213^v — 1329, 29. 1. (Benetke); VK 2a, f. 10^v — 1330, 1. 4. (Padova); VK 1, f. 73^v — 1325, 21. 7. (Chioggia); VK 1, f. 55 — 1325, 2. 6. (Monselice); VK 2, f. 88 — 1328, 20. 7. (Furlanija); VK 2, f. 135^v — 1328, 16. 10. (Krmin); VK 2, f. 182 — 1328, 18. 2. (Viden); VK 2a, f. 113^v — 1331, 26. 2. (Čedad); PA — 1332, 26. 6., Piran (Humin); VK 4b, f. 177^v — 1334, 11. 12. (Maiano); VK 4, f. 58^v — 1333, 28. 6. (Ragogna); VK 4, f. 58^v — 1333, 30. 6. (Marostica); VK 6, f. 215 — 1337, 8. 3. (Verona); VK 2, f. 162^v — 1328, 22. 11. (Como); VK 8, f. 223 — 1339, 9. 11. (Tortona); PA — 1305, 13. 6., Piran; Chartularium Piranense II, 14 (Firence v Toskani); PA — 1332, 27. 11.; Chartularium Piranense II, 80 (Aquila); VK 1, f. 152 — 1326, 9. 2. (Šibenik); VK 2, f. 55^v — 1328, 29. 5. (Dubrovnik); VK 4, f. 199^v — 1334, 20. 1. (Fano); VK 2a, f. 67 — 1330, 1. 11., prim. VK 1, f. 16^v — 1325, 5. 4. (Sardinija).

⁷⁶ Prim. VK 9, f. 24 — 1342, 10. 12. (Milje); VK 2, f. 122 — 1328, 19. 9. (Koper); NK 2, f. 40 — 1286, 24. 11. (Izola); VK 1, f. 27 — 1325, 13. 4. (Sv. Ivan); VK 9, f. 144^v — 1348, 12. 2. (Umag); NK 13, f. 8 — 1302, 19. 8. (Buje); VK 6, f. 89^v — 1336, 21. 7. (Grožnjan; prebivalci Pirana sta kot varuhinji dveh sirot, ki jima je umrl oče — Grožnjancan, prodali posest na Grožnjanskem); NK 6, f. 24 — 1290, 30. 5. (Poreč).

javljala v sezoni (vinogradniških, poljskih) opravil. Posestniki obdelovalnih površin so se takrat posluževali najetih (osebno svobodnih) poljskih delavcev in jih po ustaljenih tarifah nagrajevali za opravljeno delo (»opera«), ki je lahko trajalo nekaj dni.

Taki obdelovalci so se lahko udinjali pri posestnikih zemljišč tudi za določen daljši čas. Predvideno, vnaprej dogovorjeno plačilo za njihovo delo je v teh primerih ob določenem znesku denarja običajno vključevalo tudi hrano in obleko. V takih primerih je pridelek obdelovalnih površin predstavljal neposreden dohodek njihovega posestnika, seveda zmanjšan za nagrado, ki jo je dolgoval najetemu obdelovalcu. Dogovori so od delavca večkrat zahtevali določeno zvestobo do delodajalca, čeprav je pri tem ostajala njegova osebna svoboda v bistvu neokrnjena.

Pogosteje dokumentirano razmerje ob izkoriščanju obdelovalnih površin pa so predstavljali razni načini oddajanja zemljišč v različne zakupe, ki so bili marsikdaj odvisni od načina izrabe tal. Nekateri so bili izoblikovani po načelu družabništva med lastnikom in (osebno svobodnim) zakupnikom. Delila sta si nekatere stroške za obdelavo različnih kultur, tveganje in izgubo ob slabi ter dobiček ob dobri letini, zakupnina pa je predstavljala relativni delež celotnega pridelka.

V drugih, nedružabniških oblikah zakupov je posest lastniku predstavljala le stalni vir dohodka, stroški in obdelava zemljišča ter tveganje v zvezi z njo pa mu niso zadajali skrbi. Najemnina je bila v teh primerih lahko izražena v relativnem deležu pridelka ali v vnaprej določeni količini pridelka, drugih naturalij, delu ali denarju. To je bila obveznost, ki je sodila k posesti in jo je moral poravnati vsakokratni neposredni uporabnik zemljišča, ki je posest užival po pogojnem pravu (»iure conditionis«) za razliko od popolnega lastništva (»iure proprii in perpetuum«) in jo je smel odtujiti le skupaj z obvezami.

Najemi so navadno trajali do deset let, razen libelaričnih, ki so bili običajno sklenjeni za 29 let, potem pa je bila možna obnova dogovora. Libelarični, pa tudi nekateri drugi zakupi so bili v posameznih dogovorih sklenjeni dosmrtno.

Dogovori glede obdelovalnih površin so se bolj ali manj razlikovali glede na vrsto kulture, ki ji je bilo zemljišče namenjeno. Glavne različice so se pojavljale v zvezi z vinogradi, poljskimi površinami, vrtovi, nasadi oljk in drugih sadnih dreves. Nekateri dogovori so vsebovali posebna določila za primer vojne nevarnosti.⁷⁷

Najpogostejša oblika zakupa *vinogradov* je bilo oddajanje za določeno število let v obdelavo na spolovinski način (»ad medietatem«). Uživalec je običajno obdeloval vinograd na lastne stroške, pridelek in stroški trgatve pa so se delili na pol med lastnika in obdelovalca. Tako je bil dohodek na obeh straneh odvisen od dejanske letine: lastnik in zakupnik vinograda sta si na spolovinski način delila dobiček ob uspešnih in izgubo ob »suhih« letih. V primeru izgube je krajšo potegnil zakupnik, saj je teoretično mogel ostati celo brez povrnitve sredstev in plačila za delo, ki jih je vložil v obdelavo vinograda. Pri spolovinskem zakupu vinogradov so bile možne prenekaterne inačice. Kadar je vinograd od obdelovalca terjal večji trud, da je bil usposobljen za obroditev, je v prvem obdobju zakupa pripadel najemniku večji delež letine ali celo ves pridelek, šele kasneje je prišlo med družabnikoma do enakovredne delitve.⁷⁸ Včasih je lastnik višino svoje udeležbe pri stroških z vinogradom točno določil vnaprej.⁷⁹ Zakupnik (v navedenem primeru sta bila dva) je včasih vnaprej prejel določeno količino vina, v zameno pa je moral kasneje sam poravnati stroške trgatve.⁸⁰ Zanimiv je tudi primer lastnikov, ki sta prodala vino-

⁷⁷ Prim. NK 6, f. 17^v — 1290, 11. 3.

⁷⁸ NK 2, f. 10^v — 1285, 12. 3., omenja spolovinski zakup, sklenjen za tri leta. Najemniku naj bi pripadel ves pridelek prvega leta. NK 6, f. 24 — 1290, 30. 5., pa opisuje zakup za deset let. Najemnik je dobil ves donos vinograda v prvih štirih letih, kasneje pa se je pridelek po spolovinskem načelu delil na pol med lastnika in obdelovalca.

⁷⁹ VK 2a, f. 100^v — 1331, 24. 1., npr. omenja spolovinski zakup, kjer je lastnica prispevala za kritje stroškov 12 grošev letno.

⁸⁰ NK 6, f. 17^v — 1290, 11. 3., omenja dvoletni zakup vinograda, pri katerem sta dobila obdelovalca tri urne (dobrih 240 litrov) vina »ante parte«.

grad (morda ni šlo za pravo prodajo, ampak za zastavo), pa ga potem od »kupca« sprejela nazaj na spolovinski način.⁸¹

Vinogadi pa so se oddajali tudi v drugačne najeme. Lastnik (ali le uživalec najemnine) vinogradniške posesti je od najemnika pobiral dohodek, zakupnino (»reditus«, »/a[f]/fictus«, redkeje »pensio«). Sam ni sodeloval pri kritju stroškov obdelave vinograda, pač pa mu je bil od njega zagotovljen določen dohodek v obliki zakupnine. Najemnik je s tako posestjo lahko precej neodvisno razpolagal. Za lastnika (uživalca najemnine) je bilo bistveno, da je od posesti redno prejemal običajni dohodek. Zanj je bilo postranskega pomena, kdo je bil tisti, ki je neposredno užival njegov vinograd. Tako si namreč moremo razlagati primere, da so uživalci vinograde skupaj z njihovimi obvezami do lastnika s prodajo odtujevali.⁸² Piranski statut⁸³ je izrecno omenjal odtujitev vinogradov, ki so dolgovali dajatev komuni ali posamežni osebi (»spetiali persone«), nedomačinom.⁸³ Na drugi strani je lastnik posesti lahko svoje pravice do pobiranja najemnine dajal v zakup ali se jim odpovedal v korist imetnika vinograda.

Pogoji oddajanja vinogradov so bili lahko različni. Zakupnina je bila včasih določena relativno, glede na dejanski pridelek. Zakupnik je pogosto dolgoval lastniku ob trgatvi urno (80,55 litra) vina za vsake 4 kare (po dobre 3 cente /?/) grozdja (»de quatuor plavstris /cara/ uve nascentis unam urnam vini de nato vino«). Zakupnina je večkrat znašala desetino (»recta decima«). Vablljivo in smiselno, čeprav v virih neposredno nepotrjeno je sklepanje, da sta bili omenjeni najemnini v skladu in da so 4 kari grozdja zadoščali za pridelavo 10 urn vina. Izjemoma je obremenitev vinograda znašala manjši delež pridelka, npr. urno vina na 6 karov grozdja, ali pa večjega: področje Parecaga je dolgovalo dajatev v višini šestine donosa vina.⁸⁴ Kadar je najemnik plačeval zakupnino (v vinu ali denarju) za nazaj, je bila le-ta gotovo odmerjena glede na dejansko višino pridelka. Druge pogodbe pa so najemnino za vinograde določale v fiksni višini vnaprej. Za lastnika je pri tem odpadlo tveganje slabe letine. Prikrajšan pa je bil ob bogatem pridelku, ker ni sodeloval pri delitvi nepredvidenega presežka proizvodnje, ki je pri teh dogovorih v celoti pripadel najemniku. Po drugi strani pa je tak dogovor povečeval tveganje najemnika. Ne glede na višino pridelka, ki ni bila odvisna le od njegove pridnosti, je bil dolžan v vinu, drugih naturalijah (npr. perutnini), delu ali denarju vnaprej določeno zakupnino.⁸⁵ Včasih jo je plačal že ob sklenitvi dogovora in potem sam razpolagal s pridelkom vinograda.

Različice v pogojih zakupov vinogradov so bile včasih povezane tudi z raznovrstnim drevjem (oljke, sadno drevje), ki je neredko raslo v njih. Posebnosti pri oddajanju vinogradov srečujemo v zvezi s premoženjem sirot pod skrbništvom. Varuhi so oddajali njihovo posest v obdelavo. Pri tem so se včasih držali ustaljenih oblik zakupov. Včasih pa so prepustili vinograd v uživanje vinogradniku in se v njegovo korist odpovedali vsakršnemu pridelku.⁸⁶ Nekateri lastniki so vinograde lahko oddali v uživanje v zameno za hrano in obleko (za »itum et vestitum«).⁸⁷ Oba zadnja načina dogovarjanja pa ne razkrivata vseh okoliščin (ev. zadolžitvev ipd.), ki so

⁸¹ VK 2, f. 180^v — 1328, 19. 12.

⁸² Prodajo komunalnega vinograda omenja npr. VK 2, f. 141 — 1328, 28. 10.; za tako usodo posesti samostana v Beligni, prim. npr. VK 5, f. 179 — 1336, 25. 2.

⁸³ Gli statuti, 9/VIII, 7 (1332).

⁸⁴ Predstavniki cerkve sv. Jurija iz Pirana je 1312 podelil Albinu de Puteo v dedni fevd neobdelano zemljo na področju cerkve sv. Bassa, v zameno pa je dobil vinograd na področju Kaverij. V šestih letih naj bi Albin kultiviral zemljišče s trto; od vinograda, ki bi obrodil, naj bi cerkvi sv. Bassa plačeval urno vina na 6 karov grozdja, prim. Chartularium Piranense II, 30; šestino letnega donosa vina v Parecagu so od 1283 pobirali Dandoli iz Benetk, prim. VK 2, f. 110 — 1328, 19. 8.

⁸⁵ NK 2, f. 18 — 1285, 29. 6., omenja, da znaša letna najemnina za vinograd urno vina; VK 4b, f. 177 — 1334, 9. 12., navaja, da letna najemnina polovice vinograda znaša po dve kokoški (»galina«) in goski (»fugacina«); najem vinograda za štiri služnosti (»opere quatuor«) letno omenja Chartularium Piranense I, 186; VK 2, f. 6^v — 1328, 22. 3., pa v enaki zvezi omenja vsoto 4 libre.

⁸⁶ Prim. VK 4, f. 5^v — 1333, 21. 3.

⁸⁷ Tako pogodbo je za svoje vinograde sklenila gospa Blanca, žena Simona Dogle iz Umaga, s svojim nečakom Simonelom, prim. NK 8, f. 2 — 1292, 8. 1.

vplivale nanju. Lastniki so včasih odtujili vinograd z darovnico in si do smrti izgovorili delež letine.⁸⁸

Med tujimi lastniki, ki so v piranskem zaledju oddajali vinograde v zakup je v tridesetih letih 14. stoletja zlasti opazna že omenjena koprška družina De Casto, ki je imela več vinogradov v Kalčinaru. Njen predstavnik Pavel de Casto je med 16. marcem in 26. junijem 1336 prejel 21 urn (okroglih 17 hektolitrov) vina za zakupnino vsaj sedemnajstih vinogradov v Kalčinaru, pri čemer je višina zakupnine za vinograd znašala pol do tri urne vina.⁸⁹ De Casti so za tukajšnje vinograde pobirali najemnino v višini urne vina na 4 kare pridelanega grozdja. Benečan Simon Averniatus se je pri oddaji svojih vinogradov v okolišu Ribila v zakup posluževal drugačnega načina: posest je oddajal »ad fictum vel ad rectam decimam«.⁹⁰ V tem primeru je torej najemnina vinograda znašala desetino pridelka. Beneška družina Dandolo pa je za področje Parecaga pobirala dajatev v vinu, ki je znašala šestino donosa.

Lastniki *poljskih površin* so zemljo včasih obdelovali s pomočjo najete delovne sile. Delavcem so lahko vnaprej plačali za nekajdnevno delo na polju. Blanča, vdova po Rajneriju Peroniju se je tako v drugi polovici julija 1338 sporazumela z Valterjem, sinom Henrika Vitalis, da ji bo v tekočem letu ob primernem času štiri dni z voli oral za sejanje. Za naročeno delo ga je izplačala vnaprej.⁹¹

Dogovori o delovnih razmerjih, kjer se je posameznik udinjal delodajalcu za določen daljši čas, so večkrat omenjali poljska dela. Oktobra 1304 se je na tak način povezal z delodajalcem Slovan Janez (»Ianis«). Njegova enoletna plača je znašala 12 liber, med njegove dolžnosti pa je sodila mlačev žita, od katere je dobil pol »batature«. V tej zvezi verjetno ta izraz pomeni slamo, ki je ostala po mlačvi.⁹²

Pri dokumentiranih najemih polj izostaja zakup »ad medietatem«, ki je bil pri vinogradih najpogostejši. Omembe zakupov polj so nasploh redke; običajno navajajo najemnino v določeni količini žita. Ni razvidno, ali ta predstavlja delež (desetino) predvidenega pridelka. Takega načina so se posluževali zasebniki, da so si z njim zagotovili določeno količino pridelka, se izognili tveganju ob slabi letini, a se tudi vnaprej odrekli nepredvidenim presežkom proizvodnje. Tudi že omenjena zakupnina, ki jo je piranska komuna dolgovala samostanu sv. Nikolaja z Lida za žitorodno področje sv. Petra na Krasu (na Savudrijskem), je bila odmerjena v določeni količini žita oziroma v določeni vsoti denarja, ki se ji je kasneje pridružila še naturalna dajatev dveh zajcev (gl. zgoraj).

Polja, katerih uživanje je bilo povezano z določeno dajatvijo nosilcu lastniških pravic (skupnosti ali zasebniku), so lahko uživalci z obvezami vred odtujili drugim interesentom. Da tak postopek ni vseboval nič protipravnega, dokazuje primer uradne dražbe polja v Gazu, ki je obravnavano kot dolžnikovo imetje, čeprav je bil le-ta dolžan zanj plačevati najemnino piranski komuni.⁹³

Vrtove so verjetno v večini primerov lastniki obdelali sami ali s plačano možno delovno silo. Primeri oddajanja vrtov v najem so redki. V vseh primerih so jih oddajali v zakup zasebniki za dobo več let. Običajno so si dali izplačati letno zakupnino v določeni vsoti denarja, možna je bila poravnava v služnostih (»opera«) ali v kombinaciji denarja in dela. Najemnina se je lahko plačala tudi za več let vnaprej.

Posebnost predstavlja dogovor o najemu vrta v Marčani, po katerem je dolgoval najemnik lastniku poleg denarja in služnosti še določeno količino gnoja. Za-

⁸⁸ Sestra Vecela je 1276 podarila vinograd v Kampolinu samostanu sv. Bassa, do smrti pa si je izgovorila tretjino plodov vinograda, prim. Chartularium Piranense I, 152.

⁸⁹ Prim. op. 72.

⁹⁰ Prim. VK 1, f. 26^v — 1325, 18. 4.

⁹¹ VK 8, f. 55^v — 1338, 24. 7.

⁹² NK 13, f. 21 — 1304, 3. 10.

⁹³ PA — 1333, 24. 1., Piran.

nimiv je tudi dogovor o izjemno dolgi (petnajstletni) oddaji vrta v Piranu v zakup duhovniku piranske cerkve. Poleg najemnine v denarju naj bi letno pel po 40 maš za dušo očeta lastnika vrta. Na najetem zemljišču bi smel postaviti hišo, ki pa bi po preteku dogovora prešla v roke lastnika vrta. Ocenjeno vrednost zgradbe bi moral lastnik vrta povrniti najemniku ali njegovim naslednikom.⁹⁴

Omenili smo že, da so piranski statuti varovali lastništvo nad *oljkami* in njihovimi plodovi. Zemljišča in vinograde z večjim številom oljk so imeli lahko zasebniki, pogosto pa so taka področja pripadala cerkvenim skupnostim. To ni presenetljivo, saj je olje sodilo med nujne cerkvene pripomočke.

Posest zemlje, kjer je raslo oljčno drevo, ni bila nujno povezana z lastništvom nad drevsom. Če sta bila lastnika drevesa in obdelane zemlje, kjer je raslo drevo, različna, je vsakemu od njiju pripadlo pol plodu (oliv).⁹⁵

Podatkov o oddajah zemlje z oljkami v zakup je razmeroma malo. V zakup se je večkrat oddajala cerkvena zemlja z oljčnimi drevesi, privatna pa bolj poredko. Pri oddaji oljk (na vinogradniških tleh) v zakup je večkrat prišlo do družabniškega, spolovinskega dogovora, pri katerem se je pridelek oliv delil na polovico med lastnika in obdelovalca (vinograda in) dreves. Težko bi trdili, da je pri takih dogovorih neposredno vplival hkratni zakup vinogradniških tal, kjer je stalo drevo, »ad medietatem«. Kadar so oljke rasle na vinogradniških tleh, je njihova zakupnina včasih znašala polovico plodu, tudi če se je okoliška vinogradniška zemlja dajala v zakup pod drugačnimi pogoji in ne po spolovinskem načelu. V dveh znanih tovrstnih primerih⁹⁶ je bil zakupnik dolžan vinograd obdelati in plačati od njega najemnino v višini urne vina na 4 kare grozdja, medtem ko mu je od oliv pripadla polovica oliv za delo (»pro laboratura«). Stroški za obiranje oliv (»acoliendum auliva«) so se po izrecnih določilih ene od pogodb delili med obe strani.

Možni so bili tudi drugačni pogoji zakupov oljk. Konec tridesetih let 14. stoletja zasledimo primer oddajanja oljk v Seči, ki so pripadale bratovščini sv. Andreja, v najem. Obdelovalec naj bi od celotnega letnega pridelka dobil relativni delež, ki je znašal četrtno plodov. Trije deli pridelanih oliv bi pripadli omenjeni bratovščini, v enakem razmerju pa bi se delili tudi stroški obiranja plodov. Zanimivo pri tem zakupu je, da ni bil časovno omejen, ampak so bile oljke oddane za zmeraj (»in perpetuum«).⁹⁷ Zakupnina vinograda z oljkami je bila lahko izražena v služnostnih obvezah zakupnika.⁹⁸

Tudi pri *sadnem drevju*, ki je raslo na tujem obdelanem zemljišču, sta si lastnik drevesa in lastnik zemlje drevesne plodove delila na polovico. Za razliko od oljk je smel pri ostalem sadnem drevju sosed odločati o vejah in plodovih tujih dreves, ki so rasla nad njegovo zemljišče in nanj metala senco (gl. zgoraj).

Čeprav je na Piranskem raslo najrazličnejše sadno drevje, pa je primere s posebnimi pogoji oddajanja v zakup zaslediti največkrat v zvezi s kostonji. Kot lastnika oddanih kostonjev sta se pojavljali dve cerkveni skupnosti, cerkev sv. Jurija in bratovščina sv. Martina. Piranska cerkev je za svoje kostonje »de Pesente« 1239 kot najemnino za večni zakup (»fictum vel livellum in perpetuum«) prejemale letno 6 malih denarjev. Po najemnikovi smrti so se 1258 njegova vdova in njegovi dediči v korist piranske cerkve odpovedali temu najemniškemu razmerju.⁹⁹ Bratovščina sv. Martina je svoje kostonje v Seči 1338 oddala za pet let v zakup za vnaprej določeno najemnino v pridelku: znašala je 5 kvart (po 20,83 litra) kostonja letno. Na-

⁹⁴ Prim. op. 31; VK 8, f. 141 — 1339, 5. 2.

⁹⁵ Prim. Gli statuti, 4/XIII, 13 (1332).

⁹⁶ NK 6, f. 6—6^v — 1289, 31. 7.; NK 6, f. 9—9^v — 1289, 4. 9.

⁹⁷ VK 8, f. 205^v — 1339, 3. 10.

⁹⁸ Vinograd z oljkami piranske cerkve sv. Jurija v Nožedu se je oddajal za štiri služnosti letno, in sicer dve v gotovini in dve osebnii (»duas operas in contante et duas operas in gentes«), prim. Chartularium Piranense I, 186.

⁹⁹ Prim. Chartularium Piranense I, 82, 98, 99.

jemniku je bilo izrecno prepovedano sekati na tem področju kostanje, ali drugo sadno drevje.¹⁰⁰

Sadno drevje se nekajkrat omenja v zvezi z zakupi vinogradov. Hkrati z vinogradniškimi zemljišči so bila oddana tudi sadna drevesa na njih. Verjetno se je v primerih, ki ne navajajo izrecnih pogojev zanje, najem dreves v vinogradih ravnal po načinu (običajno spolovinskega) zakupa vinogradniškega zemljišča. Konkretni omembi spolovinskih zakupov vinogradov z drevesi (v enem primeru figovimi) vred omenjata dogovora iz 1326 in iz 1333. Plodove (in stroške trgatve) sta si pogodbenika enakopravno delila.¹⁰¹ Posamezni dogovori so lahko vsebovali tudi drugačna določila. Ob spolovinskem zakupu vinograda 1329 je pogodba vsebovala določilo, da mora najemnik na lastne stroške sušiti fige. Od njih si je smel pridržati tri dele, enega pa je moral oddati.¹⁰²

Živinoreja¹⁰³

Vrsta dobrin, ki jih za prehrabene in obrtne potrebe nudi živina (od mleka, skute, sira, mesa, do volne, kože in rogov), je povsod, kjer so bili zanjo pogoji, uvrstila živinorejo med pglavltvne gospodarske panoge. Piranski okoliš tu ni predstavljal izjeme.

Na Piranskem so ob prevladi drobnice, ovac in koz, gojili tudi govedo, vole, krave, junce in teleta, pogosto se omenjajo osli in tovarna živina, redkeje svinje. Pirančani so tedaj poznali konje dveh vrst: vojaške, ki so se uporabljali za potrebe »paysenatici per terra Ystrie«, za potrebe ljudske vojske, ki jo je imela na skrbi komuna; ti konji so bili verjetno precej večji, predvsem pa mnogo dražji od običajnih, delovnih konj. Redkeje kot živina se omenjajo perutnina, čebele in psi.

V srednjem veku še niso poznali hlevske, ampak samo pašno živinorejo. Na Piranskem so pogoje za pašo predstavljali skupni in zasebni travniki, pašniki in gozdovi ter začasno neobdelane, plodne površine v zaledju Pirana, zadostna količina sladkovodnih voda, ki so omogočale napajanje živine, živinoreji pa je bila naklonjena tudi tamkajšnja blaga klima. Na Piranskem verjetno ni bilo prav v izobilju hrane za živino. Od tod izvira komunalna skrb za pašne površine, ki jo predstavlja več določil piranskih statotov: ti so na eni strani varovali domače pašne površine in krmo pred tujci, na drugi strani pa so skušali preprečiti škodo, ki bi nastala na travnatih tleh zaradi malomarnosti, pri čemer so ščitili tudi zasebne pravice do travnikov in sena (gl. zgoraj). Pirančani so se včasih sporazumeli s sosedi (Izolani, Kaštelci) glede skupne paše.¹⁰⁴

Znotraj komunalnega teritorija je bila površina piranskih pašnih področij omejena: za pašo živine je bila neprimerna ožja mestna naselbina, živina pa se tudi ni smela pasti po drugih, intenzivno kultiviranih tleh (npr. v vinogradih, vrtovih, na poljih, dokler pridelek še ni bil pobran). Živina je na obdelanih površinah večkrat povzročala škodo. V takih primerih je bil njen lastnik dolžan posestniku zemljišča nadoknaditi ocenjeno, nastalo škodo v naturalijah (vinu, žitu) v času pobiranja pridelkov, komuni in prijavitelju pa je dolgoval globo v denarju ali celo v glavah drobnice. Globa, ki jo je predvideval statut iz 1332 za škodo na obdelanih površinah in v vrtovih v »val Marage«, Marčani, v ožjem piranskem »castiru«, na pokopališču pri cerkvi sv. Jurija in na Puntii, je znašala več kot običajna kazen za škodo na obdelanih zemljiščih. Kot smo že omenili, je perutnino, ki je zašla na tuj vrt in tam povzročila škodo, smel lastnik vrta »pravično« kaznovati (pokončati in jo vreči na javno pot). Izven ožjega mesta je komuna prepovedovala postavitve oborov za živino pri cerkvi sv. Lovrenca na Savudrijskem.

¹⁰⁰ VK 8, f. 75 — 1338, 29. 9.

¹⁰¹ VK 1, f. 162v — 1326, 27. 2., in VK 4, f. 153v — 1333, 5. 12.

¹⁰² VK 2, f. 220 — 1329, 5. 2.

¹⁰³ Prim. op. 3, zlasti poglavje V. Novak, 17. Živinoreja, 343—394; gl. še literaturo o živinoreji pod op. 4, dalje R. Ložar, Živinoreja, Narodopisje Slovencev 1, Ljubljana 1944, 144—179.

¹⁰⁴ Prim. op. 40.

Dodatne omejitve so bile znotraj piranskega območja postavljene glede na pašo različnih vrst živine. Pirančani niso smeli imeti svinj v Piranu niti na Savudrijskem (od Padne proti Savudriji). Pač pa so jih lahko imeli onstran Dragonje (»flumen de Saçolis«) od Padne proti Albucanu. Tudi vzdrževanje kozlov in koz na ožjem mestnem območju je bilo strogo omejeno. Lastniki so jih morali imeti po hišah (!) in jih niso smeli pošiljati na pašo. Do neke mere so predstavljali izjeme mesarji, ki so Pirančane preskrbovali z mesom zaklanih živali.¹⁰⁵

Živinorejska tehnika

Podrobnejši podatki o tehniki tedanje živinoreje so izjemno redki. Živinoreja je bila tedaj ekstenzivna, pašna. Dovolj blaga klima je živini v piranskem zaledju omogočala letošnjo pašo na prostem. Drobnica je nočfla v posebnih oborih, »curia«, »mandria«, »retentum«. Oskrbovalec ji je moral pripraviti veje (»facere frondas«) in polagati slamo (»ponere palas«). V zvezi s svinjami smo (za njihovo prehrano?) naleteli na omembo sirka oziroma otrobov.¹⁰⁶ V zvezi z drobnico se v posameznih primerih omenja sirjenje in sirarna (»casaria«).

Piranski živinorejci so največkrat živeli zunaj ožje mestne naselbine, običajno na področju Albucana, Kaštinjola, Sečovelj in Savudrije. Piranska živina se je redko pasla in uporabljala za delo na področju sosednjih krajev: Siparja, Umaga, Lovrečice, Novigrada, Buj in Brtonigle.¹⁰⁷ Nekateri dogovori so predvidevali, da naj bi se v primeru vojne nevarnosti živina umaknila na varno v Sečovelje, Koper, Trst ali drugam.¹⁰⁸ Taki podatki dajejo slutiti, da gibanje piranske živine ni bilo omejeno z okvirom piranskega komunalnega področja. Pač pa so Pirančani redko pasli in uporabljali na Piranskem za delo živino od drugod (iz Kaštela, Umaga, Oprtalja).¹⁰⁹

Iz kasnejšega časa obstoje podatki o letni paši istrske živine, ki so jo pastirji gnali iz Istre v zaledje v času med sv. Jurijem (24. aprila) in sv. Mihaelom (29. septembra), medtem ko je bila Istra področje zimske paše za živino iz zaledja. Čeprav je bila morda taka transhumantna paša običajna že tudi v času, ki ga raziskujemo, pa v pregledanih virih o tem ni najti podatkov.

Vrste živine, ki so se pojavljale v tedanjem piranskem okolišu, smo že omenili. Številčno stanje glav različnih vrst živine, ki jih po posameznih letih omenjajo (skromni) viri v lasti Pirančanov ali v njihovi oskrbi in uporabi na Piranskem, prikazuje tabela.

V pojasnilo k tabeli moramo dodati, da je živina v njej navedena le k tistim letom, v katerih se konkretno (prvič) omenja, čeprav naj bi npr. nekateri dogovori v zvezi z njo trajali več let in je bila življenjska doba živine daljša od enega leta. Tabela tudi ne navaja podatkov o živini, pri kateri ni navedena vrsta, ampak se zanjo omenja le splošni naziv (»bestie«). K letu 1291 se omenja goveja živina, k letu 1337 pa kože in osli, katerih število ni znano in jih zato tabela ne zajema. Pri trgovanju z različno živino se včasih omenja vsota, ki jo je moral plačati kupec prodajalcu, ni pa navedeno konkretno število glav živine, ki je zamenjala lastnika. V takih primerih navaja tabela domnevno število glav živine, ki bi jih glede na znano ceno posamezne glave živine kupec mogel dobiti za svoj denar.

V sodobnih statističnih prikazih je glava drobnice vredna desetino, prašič pa petino glave goveje živine. Prenos današnjega vrednotenja v tisti čas pa bi mogel

¹⁰⁵ Prim. op. 32; *ibid.*, 4/VII, VIII, 7, 8 (1332); 8/V, VI, VII, XXII, 4, 19 (1332); 3/XXXVII, XXXVIII, 37, 38 (1332).

¹⁰⁶ VK 8, f. 149^v — 1339, 12. 3.

¹⁰⁷ Prim. NK 1, f. 15 — 1282, 6. 3.; D. Mihelič, Najstarejša piranska notarska knjiga (1281—1287/89). SAZU, Viri za zgodovino Slovencev 7, Ljubljana 1984, (št.) 200 (Sipar); NK 2, f. 29^v — 1285, 27. 12. (Umag); VK 5, f. 76 — 1335, 27. 8. (Lovrečica); VK 8, f. 149^v — 1339, 12. 3. (Novigrad); NK 1, f. 14 — 1282, 13. 10.; D. Mihelič, o. c., SAZU, Viri za zgodovino Slovencev 7, Ljubljana 1984, (št.) 196 (Buje); VK 2, f. 99 — 1328, 2. 8. (Brtonigla).

¹⁰⁸ VK 6, f. 153—153^v — 1336, 25. 11.; VK 7, f. 40^v—41 — 1337, 11. 5.

¹⁰⁹ Prim. Chartularium Piranense I, 131 (Kaštel); VK 2, f. 39 — 1328, 6. 5. (Umag); VK 8, f. 45^v—46 — 1338, 29. 6. (Oprtalj).

RAZŠIRJENOST RAZLIČNIH VRST ŽIVINE OD 1280 DO 1340

	Drobnica	Govedo	Osli	Tovorna živina	Konji	Svinje
1281	60					
1282		2			1	
1283	35					
1284		1				
1285	91		1			
1286						1
1290		1				
1292		3				
1293		3				
1294	14					
1295	419				1	
1296					7	
1298		6				
1304		1				
1305	38	1				
1311		1		2		
1320		12				
1325	856	49	3	3	4	29
1326	146	10	1			
1328	1342	66	6	8	5	9
1329	12	11	1	1	2	
1330	704	107	4	3	9	6
1331	126	2		1	2	
1332	2	1				
1333	208	3	3			
1334	408	19	2	1		1
1335	392	27	2		1	
1336	120	43				
1337	616	29	1			
1338	535	8	2		1	
1339	445	29				7
suma	6569	435	26	19	33	53

biti napačen, saj je imela drobnica tedaj večji pomen kot danes. Zadostitvi prehrabnenih in oblačilnih potreb prebivalstva je služila prvenstveno drobnica, goveja živina pa nekoliko manj. Govedo so tedaj v večji meri kot za prehrano uporabljali za delo, oranje, vleko, tovorjenje. Ob primerjavi tedanjega pomena goveda in drobnice se moramo tudi zavedati, da je bila goveja živina tedaj bistveno manjša kot danes.

Lastništvo nad živino

Kot lastniki živine se običajno omenjajo zasebniki, vendar pa vzreja živine na Piranskem ni bila neodvisna od nekaterih skupnosti, bodisi svetnih kot piranska komuna ali cerkvenih (npr. piranska cerkev).

Piranska komuna je imela za potrebe ljudske vojske stalno na razpolago določeno število konj. Dolžnost vzdrževanja teh konj in službovanja z njimi je letno zaupala posameznim Pirančanom. Komuni so pripadale tudi nekatere dajatve od živine: prebivalci nove, načrtno kolonizirane naselbine Albučan naj bi matični piranski komuni plačevali desetino od drobnice.¹¹⁰

Nekatere *cerkvene skupnosti* so za svoje potrebe razpolagale z lastno živino.¹¹¹ K temu pa je piranska cerkev poleg oljne desetine štela med svoje dohodke, ki naj bi ji pomagali vzdrževati reveže in graditi cerkve, tudi tim. »decimam vini, frumenti

¹¹⁰ Prim. op. 8.¹¹¹ Prim. Chartularium Piranense I, 223.

et animalium et aliarum rerum« (desetino vina, žita, živine in drugih stvari).¹¹² Četrtni desetine za reveže in za gradnjo cerkva sta bili po končni razsodbi že večkrat omenjenega spora za oljno desetino med piransko cerkvijo in koprsko škofijo dosojeni koprskemu škofu.

Med zasebnimi lastniki živine srečujemo nekaj predstavnikov gosposke (»ser«, »dominus«), katerih delež je znašal približno desetino vseh lastnikov živine. S tovrstnim lastništvom so se ponášali številni pogodbeniki iz »sodic« tj. družb, ki so bile sklenjene v zvezi z vzdrževanjem in delom z živino. Med lastniki živine so bili tudi posamezni obrtniki (predstavniki mesarske, usnjarsko-čevljarške, zidarske, sodarske stroke), tu in tam kak trgovec in prodajalnar, več notarjev, nekateri javni uradniki in upravitelji (kapitan, gastald), predstavniki cerkve, pa tudi služabnik.

Zasebni lastniki živine so bili večinoma domačini, vendar pa je delež tujih prišlekov znašal med njimi kar dobro četrtno. Bili so iz drugih istrskih krajev kot Trst, Kopen, Izola, Rožari, Pomjan, Popetre, Sipar, Umag, Lovrečica, Novigrad, Sočerga, Momjan, Buje, Brtonigla, Šalež, Rašpor, Oprtalj, Motovun, Buzet, Vižinada, Zamask, Pazin, Žminj, Svetvinčenat, Labin, Barban, Vodnjan, Pula, Sv. Mihael (?), iz krajev Sobonje, Pasjak, Reka, iz istrskega zaledja, ki so ga v tej zvezi predstavljali Prosek, Gorica, Vipava, Senožeče, Ljubljana ter »pars Hunie«. Živino so imeli in se z njo ukvarjali prišleki iz Furlanije ter Humina in Maiana in iz nekaterih drugih italijanskih krajev, npr.: Pelestrina, Benetke, Verona, Firenze v Toskani.¹¹³

Delež Slovanov, ki se omenjajo kot lastniki oziroma oskrbniki živine, ni bil izrazito velik, a tudi ne prav majhen. Znašal je dobro sedmino vseh posameznikov, ki jih srečujemo v opisani vlogi.

Z živinorejo se je tedaj na Piranskem ukvarjalo tudi več članov družine Iudeo. Tudi to potrjuje že omenjeni dvom v židovsko poreklo te družine.

Zakupniška razmerja med lastniki in oskrbniki živine

Nedvomno je precejšen del lastnikov sam pasel in oskrboval svojo živino, vendar pa zapisi poročajo predvsem o tistih, ki so živino pod določenimi pogoji prepuščali v vzrejo in uporabo drugim oskrbovalcem. Pri teh pa ni šlo za najete, plačane pastirje v sodobnem smislu besede. Ob oddaji živine v vzrejo in uporabo se je na Piranskem izoblikovalo nekaj stalnih oblik pogodbenih razmerij.

Živina se je največkrat oddajala po načelu družbe, imenovane »socida«.¹¹⁴ Povezovala je lastnika živine (»patronus«) in osebno svobodnega oskrbnika živine (»socialis«). Prvi je v družbo vložil živino, drugi pa svoje delo: skrb za živino in po potrebi delo z njo. Oskrbnik živine ni imel značaja plačanega uslužbenca ali najemnika z določeno plačo, ampak je bil v družbo vključen kot družabnik. Nagrado za njegovo delo je predstavljal delež dohodka socide. Pri tem je šlo za donos

¹¹² Prim. Chartularium Piranense I, 53, 65.

¹¹³ VK 11, f. 23^v — 1344, 25. 5. (Trst); VK 1, f. 5 bis — 1325, 13. 3. (Koper); VK 2a, f. 58^v — 1330, 16. 9. (Izola); VK 2, f. 113 — 1328, 28. 8. (Rožari); VK 1, f. 74 — 1325, 21. 7. (Pomjan); VK 2, f. 120 — 1328, 11. 9. (Popetre); NK 10, f. 17 — 1293, 25. 1. (Sipar); VK 1, f. 133^v—134 — 1325, 24. 12. (Umag); VK 5, f. 76 — 1335, 27. 8. (Lovrečica); VK 8, f. 149^v — 1339, 12. 3. (Novigrad); VK 7, f. 140^v—141 — 1337, 17. 11. (Sočerga); VK 2a, f. 64 — 1330, 29. 10. (Momjan); VK 1, f. 150^v — 1326, 10. 2. (Buje); VK 2, f. 99 — 1328, 2. 8. (Brtonigla); VK 4, f. 222 — 1334, 14. 2. (Šalež); VK 1, f. 89 — 1325, 26. 8. (Rašpor); VK 2a, f. 90^v — 1331, 1. 1. (Oprtalj); VK 11, f. 13^v — 1344, 5. 4. (Motovun); VK 1, f. 144^v—145 — 1326, 26. 1. (Buzet); VK 8, f. 149^v — 1339, 12. 3. (Vižinada); VK 4b, f. 216 — 1335, 5. 2. (Zamask); VK 2a, f. 27^v — 1330, 31. 5. (Pazin); VK 2a, f. 58 — 1330, 15. 9. (Žminj); VK 4, f. 92^v — 1333, 19. 9. (Svetvinčenat); VK 4b, f. 179 — 1334, 12. 12. (Labin); VK 2, f. 181 — 1328, 21. 12. (Barban); PA — 1294, 30. 10. Chartularium Piranense, 218 (Vodnjan); VK 2a, f. 52^v — 1330, 26. 8. (Pula); VK 1, f. 47 — 1325, 19. 5. (Sv. Mihael/?); VK 1, f. 158^v—159 — 1326, 16. 2. (Sobonje); VK 2, f. 75^v — 1328, 30. 6. (Pasjak); VK 1, f. 100 — 1325, 13. 10. (Reka); VK 2, f. 124^v — 1328, 29. 9. (Prosek); VK 2a, f. 52 — 1330, 15. 8. (Gorica); VK 2, f. 101^v—102 — 1328, 7. 8. (Vipava); VK 1, f. 82 — 1325, 10. 8. (Senožeče); VK 1, f. 127^v — 1325, 12. 12. (Ljubljana); NK 9, f. 1^v — 1295, 29. 5. (»pars Hunie«); VK 1, f. 42^v — 1325, 13. 5. (Furlanija); VK 2, f. 120^v — 1328, 12. 9. (Humina); VK 2a, f. 23 — 1330, 24. 5. (Maiano); VK 5, f. 59 — 1335, 9. 7. (Pelestrina); VK 4, f. 48 — 1333, 7. 6. (Benetke); VK 2, f. 132 — 1328, 9. 10. (Verona); NK 9, f. 1^v — 1295, 29. 5. (Firence v Toskani).

¹¹⁴ Prim. D. Mihelič, Socida v Piranu od 1280 do 1340, Slovensko morje in zaledje 2—3, Koper 1979, 63—78.

in dobrine, ki jih daje živina, ter za dohodek od oskrbnikovega dela z (delovno, vlečno) živino. Količina pridobljenih živinorejskih dobrin je bila odvisna od oskrbnikove skrbnosti, še bolj pa od naravnih lastnosti in reprodukcije živine. Pač pa je bila oskrbnikova marljivost pglavitnega pomena pri raznovrstnem delu z živino.

Med patroni, ki so svojo živino dajali v socido, je bila kar dobra četrtina predstavnikov gosposke, nekaj notarjev, posamezni trgovci in predstavniki usnjarsko-čevljarke stroke. Tujci oziroma doseljenci so med patroni predstavljali osmino (iz krajev Trst, Koper, Umag, Maiano, Benetke, Verona, Firenze), delež Slovanov pa je bil med patroni zanemarljiv.

Bistveno drugačna je bila struktura socialisov, ki so sprejemali živino v oskrbo in za delo. Med njimi ni bilo gospodov, edini poklic, ki se omenja ob katerem od njih, je bivši sluga. Med socialisi je bila večina (dobra polovica) doseljencev iz krajev Koper, Rožari, Pomjan, Popetre, Sipar, Umag, Lovrečica, Novigrad, Sočerga, Momjan, Buje, Brtonigla, Šalež, Rašpor, Oprtalj; Motovun, Buzet, Vižinada, Zamask, Pazin, Žminj, Svetvinčenat, Labin, Barban, Sv. Mihael (?), Sobonja, Pasjak, Reka, Vipava, Senožeče ter iz pokrajin »pars Hunie« in Furlanija. Med naštetimi kraji se v taki zvezi pogosteje omenjajo zlasti Sipar, Umag, Buje, Brtonigla, Žminj, Barban ter Vipava. Naštetni kraji kažejo, kje so bila področja, ki so dajala izkušene živinorejce, poljedelce (ki so uporabljali živino za delo), pa tudi tovarnike.

Socide se dotika tudi več določil piranskih statutov. Pirančanom je bilo prepovedano v Piranu sklepati socide s tujci. Tudi za nove doseljence Albucana so glede tega veljale podobne omejitve kot za piranske domačine. Statuti so prepovedovali socialisom iz sosednjih Buj ter iz tujcem pripadajočih Siparja in Kaštinjola, da bi prišli in delali na piranskem področju. Pač pa so smeli v svojem domačem okolišu oskrbovati piransko živino in z njo delati. Siparčani in Kaštinjolci so lahko prišli na piransko komunalno področje in tam delali Pirančanom za denar (ne pa za naravne dobrine, za katere so bili Pirančani sami zainteresirani). Glede socid z žitom, ki so jih Benečani in Istrani sklepali na področju beneške Istre, je odločal tudi beneški veliki svet.¹¹⁵

V socide so lastniki, izjemoma pa tudi socialisi, dajali govejo živino (običajno mešano po spolu in starosti), drobnico, prašiče, tovrno živino, pa tudi panje s čebelami. Včasih je bil del (navadno goveje) živine vključen v družbo naknadno. Patron je včasih ob goveji živini vložil v družbo tudi plug in voz za delo, socialis pa je lahko prispeval del obdelovalnega zemljišča. Kot dopolnilo družb z večjo živino se je pojavljala tudi perutnina (kure, gosi), ki jo je smel na stroške patrona nabaviti in oskrbovati socialis.

Družbe so običajno trajale več (do pet) let. Socialis je ta čas na lastne stroške skrbel za živino, z vlečno in tovrno živino pa je tudi delal (oranje, vleka, tovarjenje). Navadno je pasel in delal na že omenjenih pašnih področjih na Piranskem (Albucan, Kaštinjol, Sečovlje, Savudrija), posamezni socialisi pa so piransko živino odpeljali na pašo in delo v svoja domača okolja izven Pirana: na področje Siparja, Umaga, Lovrečice, Novigrada, Buj in Brtonigle.¹¹⁶ Posamezni dogovori konkretno omenjajo socide Pirančanov na področju Pirana, Umaga in Lovrečice.¹¹⁷ Zapisi o socidah so včasih za primer vojne nevarnosti predvideli selitev živine v Sečovlje, Koper, Trst ali drugam na varno.¹¹⁸ Izjemoma se je v okviru poslovanja socid na Piranskem pasla in izkoriščala tudi živina od drugod (iz Umaga).¹¹⁹

Delitev različnih stroškov, tveganja in škode ob izgubi ali obolesti živali na eni strani ter delitev dohodka socide med stranki na drugi sta bili tisti, ki sta opisanemu tipu dogovorov dajali njegov bistveni značaj. Nekateri dogovori so pred-

¹¹⁵ Prim. Gli statuti, 9/XL, XLI, XLII, 33 (1332); za Albucan, prim. op. 8; glede sklepov beneškega velikega sveta, gl. Minotto, 192 (1299, 21. 2.).

¹¹⁶ Prim. op. 107.

¹¹⁷ Prim. VK 2a, f. 15 — 1330, 28. 4.; VK 8, f. 240 — 1340, 13. 1.

¹¹⁸ Prim. op. 108.

¹¹⁹ VK 2, f. 39 — 1328, 6. 5.

videvali delitev stroškov za gradnjo oborov za drobnico med družabnika, pri delovni goveji živini pa stroškov za nabavo semena, s setvijo, žetvijo, mlačvijo. Živino, ki je brez socialisove krivde poginila v kratkem roku neposredno po sklenitvi pogodbe o sociidi, je nadoknadil lastnik. Žival, ki je poginila po preteku takega roka po krivdi oskrbnika, njegovih sorodnikov ali zastopnikov, je moral nadoknaditi socialis. Če pa izgube živali ni zakrivil oskrbnik ali kdo od njegovih, sta škodo krila oba družabnika v enakem razmerju kot donos od socide. Dohodek socid z različnimi vrstami živine se je med družabnika delil različno. Pri drobnici, kravah in teletih sta patronu običajno pripadali dve, socialisu pa ena tretjina prirastka in ostalih dobrin, ki jih je letno dajala živina v sociidi. V enakem razmerju se je po koncu trajanja dogovora delila vsa živina v družbi z živim prirastkom vred. Kadar so bili med govejo živino v sociidi tudi voli, s katerimi je oskrbnik z odobritvijo lastnika delal (oral, vlekel, tovoril), se je dohodek socide navadno delil med obe stranki na polovico: z dodatno vloženim delom si je oskrbnik k običajnemu tretjinskemu deležu prisluzil še šestino donosa od živine. V dogovorih o družbah z delovno govejo živino se je včasih patron zavezal na lastne stroške preskrbeti dodatnega volarja. V takih primerih je socialis prejel le četrtino letnega in končnega donosa in živine, torej le polovico svojega običajnega deleža v takih družbah. Dogovori o socidah z delovno govejo živino pa so pogosto določali stalno višino letnih dajatev v žitu (sočivju), ki jo je socialis dolgoval lastniku. Posebnost predstavlja dogovor, po katerem je socialis letno dolgoval lastniku delovne živine žito in plovilo z lesom.¹²⁰ Tudi pogodbe glede tovrne živine so za obe strani predvidevale sprotno in končno delitev proizvodov, ki so izhajali iz živine same in iz oskrbnikovega dela z njo. Socide s svinjami, ki niso nudile toliko stranskih dobrin kot drobnica in krave, so običajno predvidevale letno in končno delitev živali med družabnika na polovico, včasih pa so celo zagotavljale socialisu več kot polovico dohodka. Vrh té si je namreč včasih izgovoril pujska in par sandal.¹²¹ Enakovredna delitev dohodka med stranki, sporazum »ad medietatem«, se je uveljavil tudi v socidah s čebeljimi panji ter pri perutnini, ki so jo včasih vključevale socide z večjo živino. V posameznih pogodbah sta se včasih partnerja sporazumela o različnih pogojih razdeljevanja donosa živine v družbi, npr. posebej za delovno živino, posebej za krave s teleti. Izjemoma je bila predmet socide mešana živina: ovce in govedo.

Nekatera posebna določila, ki so jih vsebovale tovrstne pogodbe, so omejevala socialisa, mu prepovedovala predčasno prekinitve pogodbenega razmerja, mu branila, da bi poleg patronove prevzel v oskrbo še drugo živino, natančno so določala pašna področja, kjer se je smel z živino gibati, mu prepovedovala samovoljno prodajo, zastavo ali zakol živali, niso dovoljevala sirjenja mleka brez odobrenja lastnika živine, dogovori pa so včasih vsebovali tudi prepoved kockanja, ki je zadevala socialisa. Na drugi strani tudi patron ni smel predčasno prekiniti družabniškega razmerja in vzeti živine iz družbe, ampak je po določitih nekaterih pogodb v takih slučajih dolgoval družabniku del živine. Dogovori so izjemoma dopuščali lastniku svobodno odločitev o prekinitvi družbe, vendar je imel v takem primeru socialis ves čas trajanja pogodbe pravico do dela živine v družbi. Lastnik je v posameznih primerih mogel prodati živino, ki jo je imel v sociidi. Ni videti, da bi ob tem prišlo do prekinitve družabniškega razmerja, čeprav se je s prodajo živine njen lastnik oziroma patron v sociidi zamenjal ne glede na socialisa, ki je živino oskrboval. Posamezni dogovori so za socialisa predvidevali relativni delež od izkupička za živino, ki bi jo prodal lastnik.

Drugi tip dogovorov glede živine, ki kaže nekatere sorodnosti s socio, je bil najem, »fictus«.¹²² Tudi ta je povezoval lastnika in oskrbovalca — najemnika živine.

¹²⁰ VK 2, f. 245v — 1329, 6. 3.

¹²¹ Prim. op. 106.

¹²² Prim. op. 114.

Med lastniki živine, ki se omenjajo v taki zvezi, je bilo nekaj predstavnikov gosposke, tu in tam kak notar ter predstavnik usnjarsko-čevljarске obrti. Slaba petina jih je bila tujega porekla (iz Buj, Humina, Maiana).

Med najemniki živine ne srečujemo gospodov ali predstavnikov drugih poklicev. V dobri četrtini primerov so bili to došleci iz Siparja, Umaga, Buj, Svetvinčenta, Furlanije, pri slabi tretjini pa smemo domnevati slovansko poreklo.

Predmet fikta je bila (delovna) goveja živina. Običajno je bila mešana po spolu in starosti, ali pa so bili v najem vključeni sami voli.

Taki dogovori so se navadno sklepali za več (pet) let. Najemnik naj bi ta čas na lastne stroške vzdrževal živino in z njo delal. V času sklepanja dogovora in prejema živine so najemniki pogosto živeli v Albucanu, redkeje v Sečovljah. Gotovo sta bili to tudi glavni področji njihovega živinorejskega udejstvovanja.

Pri delitvi tveganja in izgube za poginulo žival, pa tudi pri razdeljevanju živine ob koncu dogovora, je pri fiktu prevladal družabniški način, običajen za *socido*. Žival, ki je brez najemnikove krivde poginila v kratkem roku po izročitvi v najem, je nadoknadil lastnik. Če je pogin živali zakrivil najemnik, je moral škodo kriti sam, če pa za izgubo živali ni bil kriv, sta jo nadoknadili obe strani skupaj. Ob koncu trajanja najema se je živina s prirastkom vred delila med lastnika in najemnika na polovico, kar se sklada s končno delitvijo živine pri *socidi* z mešano govejo živino.

Bistvena razlika med obema tipoma dogovorov pa je bila v postopanju s sprotnim donosom živine. Medtem ko je *socida* predvidevala družabniško delitev sprotnega dohodka od donosa oziroma dela z živino, je šlo pri fiktu za najem živine: letna najemnina, ki jo je najemnik dolgoval lastniku za posameznega najetega vola, je bila bolj ali manj stalna in je znašala od 4,5 do 6 starjev (po 83,3 litra oziroma 70,6 kilograma) žita letno. Število krav, juncev in telet v najemu je bilo pri tem brezpredmetno. Omenjena spodnja meja je bila izjemna — najemnik jo je dolgoval le prvo leto trajanja dogovora, verjetno pa se v njej skriva še kaka okolnost. Letna najemnina kasnejših let naj bi bila namreč za star višja. Z redno letno najemnino za oddanega vola si je lastnik izgovoril stalni vir dohodkov, presežek dobre ali tveganje slabe letine pa je prepustil najemniku. Posebnosti predstavljajo dogovori z določili, da je najemnik dolžan en dan letno orati lastniku, ali pa da v primeru vojne ne dolguje obvezne najemnine za živino.

Socida in *fiktus* sta bili stalni, uveljavljeni obliki dogovarjanja glede živine. Dogovori v zvezi z živino pa so bili lahko tudi drugačni. Pogodbe v zvezi z *osli* so se npr. večkrat sklepale za krajši čas (manj kot leto dni), uporaba živali pa ni podrobneje opisana. Lastniki so včasih dajali osle v najem za nekaj dni, zakupnino pa so (sodeč po dogovorih) prejeli v gotovini.

Posebni zapisi so se dotikali tudi *vojaških konj*. Piranska komuna je morala vzdrževati določeno število konj za potrebe ljudske vojske. Funkcijo kapitana istrske ljudske vojske (*capitaneus paysenatici Ystrie*), ki je imel v prvi polovici 14. stoletja sedež v Sv. Lovreču Pazenatičkem, so 1304 uvedle Benetke za upravo vojaških vprašanj v beneški Istri. Za omenjeno ljudsko vojsko je Piran v 14. stoletju dolgoval dvajset konj.¹²³ Število dejanskih tovrstnih omemb konj, ki jih zasledimo v pregledanih virih za raziskovano obdobje, pa je bistveno nižje. Podatke o konjih v opisani vojaški službi zasledimo v šestih letih, omembe pa so upoštevane tudi v skupni tabeli živine (gl. zgoraj):

1325	1328	1329	1330	1331	1335
4	4	1	8	2	1

¹²³ Prim. B. Benussi, *Commissioni dei Dogi ai Podestà veneti nell'Istria*, *Atti e memorie* 3, Parenzo 1887—1888, 1—109.

Po kakšnem ključu so bili izbrani komunalni obvezniki za tako vojaško služnost, iz podatkov ni razvidno. Njihova dolžnost je bila, da so od 1. maja dalje eno leto na lastne stroške vzdrževali vojaškega konja in po potrebi z njim služili za piransko komuno znotraj in zunaj piranskega območja. Komuna jih je za njihovo dejavnost plačevala s 40 solidi grošev letno, vendar je včasih zanje zahtevala poročstvo. Za čas, ko so ji obvezniki dolgovali to služnost, jih je osvobodila drugih komunalnih obveznosti. Ta komunalna služba pa ni bila nujno vezana na določeno osebo. Nekateri obvezniki so jo ob ustrezni denarni nagradi (40 solidov grošev) mogli prenesti na koga drugega. Ta je posebej prevzel obveznost vojaške službe in je na lastne stroške oskrboval konja.¹²⁴ Podestat je lahko obveznika razrešil vojaške dolžnosti.¹²⁵

Komuna je imela za oskrbo konj posebnega konjušnika. Zanimiv, če ne celo malce komičen je podatek iz januarja 1335, ki omenja, da so konjušnik in nekateri drugi obvezniki za vzdrževanje konj ob lastni zadolžitvi zastavili obroke, ki so jih prejeli od komune za službovanje s konji.¹²⁶

Škodo za konje in drugo živino, ki je poginila za njene potrebe, je prizadetim poravnala komuna. Ob uboju tujih živali je bila kot celota odgovorna za nadoknaditev škode, ki so jo ocenili komunalni cenilci.¹²⁷

Čeprav je čebelarstvo posebna, od živinoreje različna panoga, jo bomo zaradi redkosti podatkov obravnavali na tem mestu.¹²⁸

Čebelarska produkta med in vosek sta bila v obdobju, ki nas tu zanima, zelo cenjena: med kot sladilo, vosek za cerkvene in obrtne namene. Bila sta cenjeno trgovsko blago.

Omemb čebelarske tehnike je malo. Vsak čebelar je imel po več panjev (»trombus«), iz katerih je pred mihaelovim (29. septembra) pobral čebelji vosek z medom (izraz »cerumen« nedvomno ne pomeni samo voska, ampak oba čebelja produkta: teža proizvoda, ki ga je pridobil čebelar, bi bila namreč prevelika za sam vosek). Sodeč po višinah vnaprejšnjih plačil za nakup, so čebelarji — prodajalci cerumina pridelali letno (v konkretnih primerih) 192 do 384 liber (po 0,477 kilograma) voska z medom, torej 91,6 do 183,2 kilograma. Omenjenih 192 liber voska z medom je nameraval dobiti čebelar iz desetih panjev.¹²⁹ Posamezen panj naj bi torej letno dal vsaj 19,2 libre (9,2 kilograma) voska in medu: za toliko je namreč kupec plačal vnaprej. Za 384 liber cerumina bi bilo potemtakem potrebnih dvajset panjev.

Večina čebelarjev, ki jih omenjajo zapisi, ni delovala na Piranskem, ampak največkrat v Brtonigli, Umagu, Novigradu (v posameznih primerih je šlo za doseljenca iz Sorbarja v Brtoniglo, iz Izole v Umag, iz Reke v Novigrad). Med čebelarji je bilo več Slovanov.

V zvezi s čebeljimi panji so se sklepale tudi »socide«. V dveh znanih primerih¹³⁰ sta bila lastnika panjev Čanin, sin koprskega vojaka, gospoda Viljema in florentinski doseljenec gospod Filip. Oddala sta tri oziroma štiri čebelje panje v družbo dveh Pirančanoma za štiri oziroma pet let v vzdrževanje in izkoriščanje. Letni in končni dohodek, kakor tudi panji, pa naj bi se po koncu trajanja družbe razdelili med družabnika na polovico.

¹²⁴ VK 4, f. 18^v — 1331, 30. 4.

¹²⁵ VK 2, f. 38 — 1328, 4. 5.

¹²⁶ VK 4b, f. 205 — 1335, 27. 1.

¹²⁷ Gli statuti, 2/XXXIII, 30 (1332).

¹²⁸ Za tehniko čebelarstva, prim. op. 3, S. Mihelič, 18. Čebelarstvo, 395—408.

¹²⁹ VK 8, f. 64^v — 1338, 24. 8.

¹³⁰ NK 6, f. 15 — 1290, 1. 2.; VK 2a, f. 62 — 1330, 22. 10.

Sommar io

LA PRODUZIONE RURALE DI PIRANO DAL 1280 AL 1340.

Darja Mihelič

Le cittadine istriane medievali includevano nel proprio ambito non solo il nucleo urbano, ma anche il più vicino contado. Il circondario compreso nel «castrum» piranese misurava cca. 6 000 ettari e si estendeva da punta Ronco a quelle di Strignano e Pirano, oltre Fasana, Sezza e Sicciole fino a gran parte di Salvore con l'immediato retroterra di questa fascia costiera.

Pirano confinava con Isola, Momiano, Castelvenero, Buie e Umago. Il suo retroterra, con i fertili suoli dei colli savrini bagnati da una rete di fiumi e torrenti, era un elemento naturale essenziale, determinante per l'esistenza e lo sviluppo della Pirano medievale e fondamentale per la sua economia in quanto copriva i bisogni alimentari della città, dava materie prime e offriva le risorse necessarie all'artigianato, mentre le eccedenze della produzione agricola risultavano estremamente importanti per quella che era l'offerta piranese anche sui mercati esteri.

Le attività principali nel retroterra erano l'agricoltura e l'allevamento, in particolare la prima che rappresentava uno dei fondamenti dell'economia di Pirano.

Nel circondario prosperavano diverse colture, ma i piranesi e gli abitanti del contado coltivavano specialmente la vite, presente quasi dovunque nel territorio. La terra fertile ed il clima mite favorivano la coltivazione degli olivi, generalmente piantati in coltura promiscua su terre destinate principalmente ad altre colture, soprattutto viti. Rari erano invece gli oliveti veri e propri. Coltivati singolarmente o in frutteti c'erano anche altri alberi da frutto — ciliegi, meli, peri, fichi, noci, castagni piantati pure nei numerosi orti dei piranesi. I campi erano destinati ai grani e ai legumi: meno diffusi dei vigneti/oliveti superavano però in estensione i frutteti. Il territorio piranese contava poche superfici a pascolo e rari boschi, mentre si potevano trovare spesso isolati alberi spontanei: querce, pioppi...

La coltivazione della vite aveva una lunga tradizione nel territorio. Le vigne erano di solito sistemate su terrazze con muretti di pietra e canali. I lavori vi incominciavano a febbraio. Entro il primo marzo le viti dovevano essere potate e si dovevano eseguire gli eventuali nuovi impianti, a metà maggio seguiva la zappatura, mentre la fine di giugno era il termine ultimo entro il quale il viticoltore doveva smuovere la terra frantumando le zolle. Si vendemmiava dal 15 agosto al 29 settembre. Dopo la raccolta e fino all'11 novembre era invece l'unico periodo dell'anno in cui era permesso tagliare ed asportare le piante verdi o secche. L'uva raccolta veniva messa nei tini e quindi pigiata per mezzo di torchi che potevano essere gli stessi usati per la spremitura delle olive.

Come già accennato, nelle vigne, ma anche su altre superfici coltivate, crescevano spesso olivi ed altri alberi da frutto che nel piranese troviamo raramente in monocultura. A queste piante gli statuti cittadini dedicavano un'attenzione particolare. Il lavoro più impegnativo nella coltivazione degli olivi era rappresentato dalla raccolta dei frutti che avveniva in novembre e dicembre. Gli alberi si potavano a distanza di anni, dopo la raccolta. L'olio si produceva nei torchi — le olive venivano private dei noccioli per mezzo di particolari macine e quindi, con l'aggiunta di acqua bollente, si estraeva l'olio dalla polpa dei frutti.

Non si sa molto sulla coltivazione e le rese della produzione orticola; è noto comunque che si coltivavano diverse verdure e che la fertilità del suolo veniva accresciuta con la concimazione.

I lavori dei campi comprendevano l'aratura, la semina, la sarchiatura, la mietitura e la trebbiatura delle granaglie. Nel litorale la mietitura avveniva in anticipo rispetto al retroterra, almeno secondo i dati riguardanti il pagamento dei tributi in grano alla fine di giugno e circa a metà agosto. Oltre a diverse varietà di grani nei campi si coltivavano anche legumi.

Prati, pascoli e boschi non rivestivano minore importanza: gli statuti comunali si preoccupavano infatti della loro salvaguardia limitando le zone di pascolo, proibendo l'accensione di fuochi e introducendo una severa supervisione del loro utilizzo.

I diritti di proprietà sulle terre erano goduti da numerosi privati ma anche da varie comunità, sia laiche (ad esempio il comune di Pirano) che religiose (molte chiese locali ed estere, monasteri, confraternite religiose, le diocesi di Trieste, Capodistria e Cittanova e persino dal patriarca di Aquileia che anche durante il governo di Venezia conservò alcuni possedimenti in territorio piranese).

I proprietari coltivavano da soli le loro terre, in parte anche con forza lavorativa assunta allo scopo, che veniva retribuita secondo tariffe già consolidate. Un sistema di sfruttamento delle superfici a coltura molto meglio documentato è quello che riguardava la concessione della terra in affitto, stipulato come patto di soccida tra pro-

prietario e coltivatore, che poteva però comportare per il possessore solo l'acquisizione di un affitto determinato in precedenza. Gli accordi relativi alle superfici coltivate si differenziavano a seconda della coltura cui era destinato il terreno in questione.

In virtù dei numerosi prodotti ricavabili dal bestiame per le necessità alimentari e artigianali (dal latte, alla ricotta, al formaggio, alla carne e quindi alla lana, alla pelle e alle corna) anche nel piranese l'allevamento si inserì tra le attività economiche più importanti. Nonostante la prevalenza di animali minuti (pecore e capre) si allevavano anche manzi, buoi, mucche, torelli, vitelli, asini e animali da soma, cavalli (per usi militari o da lavoro) e maiali. Il pollame, le api ed i cani vengono citati più raramente.

In quel periodo l'allevamento era estensivo, da pascolo. Il clima abbastanza mite permetteva il pascolo all'aperto lungo tutto l'arco dell'anno. Di notte gli animali minuti venivano ricoverati in particolari stalle che il pastore dotava di paglia. In relazione ai suini si citano spesso — forse come alimento? — la saggina e la crusca. Per quanto riguarda gli animali minuti in alcuni casi si parla di caseifici.

Di solito sono i privati a comparire quali proprietari del bestiame, a volte anche alcune comunità, sia laiche (come il comune di Pirano) che religiose (ad es. la chiesa di Pirano).

Numerosi proprietari pascolavano probabilmente da sé il proprio bestiame. Spesso concedevano gli animali (ad uso e pascolo) ad altre persone. A questo proposito va rilevato che a Pirano si erano consolidati dei rapporti contrattuali stabili: società per l'allevamento (soccida), affitti di animali da lavoro (fictus; diversi dagli affitti degli animali da soma) e i contratti per il mantenimento di cavalli ad uso dell'esercito del comune di Pirano.

Nei documenti si accenna anche a diversi apicoltori che prima della fine di settembre raccoglievano il miele e la cera dai loro alveari. Anch'essi si univano in soccide.

Ob 21. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Celju je Kulturna skupnost občine Celje v sodelovanju z Zvezo zgodovinskih društev Slovenije in z Zgodovinskim društvom v Celju izdala knjigo

Nada Klaić

ZADNJI KNEZI CELJSKI V DEŽELAH SV. KRONE

Knjiga je izšla kot posebna izdaja Celjskega zbornika. Avtorica — ugledna hrvaška zgodovinarica in profesorica zagrebškega vseučilišča je na podlagi novih ali doslej malo koriščenih arhivskih virov podala novo in popolnejšo podobo delovanja Celjskih, posebej še v ogrskih deželah.

Člani zgodovinskih in muzejskih društev lahko knjigo po znižani ceni prejmejo na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije.

Ignacij Voje

ROMANJE ULRIKA II. CELJSKEGA V KOMPOSTELO K SV. JAKOBU

Celjski grofje so si z vsemi sredstvi, političnimi in gospodarskimi, nasiljem in denarjem prizadevali utrditi svojo moč. Politika Celjskih se je obračala tja, kjer so pričakovali najlažje uspehe. Pri tem niso niti najmanj gledali na državne in narodnostne meje. Njihove akcije so bile usmerjene proti jugu in vzhodu. V tem so se razlikovali od drugih fevdalnih rodbin na slovenskih tleh. Celjski grofje so bili v sorodstvu z bosenskimi kralji, s srbskim despotom in hrvatskim plemstvom, imeli so posest na Hrvatskem in Ogrskem, se vmešavali v politične zadeve Hrvatske in Bosne, Ogrske, Avstrije in Češke.¹ Nedavno odkrito poročilo v španski kroniki kastiljskih kraljev² pa nam pove, da so iskali politične zveze tudi z vladarji Španije.

V kroniki kastiljskih kraljev smo odkrili v 13. poglavju zapis, ki ga objavljamo v španskem jeziku in slovenskem prevodu:³

»... De Astudillo el Rey se fué tener la Pasqua de Resurreccion á Hamusco, donde vino un gran señor Aleman, sobrino del Emperador Sigismundo, que era Conde de Cili, que era venido en este Reyno por ir á Santiago, el qual traia sesenta cavaladuras de muy gentil gente é ricamente abillada. El Rey le hizo grande honra é comió con él, y le embió caballos é mulas é piezas de brocados, de lo qual ninguna cosa quiso tomar, viendo lo al Rey en mucha merced, diciendo quel dia que de su tierra partió, hizo voto de no tomar cosa alguna de Príncipe del mundo, pero que le ternia en merced que diese licencia á él é á quatro Caballeros de su casa para traer su devisa del collar del escama, en la qual traer él se ternia por mucho honrado, por ser devisa de tan alto Príncipe de quien tantas honras y mercedes habia rescebido. Al Rey pesó porquel Conde no rescibió las cosas qué le embiaba; é mandó á muy gran priesa hacer cinco collares de escama de oro muy bien obrados, los quales embió al Conde por Gonzalo de Castillejo, su Maestresala, é llevólos un Doncel suyo llamado Juan Delgadillo puestos en dos platos. Y el Rey les mandó que ninguna cosa rescibiesen del Conde de Cili, y ellos así lo hicieron, el qual mandaba dar al Maestresala cierta plata en que habria bien cinquenta marcos, é cierta moneda de oro al dicho Juan Delgadillo, los quales ninguna cosa quisieron tomar; y el Conde estuvo alli bien veinte dias rescibiendo muy grandes fiestas del Rey é de la Reyna; é así de allí se partió para hacer su viage en Santiago...«

»... Iz* Astudilla⁴ je šel kralj⁵ za Veliko noč⁶ v Amusco⁷ in tja je prišel neki velik nemški gospod, nečak cesarja Sigismunda, in sicer grof Celjski; ta je bil namreč

* Slovenski prevod je oskrbel prof. dr. Mitja Skubic.

¹ Milko Kos, Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1955, v poglavju »Politične in vojne krize«, str. 306—318; Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda, II. zvezek, Ljubljana 1965, v pogl. III/13 »Časna oslabilitev moči Habsburžanov in ustalitev deželnih stanov. Celjski grofje«, str. 390—404; Janko Orožen, Zgodovina Celja, II. del, Celje 1927; Isti, Zgodovina Celja in okolice, I. del, Celje 1971, str. 136—287; Nada Klaič, Zadnji knezi celjski v deželah sv. krone, Celje 1982; Ignacij Voje, Odnos celjskih grofova prema političnim prilikama u Bosni i Hercegovini u XV vijeku, Radovi III, Zenica 1973, str. 53—66; Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, II. zvezek, Celovec 1912, v poglavju 11 »Celjski grofi«, str. 255—268; H. Dopsch, Die Grafen von Cilli — Ein Forschungsproblem?, Südostdeutsches Archiv 17—18, 1974—1975.

² Emilijan Cevc je na okrogli mizi 1. oktobra 1982 v Celju »Celjani v slovenskem in srednjeevropskem prostoru« omenil naslednje: »H koncu naj dodam še podatek, ki sem ga našel v nekem članku nemškega zgodovinarja Hilgerja (na žalost brez vira): ko je grof Ulrik leta 1430 romal v špansko Compostelo, ga je obdajalo tako veliko in sijajno spremstvo vitezov in dvorjanov, da je vzbudil posebno pozornost španskih kronistov«, Zgodovinski časopis, letnik 37, zv. 1—2, Ljubljana 1983, str. 104.

³ Cayetano Rossell, Crónicas de los reyes de Castilla des de don Alfonso el sabio hasta los Católicos don Fernando y Doña Isabel. Colección ordenada por Don Cayetano Rossell, Madrid, Atlas 1973, 3 V. Tomo II: des de Don Enrique II de Castilla hasta Juan II. de Castilla. Fotokopijo XIII. poglavja, kjer se omenja Ulrik II. Celjski, mi je preskrbela Luisa Garrido iz Madrida, ki je bila v študijskem letu 1981/82 na specializaciji na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. Za to uslugo in ostale podatke, ki mi jih je preskrbela, se ji najlepše zahvaljujem.

⁴ Astudillo je kraj v provinci Palencia, dežela Stara Kastilija, leži v bližini poti Burgos—Palencia.

⁵ Mišljen je kralj Juan II. de Castilla (1405—1454), sin Henrika III. in Katarine Lancaster. Zavladal je po smrti svojega očeta leta 1406, pod regentstvom matere in strica don Fernanda, ki pa je leta 1412 postal aragonski kralj, Juan II. je bil politično šibek kralj, bil pa je mecen in pokrovitelj umetnosti. Porocen je bil najprej z Marijo Aragonsko, hčerko Ferdinanda Aragonskega. V času obiska Ulrika II.

prišel v to kraljestvo, da bi šel v Santiago, spremljalo pa ga je šestdeset konjenikov, bogato opremljenih plemičev. Kralj mu je izkazal velike časti, jedel je z njim in poslal mu je konj, mul in oblačil iz brokata, od tega pa grof ni hotel ničesar; bil je kralju za darilo zelo hvaležen, povedal pa je, da se je bil na dan, ko je odhajal iz svoje dežele, zaobljubil, da ne bo od nobenega princa na svetu vzel prav ničesar, pač pa, da bi mu bila izkazana velika milost, ko bi mu kralj dovolil nositi, njemu in štirim vitezom njegove hiše, ogrlico ribje luske,⁸ imel bi se za zelo počaščenega, če bi jo smel nositi, ker je to pač red tako visokega princa; od katerega je prejel toliko časti in milosti. Kralju je bilo žal, da grof ni sprejel stvari, ki mu jih je bil poslal; ukazal je, naj z vso naglico izdelajo pet ogrlic z zlato ribjo lusko in naredili so jih zelo dobro. Poslal jih je grofu po svojem majordomu, ki je bil Gonzalo de Castillejo, nosil pa jih je na dveh krožnikih njegov paž, imenovan Juan Delgadillo. In kralj jima je ukazal, naj od grofa Celjskega ničesar ne vzameta, in tako sta tudi storila; grof je namreč ukazal, naj dajo majordomu srebrno posodq, v kateri je bilo kakih petdeset mark, pažu Juanu Delgadillu pa nekaj zlatnikov; ta dva pa nista hotela ničesar vzeti. In grof je ostal tam dvajset dni, kralj in kraljica pa sta mu prirejala zelo velike slovesnosti; in tako je od tam odšel, da bi opravil svoje potovanje v Santiago...«

V zvezi z romanjem Ulrika II. Celjskega leta 1430 v Španijo se odpira več vprašanj; kakšen je bil resnični oziroma glavni motiv potovanja, kakšni so bili stroški in trajanje potovanja. De Parga navaja v svojem delu podatke,⁹ da se je Ulrik II. ustavil z velikim spremstvom vitezov in ščitonoscev 21. marca pri Alfonzu V. Aragonskem.¹⁰ Iz dokumenta, ki je bil izdan v kraju Sergobe,¹¹ je razvidno, da je kralj podelil njemu in trinajstim njegovim spremljevalcem red »amprisiae stolae et jarrae«.¹² Ulrik II. je na svojem potovanju odklanjal darila vladarjev, potegoval pa se je predvsem za njihova odlikovanja. Konrad Haebler se čudi v svojem delu, da Celjska kronika prav nič ne omenja Ulrikove poti v Španijo. V enem od dokumentov, ki jih navaja, pa je omenjeno, da je šel vnuk grofa Hermana na viteško potovanje — »um Ritterschaft«. Ulrikovo potovanje naj bi torej imelo bolj viteški kot religiozni karakter.¹³

Leta 1428 se Ulrik II. (1406—1456) 22 let star prvič pojavi v javnosti. Kartuziji v Pleterjah je daroval vas »Wraslasdorff« (Brašljeвица)^{13a} pri Metliki. Ta vas je bila njegova dediščina po materi in jo je samostanu namenil že njegov oče.¹⁴ Dne 1. novembra 1429 je bila izstavljen zadolžnica za 32.000 ogrskih zlatnikov, ki si jih je Ulrik sposodil od očeta Friderika za viteško potovanje (zu seiner Ritter-Reise). Obvezal se je, da bo denar vrnil do prihodnjega praznika sv. Mihaela (29. september). Za posojilo je zastavil vsa svoja in materina posestva.¹⁵ Šele 3. februarja 1430 je bilo izdano v Krapini potrdilo grofa Friderika Celjskega rimski kraljici Barbari za 5000 zlatnikov, ki jih je po nalogu rimskega kralja Sigismunda izplačala njegovemu sinu.¹⁶ Za viteško potovanje oziroma romanje v Španijo je Ulrik II. potreboval kar

je bila kraljica Marija Aragonska. V drugem zakonu z Izabelo Portugalsko sta se Juanu II. rodila don Alfonso in dona Isabela, poznejša Izabela Katoliška.

⁶ Leta 1430 je bila velika noč 16. aprila.

⁷ Amusco je danes majhen letoviški kraj, leži pa nedaleč od Astudilla.

⁸ Leta 1420 je Juan II. ustanovil red ribje luske (Orden de la escama); to se je zgodilo med vojno z Mavri. S tem je hotel spodbuditi plemiče, da mu pridejo v pomoč (Križ z rdečimi luskami). Enciclopedia universal ilustrada, tomo XL, Madrid, str. 152.

⁹ Vazques de Parga, y otros, Las Peregrinaciones a Santiago de Compostela, 3. Tomo, Madrid 1949, str. 91, 92. Ko omenja V. Parga obisk Ulrika II. pri Alfonzu V. Aragonskem, citira delo Konrada Haeblerja, Das Wallfahrtsbuch des Hermannus Künig von Vach und die Pilgerreisen der Deutschen nach Santiago de Compostela, Strassburg 1899, str. 43. Knjige Haeblerja v Ljubljani nisem mogel dobiti.

¹⁰ Alfonz V. Aragonski z vzdevkom Velikodušni (1416—1458) je bil sin in naslednik Ferdinanda Pravičnega.

¹¹ Kraj Sergobe leži ob vzhodni obali Španije, blizu Valencije.

¹² Red vrča. Red je leta 1413 ustanovil Ferdinand I. Aragonski; njegov grb je ogrlica iz različnih vrčev z lilijami, prepletanimi s krilatimi levi; z ogrlice visi medaljon z Devico Marijo. Enciclopedia universal ilustrada, tomo XL, Madrid, str. 153.

¹³ K. Haebler, Das Wallfahrtsbuch, str. 43; citira: Liv.-Esth.- und Kurlaendisches Urkundenbuch, t. VIII, str. 125; žal tudi tega dela nisem našel v naših bibliotekah.

^{13a} Jože Mlinarič, Kartuzija Pleterje 1403—1595, Ljubljana 1982, str. 139, 141.

¹⁴ J. Orožen, Zgodovina Celja, II. del, 1927, str. 79; isti, Zgodovina Celja in okolice, I. del, 1971, *str. 159, 220.

¹⁵ Orig. HHStA Wien. AS/85; Regesti: Chmel, Geschichte K. Friedrichs IV (1840), I. Band, st. 155, opom. 1; Chmel, Materialien, I, 16; J. Orožen, Celska kronika, 1854, st. 54; J. Orožen, Zgodovina Celja II/1927, st. 88.

¹⁶ Orig. v HHStA Wien, Rep. I; Regesti: Chmel, Gesch. K. Friedrichs, str. 155, opom. 1; isti, Materialien I, 16, n. 60; J. Orožen, Celska kronika (1854), st. 55.

37.000 zlatnikov. Če ga je spremljalo, kot omenja španska kronika, šestdeset konjenikov, bogato opremljenih plemičev, ali kot navaja Haebler, veliko spremstvo vitezov in ščitonoscev, potem je celotna ekspedicija, ki je šela gotovo nad sto ljudi, zahtevala ogromna materialna sredstva za vzdrževanje na poti. Na posameznika je odpadlo preko 300 dukatov. Ferdo Gestrin je ugotovil, da so med takratnimi romanji bila najdražja romanja v Jeruzalem in k Sv. Jakobu v Kompostelo v Galiciji. Cena romanja k Sv. Jakobu je že leta 1413 veljala 12 zlatih dukatov. Leta 1476 pa je Štefan, imenovan Dardi vel di Pola, vnesel v svojo oporoko v Piranu legat za romanje¹⁷ v Kompostelo in je ukazal za izpolnitev legata prodati svojo drugo hišo v Piranu.¹⁷ Seveda pa moramo upoštevati, da je stala odprava vitezov na konjih mnogo več kot je stala pot navadnega romarja.

Približno lahko tudi izračunamo, koliko časa je trajalo potovanje Ulrika II. v Španijo. Če je šel na pot kmalu po sklenitvi zadolžnice, to je v mesecu novembru, in je prišel k Alfonzu V. Aragonskemu 21. marca, potem je do tja porabil približno štiri mesece. Možno je tudi, da je šel na pot šele februarja. To naj bi bilo takrat, ko je grof Friderik II. izdal v sinovem imenu potrdilo sestri Barbari za prejetih 5000 zlatnikov. Za Veliko noč 16. aprila je bil gost Juana II. Kastiljskega. Pri njem se je, kot pravi kronist, zadrževal dvajset dni. Od tam je odšel do končnega cilja v Santiago. Tja je prispel verjetno sredi maja. Ker se je odpravil na potovanje v zimskem času, je moral izbrati pot, kjer niso pretile nevarnosti in težave zaradi vremenskih nepravil. V poštev bi prišla le pot preko Goriške, severne Italije in južne Francije, torej pot ob sredozemski obali. Morda je v Genovi ali kakem drugem italijanskem ali francoskem mestu najel ladjo, da bi njegove viteze prepeljala do španske obale. Na to možnost opozarja podatek, ki ga prinaša K. Haebler, da je Ulrik II. šel v Granado.¹⁸ Težko bi pojasnili, kaj je tam iskal, kajti Granada je bila v tem času še v rokah Arabcev.

Motiv Ulrikovega potovanja v Španijo je bil brez dvoma religiozen — romanje k Sv. Jakobu v Kompostelo. Kronist namreč pravi, da se je Ulrik II. na dan, ko je odhajal iz svoje dežele, zaobljubil, da ne bo od nobenega princa na svetu prav ničesar vzel. Zdi se, da je šel na spokorniško romanje. Ostaja pa odprto vprašanje, ali ga je poslal stari oče Herman II. na naporno romarsko pot, da bi namesto njega zadostil neki zaobljubi. Se je Herman morda kesal zaradi umora Veronike? Je hotel na ta način oprati svoj greh? Nobenega dvoma pa ni, da je Ulrikovo viteško potovanje imelo tudi političen značaj. Herman II. je preko svojega vnuka, ki ga je takrat verjetno že določil za svojega naslednika, skušal navezati stike tudi s tako oddaljenimi vladarji Evrope kot sta bila Alfonz V. Aragonski in Juan II. Kastiljski. O namerah takšnih političnih stikov lahko zaenkrat samo domnevamo.

Brez dvoma bi lahko stiki z Alfonzom V., vladarjem velike aragonske države, prinesli Celjanom določene koristi. Kot vladar najpomembnejših otokov v zahodnem Sredozemlju, predvsem Sicilije, je bil kralj Alfonz neposreden sosed Južne Italije, do katere je kazal svoje aspiracije. Neprestano je iskal povod za vmešavanje v notranje zadeve te države. Osvojitve južne Italije je predstavljalo zanj življenjski cilj. Po težki sedemletni vojni (1435—1442) je Alfonz V. strl odpor nasprotnikov in vkorakal v Neapelj. Kot kralj Neaplja in Sicilije se je označeval kot Alfonz I. Po osvojitvi Neaplja se je posvetil italijanski, sredozemski in orientalni politiki. Sanjal je o zasedbi Italije, polastitvi ogrskega prestola, osvajanju Carigrada in Balkanskega polotoka.¹⁹ Zato se ne smemo čuditi, da je Alfonz V. navezal tesne stike z bosenskim fevdalcem hercegom Stjepanom Vukčićem-Kosačo. Ko je izbruhnila vojna med hercegom Stjepanom in Dubrovnikom 1451. leta, se je na strani hercega našel Ulrik II., ki mu je pošiljal topove, razne vojaške potrebščine in inženirje. Na drugi strani pa

¹⁷ Ferdo Gestrin, Piranska popotovanja v 15. stoletju, Kronika 23, št. 2, Ljubljana 1974, str. 78; Piranski arhiv, TA — 1413 aug. 9: »Item dixit dedisse dicte Stoice (eius famule) ducatos duodecim auri cum quibus teneatur visitare ecclesiam sancti Jacobi de Galitia pro anima sua; TA — 1476, maj 15.

¹⁸ K. Haebler, Das Wallfahrtsbuch, str. 43.

¹⁹ Momčilo Spremič, Dubrovnik i Aragonci (1442—1495), Beograd 1972, str. 7—9.

je skušal pobotati hercega Stjepana z ogrskim dvorom ter je na ta način podpiral dubrovniško stališče, da se vojna čimprej konča.²⁰

Povezovanje Ulrika II. Celjskega s hercem Stjepanom je imelo gotovo dolgoročne cilje. Stike, ki jih je Ulrik II. navezal z Alfonzom V. leta 1430, je verjetno skušal poglobiti in utrditi preko hercega Stjepana po letu 1450. Zaenkrat lahko samo ugibamo, proti katerim nasprotnikom Celjskih je bila Ulrikova politika povezovanja s španskimi Aragonci naperjena?

Zdi se, da je Ulrik II. zaradi romanja v Kompostelo in navezave stikov s španskimi vladarji, morda tudi zaradi podelitve odlikovanj, dobil vzdevek »Španec«, kot je razvidno iz dela ogrskega pisca Đorđa Sremca.²¹

Ne smemo prezreti, da se je skoraj istočasno, v letu 1430, odpravil na božjo pot v Rim Ulrikov oče grof Friderik II. Kot je omenjeno v Celjski kroniki, ga je med potjo ujel mejni grof Ferrare. Odkupil ga je njegov svak Henrik Goriški za določeno vsoto denarja.²² Verjetno se je Friderikovo spremstvo vedlo neprimerno. Grof Ferrarski je bil sovražen Celjskim zaradi njihovega vmešavanja v italijanske razmere.²³ Iz skopega poročila sicer ne zvemo, kakšno spremstvo je spremljalo grofa Friderika, toda mnenja sem, da je moralo biti kar številno. Potovanje do Rima je stalo precej manj kot Ulrikovo v Kompostelo, vendar je tudi za to potovanje in pozneje še za odkupnino iz ujetništva Friderik porabil kar precej denarja. Da Frideriku denarnih sredstev ni manjkalo, dokazuje podatek, da je po vrnitvi z romanja v Radovljico dal na novo zgraditi grad Belo peč na Gorenjskem in obnoviti Frdrihštajn pri Kočevju.²⁴

Dve istočasni odpravi z vojaškim spremstvom viteзов, ščitonoscev ter pažev, ena v Španijo, druga v Rim, pa še stalna posadka na celjskem gradu, ki so jo sestavljali Bosanci, Dalmatinci in Zagorci,²⁵ ter posadke v gradovih na posestvih Celjskih do neke mere pojasnjujejo vojaško moč Celjskih.²⁶

Naj v zvezi s stroški, ki sta jih imela grofa Friderik II. in Ulrik II. za romanje v Kompostelo in Rim, dodamo še en podatek, ki priča o veliki finančni moči Celjskih. 30. maja 1430 je cesar in ogrski kralj Sigismund izdal zastavno listino v korist svojega tasta Hermana II. Kralj je namreč zastavil mesto Bihač, grad Sokol, kastel Ripač, utrdbe Čoko, Rmanj, Knin, Lab, Vrliko in Ostrovico, mesto Skradin, kraljevske Vlahe ter liško in poliško županijo Hermanu II. za 28.000 florenov. Čeprav je bil to že vnaprej izgubljen posel, ker so bili Frankopani dejanski gospodarji Hrvatske in zgoraj omenjene posesti, meni Nada Klaić, da je treba odgovor iskati v odlikovanju, ki so ga bili deležni Celjski. Dne 1. maja 1430 je cesar Sigismund izdal v Bratislavi listino, s katero je Hermana skupaj s sinom Friderikom in vnukom Ulrikom

²⁰ I. Voje, Odnos celjskih grofova prema političkim prilikama u BiH, str. 59–60; Sima M. Ćirković, Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba, Pos. izd. SANU, Beograd 1964, str. 160, 161, v opombi 65 najdemo naslednji podatek iz Historijskega arhiva v Dubrovniku: »... apresso ve avisemo come Orlich ha dato bombarde e trabuchi et altri instrumenti de guerra e specialmente di gitar fogo et anche inzigneri e maistri al nostro inimigo e bombarderi...« Lett. di Lev. XV, fol. 134, 2. IX. 1451; ibid. str. 201; Vladimir Corović, Historija Bosne, I. knjiga, Pos. izd. SANU, Beograd 1940, str. 508.

²¹ Đorđe Sremac, rojen v Kamenici, je bil kaplan Ladislava II., nato pa Ivana Zapolje. Njegovo delo »Epistole de perditione regni Hungarorum« obravnava čas od 1484 do 1543, vendar omenja tudi nekatere prejšnje dogodke. Čeprav je bil Sremac nekritičen pisec, najdemo v njegovem delu podatke, ki jih drugi pisci ne omenjajo. V njegovem delu se omenja Ulrik II. Celjski v zanimivi obliki, npr.: »unum fratrum Alemanum nomine Cylling Ispan« ali »Cylling Ispan Alemanus«, Mihajlo J. Dinić, Grada za istoriju Beograda u srednjem veku, knj. I, Beograd 1951, str. 62, 63; Monumenta Hungariae Historica, Scriptores I, 1, 2.

²² Kronika grofov Celjskih (prevedel in z opombami opremil Ludovik Modest Golia), Maribor 1972, str. 22, 123, op. 103.

²³ J. Orožen, Zgodovina Celja, II. del, 1927, str. 81; Isti, Zgodovina Celja in okolice, I. del, 1971, str. 159, 220.

²⁴ J. Orožen, Zgodovina Celja, II, 1927, str. 81.

²⁵ Franjo Baš, Celjski grofi in njihova doba, Celjski zbornik, Celje 1951, str. 16.

²⁶ Na okrogli mizi v Celju 1. oktobra 1982 je France Klopčič postavil vprašanje o vojski Celjskih. Bogo Grafenauer je pojasnil, da se v dobi največjega vzpona Celjskih omenja okoli 15.000 do 16.000 vojakov; številke o resnični vojski Celjskih se gibljejo od 600 do 2000 »konj«. To naj ne bi bila stalna številka, vsekakor pa je številka, ki je ni mogoče dobiti po običajni viteški mobilizaciji. B. Grafenauer meni, da so številke, ki jih srečamo v zvezi s Celjskimi, previsoke za drugačno vojsko kot za najemniško. Je pa prav ta vojska Celjskim grofom služila tudi denar. Zgodovinski časopis, letnik 37, zv. 1–2, Ljubljana, 1983, str. 110.

uvrstil med nemške državne kneže. Toda v tedanjih razmerah naj bi bil tudi principat v nemškem cesarstvu zgolj prazen naziv.²⁷

V letih 1429 in 1430 naj bi Celjski izplačali v gotovini 75.000 do 80.000 dukatov za dve romanji in posojilo Sigismundu. Mislim, da je to ogromna vsota denarja, ob kateri se je treba zamisliti. Kako so prišli Celjski do tako velikih finančnih sredstev? Franjo Baš ugotavlja, da sicer viri ne dajo na to odgovora, da pa so zaradi pomanjkanja meščanstva v celjski grofiji podobno kakor kmete kupovali tudi Žide, da so z neceljskimi Židi imeli trgovske posle in da so pripisovali gospodarskim razmerjem z Benečani veliko važnost. Kljub pomanjkanju meščanstva opazimo pri Celjskih neko smotrno gospodarsko politiko. Za svoje politične akcije so črpali potrebne vsote najprej preko Židov s krediti, pozneje pa zlasti z mitninami. Posest Celjskih je predstavljala važno prehodno ozemlje, preko katerega je tekla trgovina z juga v srednjo Evropo. Transitna trgovina jim je prinašala precejšnje mitninske dohodke.

Vojno najemništvo in kondotierstvo je bilo prvi temelj njihove politične dejavnosti. Iz teženj Celjskih po obvladovanju prehodnih prometnih poti z Jadrana v srednje Podonavje pa spoznamo celjsko denarno gospodarsko miselnost, ki je drugi temelj njihove politične dejavnosti.²⁸ V tem okviru lahko obravnavamo tudi romanje Ulrika II. k Sv. Jakobu v Galicijo.

Misel, ki jo je podčrtal Bogo Grafenauer,²⁹ da so bili Celjski grofje brez dvoma poslednja velika dinastija, pomembna v evropski politiki 15. stoletja, ki je imela svoje središče na slovenskih tleh, je brez dvoma točna in pravilna. To potrjuje objavljeno gradivo španskih kronistov. Toda tudi obravnavani viri odpirajo cel niz novih neznank o Celjskih.

Zusammenfassung

DIE WALLFAHRT ULRICHS II. VON CILLI NACH COMPOSTELA ZUM HL. JAKOB

Ignacij Voje

In der Chronik der Könige von Kastilien ist im 13. Kapitel eine Aufzeichnung über die Wallfahrt Ulrichs II. von Cilli nach Compostela zum hl. Jakob erhalten. Er unterbrach seine Reise, um das Osterfest, am 16. April 1430, bei König Juan II. zu verbringen. Er reiste in Begleitung von 60 Reitern, reich ausgestatteten Edelleuten. Obwohl ihm König Juan II. große Ehren bezeugte und reiche Geschenke sandte, wies Ulrich das zurück und bat statt dessen, der König möge ihn und vier seiner Ritter mit dem Orden des Fischschuppenhalsbands »collar del escama« auszeichnen. Zwanzig Tage weilte er bei König Juan II. Von dort brach er zu seinem endgültigen Ziel nach Santiago auf. Aus dem Dokument, das Haebler anführt, geht jedoch hervor, daß Ulrich II. am 21. März mit einem großen Gefolge von Rittern und Schildträgern bei Alfons V. von Aragonien seinen Aufenthalt nahm. Auch dieser Herrscher verlieh Ulrich II. und dreizehn seiner Gefolgsleute eine Auszeichnung mit dem Namen »amprisie stolae et jarrae«. Für seine Ritterfahrt hatte sich Ulrich II. im November 1429 — wie in einem Schuldbrief erwähnt wird — von seinem Vater Friedrich II. 32 000 ungarische Dukaten und von seiner Tante, der ungarischen Königin Barbara, noch 5 000 Dukaten geliehen. Auf Grund dieser Angaben können die Kosten für Ulrichs Wallfahrt und die Zeit für seine Reise nach Spanien festgestellt werden. Er brauchte ungefähr vier Monate, um ans Ziel zu kommen. Das Motiv von Ulrichs Reise nach Spanien war ohne Zweifel religiöser Art — die Wallfahrt zum hl. Jakob. Es besteht jedoch kein Zweifel darüber, daß Ulrichs Ritterfahrt auch einen politischen Charakter hatte. Über das Ziel der politischen Beziehungen zu den spanischen Herrschern können vorläufig nur Vermutungen angestellt werden.

Die Angaben über Ulrich II. von Cilli in der Chronik der Könige von Kastilien werfen mehrere Fragen in Zusammenhang mit den Herren von Cilli auf: die Frage

²⁷ Nada Klaić, Zadnji knezi Celjski v deželah sv. krone, str. 49, 50.

²⁸ F. Baš, Celjski grofi in njihova doba, str. 14, 15.

²⁹ Zgodovina Slovencev, CZ Ljubljana 1979, str. 219.

nach der militärischen Stärke und Struktur des von ihnen abhängigen Adels, nach der finanziellen Kraft und den politischen Beziehungen. Diese griffen über den mitteleuropäischen Raum hinaus. Leider liefern auch die spanischen Quellen keine Antwort auf die Fragen, führen jedoch eine Reihe von Unbekannten über die Herren von Cilli ein.

Der Originaltext des Abschnitts aus der Chronik über die Könige von Kastilien ist in spanischer Sprache veröffentlicht.

PUBLIKACIJE ZGODOVINSKEGA ARHIVA LJUBLJANA

Zgodovinski arhiv Ljubljana, 61001 Ljubljana, Mestni trg 27/III., p. p. 373

1. Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku

I. Listine 1243—1397, Ljubljana 1956	razprodano
II. Listine 1299—1450, Ljubljana 1957	50 din
III. Listine 1320—1470, Ljubljana 1958	50 din
IV. Listine 1471—1521, Ljubljana 1959	50 din
V. Listine iz kodeksov Mestnega arhiva v Trstu, 1320—1348, Ljubljana 1960	50 din
VI. Listine 1444—1499, Ljubljana 1961	50 din
VII. Listine 1243—1498, Ljubljana 1962	50 din
VIII. Register Krištofove bratovščine v Ljubljani 1489—1518, Ljubljana 1963	50 din
IX. Listine 1220—1497, Ljubljana 1964	50 din
X. Listine 1144—1499, Ljubljana 1965	50 din
XI. Fevdna knjiga Jamskih 1453—1480, Ljubljana 1966	50 din
XII. Urbarji 1490—1527, Ljubljana 1968	50 din

2. Razprave

I. Vlado Valenčič, Agrarno gospodarstvo Ljubljane do zemljiške odveze, Ljubljana 1958	50 din
II. Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane, Ljubljana 1971	razprodano
III. Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja, Ljubljana 1972	razprodano
IV. Ljubljanska obrt od začetka 18. do srede 19. stoletja, Ljubljana 1977	100 din

3. Ljubljana, Podobe iz njene zgodovine, Ljubljana 1962

Ljubljana, Podobe iz njene zgodovine, Ljubljana 1965 (trijezična izdaja)	200 din
Gradivo o razvoju Ljubljane v prvem desetletju po osvoboditvi 1945 do 1955, Ljubljana 1965	100 din
Ljubljana 1945—1970, Ljubljana 1970	100 din

4. 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, Ljubljana 1959

Razstavni katalog: Starejša ljubljanska industrija, Ljubljana 1973	50 din
---	--------

5. Gradivo in razprave

Zvezek 1: Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz arhiva občine Škofja Loka 1861—1918, Škofja Loka 1979	50 din
Zvezek 2: Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 1980	150 din
Zvezek 3: Ljubljanska trgovina od začetka 18. do srede 19. stoletja, Ljubljana 1981	200 din
Zvezek 4: Knjiga hiš v Škofji Loki, Škofja Loka 1981	200 din
Zvezek 5: Hranilništvo na Dolenjskem in v Beli krajini, Hranilništvo v Škofji Loki, Ljubljana 1983	250 din
Zvezek 6: Arhivska zapuščina Petra Grassellija 1842—1933, Ljubljana 1983	250 din

DRUŠTVENO ŽIVLJENJE, KONGRESI IN SIMPOZIJI

V. MEDNARODNI KONGRES ASOCIACIJE ZA PROUČEVANJE JUGOVZHODNE EVROPE

(Beograd, 11.—17. september 1984)

Od 11. do 17. septembra 1984 je bil v Beogradu V. mednarodni kongres asociacije za proučevanje jugovzhodne Evrope. Omenjena asociacija deluje v okviru Unesca. Zanimivo je, da Unescu doslej ni uspelo oblikovati takšne asociacije za proučevanje drugih delov sveta. Na kongresu se je zbralo 300 balkanologov iz tujine in okrog 200 znanstvenikov iz Jugoslavije. Slovenijo je zastopalo le šest udeležencev, in sicer en arheolog in pet zgodovinarjev. Ugotovljeno je, da se v svetu ukvarja z balkanologijo vsaj 50.000 strokovnjakov. Osnovna tema kongresa je bila »Balkan in centralna Evropa«.

Pokrovitelj tako številnega zbora balkanologov je bila predsednica zveznega izvršnega sveta Milka Planinc, ki je v pozdravnem govoru poudarila, da je bil Balkan v zgodovini sicer prizorišče največjih preizkušenj svetovne zgodovine, kjer so se odigravale usodne bitke, ločile cerkve, kjer so se naseljevali in formirali mnogi narodi. Preteklost je na tem majhnem prostoru pustila bogato dediščino, ki ni samo predmet, ki so ga proučevale starejše generacije učenjakov, temveč lahko postane življenjska opredelitev mnogih bodočih generacij raziskovalcev.

Balkanologija je z metodološkega stališča edinstvena veda, o kateri so znanstveniki razpravljali na dosedanjih štirih kongresih. Ti so bili po tradiciji vsako četrto ali peto leto v glavnem mestu države prirediteljice (prvi je bil v Sofiji 1966, nato v Ateni 1970, Bukarešti 1974, Ankari 1979). Organizacijsko in vsebinsko se je kongres odvijal na način, ki je običajen za takšna znanstvena srečanja. Po plenarnem zasedanju je delo potekalo predvsem v sekcijah v okviru posameznih znanstvenih disciplin (arheologija, zgodovina, jezikoslovje, književnost, umetnostna zgodovina, pravo, etnologija in folkloristika). V času trajanja kongresa je bilo prirejenih več okroglih miz z različno tematiko. Kljub temu, da je kongres potekal v zelo ugodnih razmerah, ki jih je nudil kongresni center »Sava«, so udeleženci pogrešali učinkovit in sproten način informiranja. Kongres ni imel svojega biltena, s pomočjo katerega bi bili udeleženci obveščeni o spremembah v programu in poteku kongresa. Povzetki referatov so bili vnaprej razmnoženi le za sekciji arheologov in etnologov. Prav ta pomanjkljivost pa je v precejšnji meri onemogočala interdisciplinaren pristop k nekaterim obravnavanim temam. Uradni jeziki so bili angleški, ruski, francoski in nemški. Ker ni bilo simultane prevajanja, je bil morda tudi to eden od vzrokov, da v nekaterih sekcijah ni prišlo do diskusije, čeprav so jo referenti naravnost izzivali.

Ni pretirana ugotovitev, da je bila ena od najbolj dinamičnih, najštevilnejših in najzanimivejših skupin sekcija za arheologijo. Balkan je namreč že dolgo časa največje arheološko najdišče v Evropi, brez dvoma pa so ta raziskovanja med najplodnejšimi v Jugoslaviji. Dobršen del referatov je bil posvečen starejšim prazgodovinskim obdobjem, še posebej neolitu. Največ pozornosti je pritegnila razprava o raziskovanju rimske meje (limesa) na Donavi. Podana je bila nova, kompleksna slika o življenju civilnega in vojaškega prebivalstva v teh krajih za obdobje sedmih stoletij. V razpravi so se dopolnjevali jugoslovanski, romunski in bolgarski raziskovalci. Na podoben način so bili podani rezultati komplementarnega raziskovanja ameriško-jugoslovanske ekipe, ki je predstavila najnovejša odkritja in predloge za bodočo revitalizacijo poznoantičnega mesta Stobi. V tej sekciji sta iz Slovenije sodelovala Božidar Slašpak z referatom o obrambni strategiji rimskega imperija in strukturi naselitve v 4. in 5. stoletju ter Rajko Bratož s temo o cerkvenopolitičnih in kulturnozgodovinskih zvezah med metropolitanskima cerkvama v Sirmiju in Ogleju v pozni antiki.

V sekciji za etnologijo sta referirala albanska znanstvenika Frano Prendi in Skender Anamali o albanski kulturi in etnogenezi Albancev. Njuna stališča so sprožila zelo živo diskusijo. Jugoslovanska poznavalca ilirske problematike Alojz Benac in Milutin Garašanin sta sicer potrdila, da je pojmovanje Albancev o etnogenezi Ilirov v principu zelo blizu stališčem jugoslovanskih arheologov, toda Garašanin je poudaril, da je za diskusijo ostal odprt sam pojem Ilirov. Glede avtohtonega razvoja ilirskih plemen je A. Benac dejal, da se je ilirsko ime postopoma širilo in tako zajelo veliko število sorodnih plemen. Najpomembnejše je vprašanje, ali so ilirska plemena, ki jih poznajo antični viri, le plemena ali morda celo posebni narodi. Etnična povezanost Ilirov z Albanci ni sporna, toda jugoslovanski arheologi so odklonili tezo Anamali, ki je predstavil le eno komponento. V referatu je namreč poudaril čisto ilirsko tradicijo. Drugih sestavin, predvsem romanske in slovanske, doseljevanje in asi-

Z veliko pozornostjo je bil v tej sekciji sprejet referat Dimitrija Đorđevića (sedaj profesorja na univerzi Santa Barbara v ZDA) o vplivih Evrope na konstituiranje ustav v balkanskih deželah. Na podlagi primerjalnega raziskovanja je Đorđević ugotovil, da je 18 ustav balkanskih držav pisanih največ pod vplivom belgijske ustave. Zanimanje udeležencev je veljalo tudi referatoma Vladimirja Stojančevića in Davida MacKenzieja. V. Stojančević je govoril o revoluciji v Srbiji od 1804 do 1848 in politiki velikih sil, pri čemer je opozoril na probleme kontroverze in posledice. MacKenzie je ocenjeval politiko Srbije do nacionalne revolucije v Vojvodini v letu 1848/49. O tej problematiki je govoril tudi Nikola Petrović. Čeprav o gornjih vprašanih obstaja obsežna literatura, so referenti seznanjali predvsem z novimi detajli. Med zelo za-pažene referate lahko uvrstimo še prispevek Francoza Geoga Castellana, ki je dal zelo pregleden oris kulturnih povezav med jugovzhodno in centralno Evropo od 15. do 19. stoletja. Cel niz vprašanj pa je sprožil nemški zgodovinar Klaus Grothusen, ki je govoril o formiranju narodov v jugovzhodni Evropi.

Živahno je bilo tudi v sekciji za zgodovinsko obdobje druge svetovne vojne in po njej. Bolgarski zgodovinarji so se pri ocenjevanju socialistične revolucije v Jugoslaviji nagibali k oceni, da je bila pri nas razredno-socialna ne pa nacionalna revolucija. Trdili so, da bolgarska okupacija Makedonije v drugi svetovni vojni ni imela tendence denacionalizirati Makedonije. Proti tem tezam so nastopili makedonski zgodovinarji, ki so dokazovali, da je socialistična revolucija v Makedoniji poleg razrednega imela tudi narodnoosvobodilni značaj. Razpravo je sprožila tudi glavna sovjetska referentka N. D. Smirnova, ki je trdila, da ne glede na delovanje partizanskih formacij, Balkan ne bi bil osvobojen, če Rdeča armada ne bi intervenirala. Ne samo, da je pregnala fašiste, temveč je tudi ustvarila pogoje za razmah socialistične revolucije. Če to velja za Bolgarijo (bolgarski zgodovinarji so namreč pritrdjevali), za Jugoslavijo ta teza na noben način ni sprejemljiva. Pozornost je pritegnil tudi britanski raziskovalec sodobne zgodovine Mark Wheeler, ki je govoril o neuspehih poskusih Britancev, da v Jugoslaviji ohranijo monarhijo. Vse te teme, ki so sicer vzne-mirjale duhove, so bile na kongresu več ali manj na obrobju. Na splošno pa velja, da so bile razprave in polemike na visoki akademski ravni. Edini udeleženec iz Slovenije v tej sekciji je bil Dušan Nečak. Referiral je o odnosu velikih sil do zahodne in severne meje Jugoslavije po prvi in drugi svetovni vojni.

V sekciji za lingvistiko so se poročila nanašala na jezikovne raziskave v balkanskih deželah v zadnjem obdobju. Na področju literature pa je bilo največ pozornosti posvečeno stikom in vplivom med književnostjo dežel jugovzhodne Evrope in drugih evropskih dežel.

Edini publikaciji, ki so jih udeleženci kongresa prejeli, sta bila dva pomembna projekta Balkanološkega inštituta SANU. Razdeljena sta bila zbornika »Gradska kultura na Balkanu (15.—19. vek)« in »Folklorni teatar v balkanskim in podunavskim zemljama«. V prostorih centra »Sava« je bila tudi razstava najnovejših publikacij s področja balkanologije. Svoje knjige so razstavile poleg Jugoslavije mnoge druge države udeleženke. Slovenska znanstvena in strokovna bera s tega področja je bila bolj slabo zastopana. Razen SAZU in Slovenske matice so se vabilu odzvale le redke slovenske založbe.

Razprave na V. balkanološkem kongresu so odkrile znaten napredek balkanoloških znanosti. Do izraza je prišla komplementarnost sodobne znanstvene misli. Primerjalna metoda bo narekovala način dela in razmišljanja. Zato bi tudi slovenski arheologi, zgodovinarji, jezikoslovci, etnologi in muzikologi morali v bodoče bolj reprezentativno sodelovati pri akcijah in na kongresih balkanologov.

Ignacij Voje

ZNANSTVENO POSVETOVANJE O DRUŽBENI IN KULTURNI PODOBI SLOVENSKE REFORMACIJE

(Ljubljana, 24. in 25. oktobra 1984)

V letu 1984 je slovenska znanost na številnih simpozijih in posvetih razgrnila svoje znanje o 16. stoletju. Temu je bila vzrok okrogla obletnica izida dveh imenitnih spomenikov slovenskega jezika — Dalmatinove Biblije in Bohoričevih Zimskih uric. Tako so slavisti junija organizirali posvet o 16. stoletju v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi in tudi njihov XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture v juliju je bil posvečen temu stoletju. Zgodovinarji so ob koncu svojega društvenega posvetovanja v Brežicah organizirali okroglo mizo o slovenskem protestantizmu. In končno sta SAZU in Slovenska matica 24. in 25. oktobra pripravili znanstveno posvetovanje z naslovom Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije.

Posvetovanje je bilo zastavljeno interdisciplinarno, da bi bilo to, za Slovence znamenito stoletje, osvetljeno s čim več aspektov. Tu so se srečali zgodovina, literarna zgodovina, lingvistika, teologija, etnologija, umetnostna zgodovina in muzikologija.

Kot je že navada, je bil začetek rezerviran za zgodovinarje. Avtorji vseh treh prispevkov so vsak na svojem področju želeli spremeniti nekatere naše ustaljene predstave. Sergij Vilfan je v referatu Pravni položaj kranjskih deželnih stanov in njegov vpliv na reformacijo dokazal, da stanovi nikakor niso bili tako močan protigralec deželnemu knezu, kot navadno mislimo. Večno natezanje med njimi in knezom po načelu daj-dam jim je prinašalo zmage le v malem, v velikem pa so bili vedno poraženec. Janez Šumrada je s primerjalno analizo urbarjev iz konca 15. in 16. stoletja, ki so ohranjeni za devet deželno-knežjih gosposčin na Krasu, želel prikazati, kako je bila gospodarska opustelost tega področja zaradi turških napadov v resnici velika, da pa so znali preživeli kmetje to obrniti v svoj prid tako, da so pusto zemljo uživali, ne da bi zanj plačevali davke. Meni, da so kmečka zatočišča zlasti v začetku 16. stoletja že zelo dobro igrala svojo vlogo. Diskusijski prispevek na to temo je opozoril, da se je treba varovati pavšalnih ocen glede posledic turških upustošenj, saj so bile razmere po slovenskih pokrajinah zelo različne. Vinko Rajšp je želel prikazati družbeni nazor Primoža Trubarja na primeru Cerkovne ordnunge, ki jo je Trubar izdal, ko je bil superintendent, in je zato upravičena domneva, da so v njej izraženi njegovi lastni pogledi na tedanjo družbo. V Trubarju bi nekateri, predvsem starejši slavisti, radi videli kar revolucionarja, pa mu s tem delajo krivico. Mož je bil ves vpet v čas, v katerem je živel, zato ni nič čudnega, da mu je bila v vseh odnosih med ljudmi bistvena pokorščina do višjih, kot je to razvidno prav iz Cerkovne ordnunge. Po njegovem se lahko samo na ta način vzdržujeta božji red in posvetna oblast. Seveda pa je njegovo prizadevanje za šolo, da bi čim več ljudi znalo brati (Biblijo), nosilo v sebi skrit naboj — človek, ki zna brati, mogoče ne bo bral samo Biblije —, vendar je dvomljivo, ali se je Trubar tega zavedal.

Jože Rajhman je spregovoril o teoloških prvencih dveh predstavnikov druge generacije protestantov, o Kreljevem *Christlich Bedencken in Dalmatinovem De catholica et catholicis*. Oba spisa sta bila polemična. Krelj je kot flakcijanec nastopil proti verskim ločinam, Dalmatin pa je odgovarjal jezuitom; ki so bili načeli vprašanje prave in krive cerkve. Vendar v njiju ni tiste grobosti, ki je tako značilna za nemške protestante, prilagojena sta slovenskim razmeram, kar dokazuje, da je bila slovenska protestantska teologija ustvarjalna.

Janko Kos in Štefan Barbarič sta v svojih referatih primerjala književno delo slovenskih protestantov z nekaterimi drugimi evropskimi narodi. Prvi je pokazal, kako je naš model protestantske književnosti primerljiv le s sočasno književnostjo narodov, ki žive na meji med osrednjo in vzhodno Evropo: Slovaki, Lužiški Srbi, Litavci, Letonci, Estonci, Finci. Z njimi nas povezuje podobna socialna, politična in kulturna usoda. Pri teh narodih je šele reformacija ustvarila podlago za nacionalni knjižni jezik in pri vseh lahko sledimo isti shemi: najprej Abecednik in Katekizem, nato nekaj drugih spisov in na koncu Biblija. Tudi letnice izidov so skoraj iste, le prevod Biblije smo Slovenci dobili prvi. Ob koncu si je referent zastavil vprašanje, ki je mučilo že Franceta Kidriča, ali bi namreč zmaga reformacije pri nas pomenila, da bi se tudi posvetna književnost razvila hitreje, kot se je. Za razliko od Kidriča meni, da se mu ne zdi verjetno, da bi protestantizem sam po sebi pospeševal literarno ustvarjanje, saj je pri nekaterih narodih, kjer je zmagal, književnost celo stagnirala. Štefan Barbarič je primerjal razmere pri Slovencih s tistimi pri Čehih in Madžarih, ki so oboji že imeli svojo književnost pred pojavom protestantizma. Svojo primerjavo je razvil na treh tematskih zvrsteh: prevajanju Biblije, slovnici in literarnih zvrsteh. Madžari in Čehi so brali rokopisne prevode Biblije že pred nami, a je bil celotni prevod tiskan najprej pri Slovencih. Tiskano slovnico smo mi dobili zadnji, vendar je Bohoričevo delo za razliko od češke in madžarske slovnice, ki sta izrazito praktični, lep proizvod humanističnega duha, zlasti njen predgovor. Najslabše smo se odrezali pri literarnih zvrsteh, saj nam protestantizem ni dal ne čiste lirike in proze, ne potopisa, ne zgodovinskega dela, pa vendar se je prav literarna zasnova protestantizma, čeravno skromna, pri nas obdržala najdlje.

Popoldanski del prvega dne posvetovanja je bil namenjen jezikoslovcem. Z referati so se predstavili Pavle Merku (Osebna imena v družini Bonomo), Franc Jakopin (Jezikovna in pisna adaptacija imen v slovenskih besedilih 16. stoletja), Francika Premk (Leksikološka vprašanja v prevodih Davidovega psaltra pri protestantih), Majda Merše (Predponska glagolska tvorba in njen vpliv na skladenjsko okolje v jeziku Dalmatinove Biblije), France Novak (Vprašanje pomenske skupine v besedišču pri slovenskih protestantih) in Janez Keber (Vzročni vezniki v delih Primoža Trubarja).

Drugi dan je Majda Stanovnik spregovorila o Lutrovem in Trubarjevem pogledu na prevod in ugotovila, da sta se oba izmed treh že v njunem času uveljavljenih teo-

rij o prevajanju odločila za srednjo pot, za t. i. »zvest« prevod, ki je mešanica dobesednega in prostega. Alojz Jembrih je v svojem referatu predstavil večini poslušalcev neznan osebno, Pavla Skalića, po rodu Zagrebčana, ki pa ni bil samo tipični pustolovec, kot nas pouči njegova biografija (da bi dokazal svoj visoki rod, je vse življenje ponarejal listine, udeleževal se je na raznih univerzah in evropskih dvorih, na pruskem je postal celo minister, pa je moral zaradi svoje strasti, ponarejanja listin, vedno znova bežati, dokler ni neznan in ubožen umrl v Gdanskju), marveč tudi učen mož, gojenec jezuitov, ki se je obrnil v protestantizem. V Urachu je prevajal hrvaški katekizem in imel očitno nemajhno vlogo v znanem sporu med Trubarjem in Konzulom. Za nas je pomemben zato, ker je k svojemu prevodu katekizma napisal uvod, v katerem kritizira nekatere Trubarjeve jezikoslovne odločitve in podaja drugačne rešitve, ki jih je poznejši razvoj slovenskega jezika potrdil.

Darko Dolinar in Marjan Dolgan sta obravnavala problem reformacije, kot sta ga videli starejša slovenska literarna zgodovina in literatura. Marijan Smolik pa je predstavil prizadevanja protestantov za lekcionar, se pravi priročnik beril in evangelijev, ki jih je bilo treba brati na posamezne nedelje in praznike. To pa se je v celoti posrečilo šele Hrenu z Evangelia inu Lystuvi.

Etnologinja Marija Stanonik je prebrala le del svojega dolgega referata z naslovom Slovenski protestanti in vprašanje slovstvene folklore. V njem je pokazala, da so protestanti sicer zelo visoko postavljali govorno besedo, zavedali pa so se tudi pomena tiskane besede, ki so ji dajali prednost, kadar so bili zelo angažirani.

Žal je zaradi bolezni odpadlo predavanje Emilijana Cevca Odmevi reformacije v likovni umetnosti na Slovenskem, zakaj z njim in z zadnjim prispevkom na tem posvetovanju, ki je govoril o glasbi, bi dobili resnično zaokroženo podobo dobe. Danilo Pokorn je svoj referat o slovenski protestantski pesmi in njenem odmevu v glasbeni literaturi opremil z magnetofonskimi posnetki, ki so pomenili ne le velik užitek, ampak tudi enkratno doživetje, saj je prava, nepotvorjena protestantska pesem zaenkrat še vedno tabu tako za slovenski radio kot za koncertne odre.

Maja Žvanut

2. ZASEDANJE AVSTRIJSKO-JUGOSLOVANSKE KOMISIJE ZGODOVINARJEV OD 26. DO 28. NOVEMBRA 1984 NA OTOČCU

Tema tega srečanja avstrijsko-jugoslovanske komisije, ki sta ga priredili Slovenska akademija znanosti in umetnosti ter Zveza zgodovinskih društev Slovenije se je glasila »Avstrijsko-jugoslovanski odnosi med leti 1920 in 1938«. To temo so določili že na prvem zasedanju te komisije, ki je bila leta 1976 v Gösingu v Spodnji Avstriji. Kljub daljšemu časovnemu presledku med obema zasedanjema se je organizacija sestanka začela precej pozno. Čas za pripravo srečanja je bil zato relativno kratek in ne preseneča, da so predavatelji le težko pripravili veliko novih znanstvenih izsledkov. Prednost te vrste prireditev je vsekakor v tem, da je krog predavateljev in poslušalcev relativno majhen, da potekajo predavanja v eni sami skupini (sekciji) in da so možne neprisiljene diskusije in pogovori med vsemi udeleženci. Program tega zasedanja je dalj izrazito prednost politični zgodovini oziroma zgodovini diplomacije, analiza družbene in gospodarske strukture tega časa pa je bila predmet šele zadnjih dveh predavanj. Prof. F. Zwitter je v svojih tehtnih diskusijskih prispevkih upravičeno večkrat na to kritično opozarjal.

Po nagovoru vodij avstrijske in jugoslovanske delegacije (prof. R. Plaschka in prof. A. Mitrović) in pozdravu v imenu Slovenske akademije (prof. J. Goričar) ter novomeške občine (U. Dular) je imel uvodno predavanje prof. J. Pleterški o problemih avstrijsko-jugoslovanskih odnosov med leti 1919—1938. Pleterški je v svojih izvajanjskih opozoril zlasti na tri področja v tej problematiki: a) tisti sporazumi med Avstrijo in Jugoslavijo, ki do anšlusa niso bili ogroženi; b) novo sosedstvo in problemi, ki iz tega sosedstva rezultirajo ter c) meddržavni odnosi v prostoru med Jadranom, Karpati, Sudeti, Nemčijo ter Italijo. Zanimiva so bila izvajanja o nemški manjšini v Sloveniji v tem časovnem obdobju, o njenem postopnem prilagajanju v korist nacizmu (zlasti na Štajerskem) in o neuspešnih poskusih vključitve nemške manjšine v anti-fašistično gibanje ljudske fronte.

Bilateralnim problemom med Jugoslavijo in Avstrijo v obravnavanem obdobju se je v svojem predavanju posvetil docent A. Suppan, ki je uvodoma razjasnil pojme bilateralne, zunanje in mednarodne politike ter pojasnil načela in cilje zunanje politike obeh držav. Prišel je do sklepa, da je kljub mnogim skupnim točkam med obema državama (zgodovina, kultura, civilizacija, šolstvo — zlasti na območju severno od Save in Drave), kljub v bistvu dopolnjujoči strukturi gospodarstva ter mnogovrstnim družbenim stikom prevladala konfrontacija nad kooperacijo (posledica

negativnih izkušenj iz 1. svetovne vojne, nasprotja zaradi manjšin, nacizem...). Bilateralna politika se tudi na stopnji osebnih diplomatskih stikov ni uspešno razvijala. Po Suppanovem mnenju so negativni bilateralni odnosi med Jugoslavijo in Avstrijo v obdobju med obema vojnama sokrivi, da sta obe državi postali žrtvi Hitlerjeve agresijske politike.

Iz nekoliko drugačnega zornega kota zunanje politike je prof. V. Vinaver na zelo dinamičen in sproščen način obravnaval avstrijsko vprašanje kot katalizator spremembe jugoslovanske orientacije med leti 1932—1934. Vinaver razlaga to spremembo v odnosih Jugoslavije do Avstrije in Nemčije zlasti iz strahu Jugoslavije pred Mussolinijem. Avstrijsko vprašanje in zблиžanje z Nemčijo je bilo krivo tudi ohladitvi odnosov do Francije in Češkoslovaške, kajti nova nemška zunanja politika je po letu 1934 zблиžala nemško in jugoslovansko državo. Na drugi strani pa jugoslovansko uradno mnenje nikakor ni gledalo odklonilno na anšlus, saj so bili mnjenja, naj ljudje istega jezika živijo v eni državi. Pri tem pa so spregledali, da bo po anšlusu Jugoslavija postala sosed ekspanzionistične Nemčije.

Tematsko je ta sklop predavanj o širših diplomatskih odnosih v obdobju med obema vojnama zaključil docent H. Haas s prikazom Avstrije in Jugoslavije v okviru francoske politike v srednji Evropi med leti 1918—1938. Haas izhaja iz znane trditve, da si antantne sile nikakor niso prizadevale uničiti Donavsko monarhijo, temveč so jo imele za važno protiutež proti nemški državi. Tudi po vojni so zato donavskemu prostoru posvetili Francozi veliko pozornosti. Haas kronološko spremlja potek francoske varnostne politike v tem prostoru. Slabi medsebojni odnosi držav naslednic Donavske monarhije te francoske politike niso olajševali.

Na podlagi novega arhivskega materiala je docent D. Nečak napisal svoj prispevek k problematiki nacističnih beguncev v Jugoslaviji po puču leta 1934. Uporabljeno arhivsko gradivo, ki se nahaja deloma v zunanjem ministrstvu v Beogradu (kopije poslanskih poročil) in v Haus-, Hof- und Staatsarchivu na Dunaju, je omogočilo globlji vpogled v to doslej malo raziskano problematiko. Raziskave na tem področju zgodovine sodobnosti so tudi za avstrijske zgodovinarje zelo zanimive.

Manj novega je v svojem prispevku povedala edina predstavnica ženskega spola na tem sestanku mag. L. Kardun iz Zagreba, ki je govorila o anšlusu v spisih nemške zunanje politike, prav tako pa tudi prof. Dj. Knežević, ki je povzel komentarje beograjskega dnevnika »Politika« ob anšlusu Avstrije marca 1938.

Pregled problematike koroških Slovencev v okviru jugoslovansko-avstrijskih odnosov v času med plebiscitom in anšlusom je dal J. Stergar. Ob temeljitem pregledu stanja zgodovinskega je opozoril tudi na odprta vprašanja (npr. koroško vprašanje v jugoslovanski skupščini). Tematiko je nadaljeval docent K. Stuhlpfarrer s prispevkom, v katerem je govoril o kulturni avtonomiji koroških Slovencev; pri tem je svoje znane teze o tem vprašanju dopolnil z novim gradivom. Po Stuhlpfarrerjevem predavanju se je razvila zelo živahna diskusija, ki so se je udeleževali zlasti prof. H. Rumpler, prof. F. Zwitter in docent A. Moritsch. Postalo je jasno, da je bila ponudba kulturne avtonomije s strani nemške večine le navidezna in da so računali z odklonitvijo s strani Slovencev. Rumpler je dodal, da nemški zgodovinsko pisarji (Einspieler) temu ne oporekajo.

Zelo zanimivi temi, vplivu Kulturbunda na jugoslovansko-avstrijske odnose med leti 1920—1938, se je v svojem referatu posvetil prof. B. Vranešević. Veliko vprašanj je žal ostalo odprtih in tudi diskusija ni na vsa odgovorila.

Slednjič sta še dve predavanji dopolnili in zaokrožili sliko razmer časa med obema vojnama. Prof. E. Bruckmüller je dal pregled socialne strukture Avstrije, pri čemer je delno posegel v primerjavo jugoslovanskih in avstrijskih družbenih razmer. Primerjalni grafični material je pokazal, kje bi bilo treba še dodatnih statističnih podatkov, da bi bila možna zadovoljiva primerjava med jugoslovansko in avstrijsko družbo. Dr. St. Karner iz Gradca je govoril o relativni integraciji jugoslovanske in avstrijske zunanje trgovine v svetovno trgovino (med leti 1928—1982). Karner se je posluževal nove raziskovalne metode, s katero je zunanjetrgovinske stike ene države primerjal z zunanjetrgovinskimi stiki cele skupine dežel. Primerjave so pokazale, da obstajajo določene konstante v primerjavi med Donavsko monarhijo in državami naslednicami tudi po 2. svetovni vojni. Strukture cen in produktov pa ni raziskoval, kar so nekateri diskutanti pogrešali.

Na sklepni seji zasedanja sta delegaciji določili temo naslednjega srečanja, ki bo v Avstriji; obravnavali naj bi gospodarski pomen železnic v 19. stoletju. To bi bila tema, ki bi gotovo zadevala obe državi.

Ogled Novega mesta drugo popoldne ter ekskurzija tretjega dne v okoliške kraje (Kostanjevica, Pleterje) sta prijetno zaokrožila prireditve. Na tem mestu je treba izreči priznanje še obema organizatorjema srečanja na Otočcu, docentu P. Vodopivcu in mag. S. Grandi. Slikoviti grad Otočec je vsem udeležencem nudil lepo delovno okolje.

POSVETOVANJE O ZGODOVINI DENARSTVA IN BANČNIŠTVA NA SLOVENSLEM

(Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984)

Ob 40. letnici ustanovitve Denarnega zavoda Slovenije je Zgodovinsko društvo Ljubljana pripravilo s pomočjo in pod pokroviteljstvom Narodne banke Slovenije dvodnevno posvetovanje o zgodovini denarstva in bančništva na Slovenskem, ki je bilo 11. in 12. decembra 1984 v prostorih Narodne banke Slovenije v Ljubljani.

Posvetovanje, na katerem je bilo predstavljenih 15 referatov, se je začelo s pozdravnim nagovorom predsednice Zgodovinskega društva Ljubljana dr. Darje Mihelič in guvernerke Narodne banke Slovenije tov. Milice Ozbič; tov. Janez Majce pa je z nekaj uvodnimi mislimi začel znanstveni del posvetovanja. Numizmatik dr. Peter Kos je v referatu Markomanske vojne — numizmatika in zgodovina skušal nazorno prikazati, kaj in v kolikšni meri numizmatika kot pomožna zgodovinska veda lahko doprinese k poznavanju in interpretaciji posameznih zgodovinskih dogodkov. V svojih izvajanjih je najprej širše posegel v prikaz cen in zaslužkov na prostoru rimskega imperija v 2. stoletju našega štetja. Ob konkretni detajlni analizi zakladnih in sporadičnih novčnih najdb iz obdobja politično-vojaške krize v času markomanskih vojn zavrača mnenje dela historiografije, po kateri naj bi vojaške operacije tistega časa imele za posledico občuten vpad ekonomsko-gospodarskega razvoja tega področja. Analiza novčnih najdb namreč kaže, da o hujši prizadetosti celotnega prostora — razen morda območja Celeje — ni mogoče govoriti.

Janez Peršič je spregovoril o pravnem in družbenem položaju bank v beneški Istri v 14. in 15. stoletju. Problem bančništva, predvsem vprašanje obresti, na katerih temelji vsak bančno-kreditni sistem, je pokazal tudi kot zelo aktualen etičen problem srednjega veka, v katerem se kaže zlasti močan odsev krščanske etike. Javno mnenje sistemu bančnih obresti (tako imenovanemu oderuštvu) ni bilo naklonjeno in s tem problemom so se v 14. stoletju v beneški Istri srečevale tudi (krščanske) florentinske banke. Židovski bankirji in njihove banke (od konca 14. stoletja dalje) so imeli v tem pogledu iz verskih razlogov manj problemov. Dr. Darja Mihelič je na podlagi svojega dolgoletnega in temeljitega dela v piranskem arhivu osvetlila zasluzke in cene srednjeveškega Pirana. Avtorica je prikazala razmerje cen raznovrstnih predmetov vsakdanje rabe, kjer je skušala vzpostavljati primerjave tudi z današnjimi cenovnimi razmerji, ki so v nekaterih primerih bistveno drugačna kot nekdanj. V drugem delu je predstavila zasluzke za raznovrstno delo in usluge. Za marsikateri primer je pokazala, da so bili delavci plačani po delu in da, če ni bilo dobička, ni bilo tudi plačila — očitno so že v srednjem veku znali rešiti marsikateri problem, s katerim se otepamo še danes.

Mag. Vinko Rajšp je s referatom Slovenski protestantizem, uraška tiskarna in cene z novimi podatki osvetlil nam Slovincem zelo pri srcu ležečo problematiko rojevanja prve slovenske knjige. V zapuščini uraške tiskarne se je ohranila glavnina računov, ki ponazarja poslovanje te slovenske protestantske tiskarne. Iz ohranjenih računov se nam kažejo razmerja v cenah tako glede potovanja, potnih stroškov, plač zaposlenih, tiskarskih in drugih stroškov.

Temu prvemu, dopoldanskemu sklopu predavanj je sledila zelo živahna diskusija. Dr. Fran Zwitter je v svojem bogatem diskusijskem prispevku med drugim opozoril na dejstvo, da je denarništvo in kovanje novcev bilo v tesni zvezi z nastankom celinskih mest pri nas in da bi bilo treba tudi temu vprašanju posvetiti zaslužno pozornost. Dr. Bogo Grafenauer je ob navezavi na referat dr. P. Kosa odprl metodološko vprašanje, da se pri kvantifikaciji prometa na osnovi numizmatične analize ne smemo naslanjati na zakladne, temveč na sporadične novčne najdbe. P. Kos se je s povedanim povsem strinjal. Diskusijo je nadaljeval dr. Sergij Vilfan, ki je opozoril na pereč problem, s katerim se srečujejo zgodovinarji, da so cene v vsakem določenem zgodovinskem obdobju izražene z določenimi nominalnimi merami, ki so danes bolj ali manj izpovedne in zahtevajo preračunavanje v današnje sisteme. Ta problem preračunavanja pa še zdaleč ni rešen. Na Vilfanov diskusijski prispevek sta svoja izvajanja navezala Janez Peršič in dr. Vasilij Melik. Prvi je opozoril na možnost preračunavanja v konkretne predmete tistega časa; drugi pa je opozoril, da so primerjave ilustrativne, toda včasih tudi neobjektivne. Hkrati pa se je strinjal, da je treba čim več primerjati in problematiko osvetljevati z različnih strani — le tako se bomo približali končni rešitvi. Dr. Ferdo Gestrin je opozoril na pomembnost gradiva v primorskih mestih (notarske knjige), ki še ni dovolj izkoriščeno ter še čaka nadaljnje znanstvene obdelave.

Popoldanski del posvetovanja je odprl dr. Sergij Vilfan z referatom o posebnostih denarnih sistemov v Sloveniji do 18. stoletja. Delo je nastalo kot plod večdesetletnega avtorjevega ukvarjanja s to problematiko in bo, ko bo objavljeno, gotovo eden zelo uporabnih in iskanih pripomočkov zgodovinarjev pri njihovem delu. V referatu je najprej opozoril na nekaj pogostih terminoloških in hkrati tudi računsko

relevantnih zamenjav, ki se pojavljajo v historični literaturi. Nato je zelo pregledno, s pomočjo tabel, prikazal razvoj računskih in kovnih sistemov, ki so aktualni za naš prostor in ki segajo od uveljavitve frankovskega denarnega sistema naprej.

Pozornost poslušalcev je močno pritegnil tudi referat dr. Vasilija Melika o cenah, plačah in kulturi v prvi polovici 19. stoletja. Zlasti zanimivi so bili podatki o Francetu Prešernu, ki so osvetljevali materialno stran življenja tega našega poeta. Mag. Eva Holz je govorila o plačevanju ljubljanskih mestnih uradnikov v drugi polovici 19. stoletja. Ugotovila je, da so bili slabše plačani kot državni in deželni uradniki, pa tudi razponi v plačah med posameznimi skupinami mestnega uradništva so bili kar precejšnji. Njihovo število je precej nihalo; povpraševanje po tej službi pa je bilo veliko. V odsotnosti mag. Staneta Grande je Marjan Drnovšek prebral njegov referat Poskus organiziranja slovenskega bančništva v sedemdesetih letih 19. stoletja. Kot izraz želje slovenskih politikov, da bi združili tiste kapitale, katerih lastniki so bili zavedni Slovenci, je bila ustanovljena Ljubljanska občna banka, tretja »slovenska« delniška družba. Toda borzni krah leta 1873 je preprečil delovanje te banke, kajti centralna vlada je zavrnila prošnjo in ni izdala dovoljenja za začetek poslovanja. Zadnji je prvi dan posvetovanja predstavil svoj referat Marko Waltritsch, zamejski Slovenec iz Gorice: Sto let slovenskega bančništva in posojilništva na Primorskem. 1883 je bil z ustanovitvijo Goriške ljudske posojilnice ustanovljen prvi denarni zavod Slovencev v primorskem prostoru. Njen in razvoj drugih slovenskih kreditnih podjetij je bil tesno povezan z narodnostnim prebujanjem in razvojem. Polet, ustvarjen na tem področju, pa je zaustavil in v veliki meri tudi uničil fašistični pritisk med obema svetovnima vojnama. Kljub temu pa so se nekatere slovenske kreditne ustanove ohranile do danes.

V diskusijo, ki je sledila popoldanskemu sklopu predavanj, je zopet posegel dr. Fran Zwitter z ugotovitvijo, da so predstave, kaj je nekoč predstavljal npr. 1 goldinar, danes pač zelo različne. Opozoril je na nujnost preračunavanja v današnje vrednosti; seveda ob izbiri pravilne metode. Janez Peršič je predlagal, da bi tudi zgodovinarji uporabljali preizkušeno metodo ekonomistov, tako imenovani sistem košaric za izračun standarda. Dr. Vasiliju Meliku pa se ta metoda za zgodovinarja zaradi sprememb v vrednotenju ni zdela preveč primerna. V diskusiji so ob konkretnih vprašanjih iz referatov sodelovali še dr. Darja Mihelič, dr. Sergij Vilfan in Bojan Maher.

Posvetovanje se je nadaljevalo naslednjega dne (12. 12.) z referatom Janeza Šumrade o gospodarjenju neke slovenske družine konec 19. in začetek 20. stoletja. Prispevek razčlenjuje strukturo družinskih dohodkov in izdatkov ter primerja posamezne tipe porabe glede na dohodek. Povejmo še, da je šlo za družino znanega slovenskega zgodovinarja dr. Franca Kosa, ki si je skozi več let vestno in podrobno zapisoval prihodke in izdatke svoje družine. Tudi ta drobna, a vsakodnevna Kosova dejavnost nam daje neko določeno predstavo o človeku in njegovi naravi. Tako tudi lažje razumemo, zakaj se je ravno F. Kos lotil dolgotrajnega, potrpežljivega in odgovornega dela na Gradivu za zgodovino Slovencev v srednjem veku in ga tudi uspešno zmožel. Ob razumljivi odsotnosti Toussainta Hočevarja je Metka Gombač prebrala njegov prispevek Slovensko poslovno bančništvo kot inovacijski dejavnik (1900—1930), ki je bil posvečen spominu dr. Jožeta Šorna. Prispevek je predstavil nekatere značilnosti slovenskega poslovnega bančništva od njegovih začetkov na prelomu stoletja do viška, ki ga je dosegel leta 1930, preden so ga zadele posledice svetovne gospodarske krize in ga postavil v širši okvir razvoja celotnega finančnega posredništva. Problemu denarništva med narodnoosvobodilno borbo na Slovenskem je posvetil referat Damijan Guštin. Podčrtal je, da je narodnoosvobodilno gibanje razvilo v okviru ljudske oblasti svoj lasten in izviren finančni sistem, ki je dosegel višek z delovanjem Denarnega zavoda Slovenije pri predsedstvu SNOS, najbrž edine svobodne emisijske banke na okupiranem področju; narodnoosvobodilno gibanje je razvilo tudi svoj lastni denar — lirski bon. Iz tematike najnovejše zgodovine sta prispevala svoja prispevka zadnja dva referenta tega posvetovanja. Mag. Zdenko Čepič je govoril o posebnosti valutarne reforme v letu 1945, Marjan Matjašič pa o bančništvu v začetku gospodarske reforme leta 1965.

V diskusiji k temu zadnjemu sklopu referatov je ob vprašanju Janeza Peršiča, na kakšen način je pritiskal fašizem na slovenske posojilnice na Primorskem, Marko Waltritsch pojasnil, da nekih zakonskih osnov za zapiranje slovenskih kreditnih ustanov ni bilo, da pa so bili pritiski kot odpiranje podružnic velikih italijanskih bank na podeželju, propadanje lokalnih posojilnic zaradi premočne konkurence ter poskusi včlanjevanja fašistov v upravne odbore bank (primer močne Jadranske banke v Trstu). Dr. Vasilij Melik je dopolnil referat Janeza Šumrade s podatkom, da je F. Kos subvencioniral delovanje Muzejskega društva za Kranjsko v višini, ki je bila enaka podpori deželnega odbora tej ustanovi (1000 kron l. 1907). V diskusiji so ob vprašanju načrtnega poslabšanja gospodarske situacije v Ljubljanski pokrajini s strani italijanskega okupatorja sodelovali še Janez Peršič, Damijan Guštin in Zdenko Čepič.

Po izpolnjenemu programu in doseženemu cilju sta posvetovanje o zgodovini denarstva in bančništva na Slovenskem zaključila dr. Vasilij Melik in predstavnik gostitelja Janez Majce. Splošno mnenje prisotnih je bilo, da je posvetovanje lepo uspelo, rezultati tega dela pa bodo izšli v Zgodovinskem časopisu; prvi del je objavljen v tej številki. Za marsikaterega udeleženca posvetovanja je doživetje svoje vrste predstavljal ogled trezorjev Narodne banke Slovenije, kjer racionalni zgodovinarški razumi nikakor niso mogli uskladiti svojih predstav o denarju z neovrgljivo predloženimi dejstvi.

Peter Štih

OBVESTILA

OBVESTILA O DELOVANJU ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE IN O IZHAJANJU ZGODOVINSKEGA ČASOPISA

1. Delegati slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev so se 13. 6. 1985 zbrali v Ljubljani na volilni skupščini Zveze zgodovinskih društev Slovenije in v novi izvršni odbor izvolili Marijo Oblak-Čarni (Arhiv Slovenije) kot predsednico, prof. dr. Vasilija Melika (Filozofska fakulteta) in dr. Franceta Kresala (Inštitut za zgodovino delavskega gibanja) kot dva podpredsednika, Borisa Rozmana (Zgodovinski arhiv Ljubljana) kot blagajnika, Majdo Čuden (Filozofska fakulteta) kot pomočnico blagajnika ter Jasno Horvat (Narodni muzej) kot tajnico. Člani izvršnega odbora ZZDS so po funkciji še predsedniki krajevnih društev in glavna urednika »Zgodovinskega časopisa« in »Kronike«. V nadzorni odbor so bili izvoljeni dr. Milica Kacin-Wohinz, prof. dr. Miroslav Slipovšek in Primož Hainz, v samoupravno sodišče pa akad. prof. dr. Bogo Grafenauer, akad. prof. dr. Fran Zwitter in mag. Eva Holz. Na skupščini je bilo ponovno predlagano, naj bi bilo 23. zborovanje slovenskih zgodovinarjev jeseni 1986 v Tolminu; kot možna osrednja točka obravnav na zborovanju je bil predlagan zgodovinski razvoj slovenske zahodne meje.

2. Predsedstvo Zveze zgodovinskih društev Slovenije je na svoji redni seji 17. 5. 1985 za namestnika glavnega urednika »Zgodovinskega časopisa« imenovalo Janeza Stergarja, za novega člana uredništva in tehničnega urednika pa Petra Štiha.

3. V Murski Soboti se je 23. 5. 1985 zbralo na ustanovnem občnem zboru novo zgodovinsko društvo za pomursko področje. Že dalj časa tečejo tudi priprave za novo zgodovinsko društvo koroške regije, o ustanovitvi pa še nismo bili obveščeni. Za letošnje leto je predvidena tudi ustanovitev društva slovenskih zgodovinarjev v Italiji s sedežem v Trstu.

4. Zgodovinsko društvo Ljubljana se je na rednem letnem občnem zboru sestalo 16. 5. 1985 in sprejelo poročilo o bogatem enoletnem društvenem delovanju. Občni zbor je soglasno sprejel sklep o imenovanju akad. prof. dr. Ferda Gestrina za častnega člana ljubljanskega društva. Diploma o podelitvi častnega članstva v zahvalo za raziskovalno, uredniško-mentorsko in organizacijsko delo pri proučevanju ljubljanske preteklosti ter pri pripravljanju monografije o zgodovini Ljubljane je bila profesorju Gestrinu podeljena 13. 6. 1985 na slovesnosti, ki ji je sledilo prijetno tovariško srečanje.

5. Sekcija za krajevno zgodovino ZZDS in Zgodovinsko društvo za Gorenjsko sta 8. 5. 1985 v Kranju priredili okroglo mizo stanju in problematiki slovenskega krajevnega zgodovinopisja.

6. Muzejsko društvo Škofja Loka je 14. 5. 1985 na rojstni hiši v Blaževi ulici v Škofji Loki odkrilo spominsko ploščo dr. Pavletu Blazniku, loškemu zgodovinarju, utemeljitelju in usmerjevalcu muzejstva in častnemu občanu Škofje Loke. Istega dne je imelo društvo svoj redni občni zbor.

7. Vsakoletni kulturnozgodovinski simpozij Modinci/Mogersdorf bo letos 1.—5. 7. v Köszegu na Madžarskem; obravnaval bo temo »Država in družba v medvojnem obdobju v panonskem prostoru«. Jugoslovanski posvet o pouku zgodovine bo letos 28.—30. 8. v Mavrovem v Makedoniji; obravnaval bo idejne in praktične probleme v poučevanju poveljne zgodovine. Svetovni zgodovinarski kongres bo od 25. 8.—1. 9. 1985 v Stuttgartu; od slovenskih zgodovinarjev so z referati v programu zastopani prof. dr. Vasilij Melik, prof. dr. Tone Ferenc in dr. Dušan Biber.

8. V tiskarni je že postavljenih nekaj nadaljnjih referatov s posveta o denarništvu (D. Mihelič o zaslužkih in cenah v srednjeveškem Piranu, D. Guštin o finančnih virih in denarništvu NOG, Z. Čepič o valutarni reformi leta 1945) ter razpravi D. Kosa o posesti ljubljanske komende nemškega viteškega reda in N. Klaič o problemih naselitve dalmatinskih Hrvatov. V ZC 1—2/1985 bomo začeli objavljati gradivo z 22. zborovanja slovenskih zgodovinarjev.

Janez Stergar

OCENE IN POROČILA

Srečko Brodar, Mitja Brodar: **Potočka zijalka, visokoalpska postaja aurignacijskih lovcev.** (Dela 1. razreda ; 24). Ljubljana, SAZU, 1983. 213 strani, 60 slik, 22 tabel in dve barvni sliki med besedilom.

Monografska objava Potočke zijalke je za evropsko kvartarologijo in arheologijo pleistocena skoraj tako pomembna kot njeno odkritje leta 1928. Posebej velja poudariti, da je bila knjiga natisnjena prav v letu, v katerem je njen raziskovalec prof. Srečko Brodar praznoval 90-letnico svoje življenjske poti. Ob tem visokem jubileju je bilo zanj to res najlepše darilo, s katerim se mu je slovenska znanost oddolžila za dolgoletno in plodno znanstveno-raziskovalno delo.

Z odkritjem Potočke zijalke kot paleolitske postaje 1700 m visoko na Olševi v Karavankah je S. Brodar postavil temelje proučevanju stare kamene dobe v Sloveniji. Osemletna sistematična izkopavanja jamskih sedimentov so prinesla izjemno zanimive rezultate in v letih pred drugo svetovno vojno je Potočka zijalka že zavzemala pomembno mesto med tedaj znanimi paleolitskimi najdišči v Evropi. Za odmevnost odkritja v mednarodnih krogih je poleg S. Brodarja veliko prispeval J. Bayer, zagovornik biglacialne teorije. Najdbe iz Potočke zijalke je Bayer pripisal posebni kulturni skupini, ki jo je imenoval olševien. Časovno naj bi olševien sovpadal z interglacialom po Bayerjevi členitvi. Bayerjevo biglacialno teorijo so argumentirano ovrgle analize Soergla in Milankovića, po katerih tudi posamezne glaciale prekinjajo krajša toplejša obdobja ali interstadiali. Prav v prvi würmski interstadial sodi kulturna ostalina iz Potočke zijalke. Že kmalu po zaključitvi terenskih del je bila verjetno izražena želja, da bi rezultate izkopavanj publicirali na enem mestu. Vzroke, da se je monografska objava zavlekla skoraj za pol stoletja, lahko iščemo v različnih okoliščinah. Zanimarjiva ni niti dolgotrajna druga svetovna vojna.

Knjiga je tematsko razdeljena na dva dela. Obširno stratigrafsko obdelavo je natančno napisal S. Brodar. Stratigrafija Potočke zijalke je bila namreč glavna tema njegove disertacije, ki jo je zagovarjal leta 1939 (S. Brodar, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 20, 1939, str. 66—95). Sedimenti so opisani posebej iz zahodnega in vzhodnega sektorja jamskega vhoda in posebej iz zadnjega, nekoliko višjega dela 115 m dolge jame. Morfogeneza jame v speleološkem smislu ni predstavljena, kar je povsem razumljivo, saj zaradi obilnih sedimentov med izkopavanjem niso dosegli jamskega dna. Ravno zato pri tlorisu in prerezih jame (str. 13, sl. 5) moti enotno označena meja tako za skalnat strop in stene kot za jamska tla, ki so iz sedimentov in bi zato morala biti označena ustrezno drugače. Profili jamskih plasti so ponazorjeni naravnost odlično — z risbami, ki jim sledi opis med besedilom in s fotografijami, ki imajo zaradi starosti poleg dokumentacijske že tudi kar antikvarično vrednost. K obravnavi stratigrafije sodi še interpretacija velikih količin vodnega peska (po ceniitvi okoli 10 ton!), ki je jamskim sedimentom in okolici jame tuj material. Po današnjih predvidevanjih so to ogromno količino peska oziroma drobnega vodnega proda v jamo prinesli takratni ljudje s skoraj 20 km oddaljenih nahajališč v dolini Drave. Ta pesek naj bi bil po eni izmed teorij uporabljen pri obdelovanju — strojenju medvedjih kož (?). Večina vzorcev jamskih plasti (ki sicer še niso bile granulometrično analizirane) je bila skupaj s favnističnimi ostanki uničena ob bombnem napadu na Celje februarja 1945. Posebno poglavje je posvečeno favni. V jamskih sedimentih so našli 40 živalskih vrst, med katerimi prevladuje jamski medved. Njegovo količino so ocenili na več kot 1000 osebkov. Izjemno pomembna je tudi najdba devetih izoliranih zob moškatnega goveda. Ležali so na kupu v plasti prvega würmskega interstadiala (W I/II) in predstavljajo prvo najdbo te izrazito mrzlobodne (!) vrste v Jugoslaviji in v južnem delu Alp sploh (I. Rakovec, Arheološki vestnik 24, 1973, 234). Potočki zijalki najbližje najdišče moškatnega goveda je na Moravskem in glede na to je povsem verjetno, da je zobe takratni človek dobil oziroma prinesel v jamo kot neke vrste lovsko trofejo iz severneje ležečih krajev. Če to drži, potem moškatnega goveda vsekakor ne smemo šteti med pleistocensko favno Slovenije, kot je pravilno ugotovil že Rakovec (o. c.). Prvi del monografije je zaključen s prikazom poteka sedimentacije in s kronološkim sklepom. Po njem povzevamo, da so plasti od 3 do 8, ki vsebujejo vse pomembnejše kulturne ostanke, uvrščene v drugo polovico prvega würmskega interstadiala. Absolutna datacija v knjigi sicer ni podana, vendar danes še vedno velja, da je to čas pred okoli 35.000 leti. Med tekstom v sklopu prikaza o poteku sedimentacije zasledimo na str. 95 neljubo napako, ko je avtor poimenoval viške poledenitve v würmski ledeni dobi kot glaciale namesto stadiale. Napaka pride še toliko bolj do izraza, ker je zapisana tudi v povzetku v nemškem jeziku na str. 186.

V drugem delu knjige je predstavljena izkopana materialna kultura, ki jo je opredelil Mitja Brodar (str. 103—172). Poglavje je začel s pregledom najdb po plasteh in sicer kot horizontalno razprostranjenost kamenih in koščenih izdelkov tako v sprednjem vhodnem kot v zaključnem delu jame. Kamena industrija šteje 305 primerkov, od katerih jih je bilo 80 kosov (26,2 %) obdelanih v tipološko opredeljive artefakte. Vsi so bili izkopani v vhodnem delu jame, medtem ko so v sklepnem delu odkrili le koščene konice (80 kosov). Iz vhodnega dela poznamo 48 konic. Skupno je bilo najdenih 127 konic; ker se je dalo dva fragmenta sestaviti v eno koščeno konico. K tej številki koščenih artefaktov lahko pripišemo še dve koščeni šili in prototip šivanke. Žal se je med vojno izgubilo nekaj konic in precej kamenih artefaktov, vendar so se večinoma, dali rekonstruirati v risbi, saj so bili vsi še pred vojno fotografirani. Med kamenimi artefakti prevladujejo retuširane kline, različna strgala, praskala, vbadala, kombinirana orodja in orodja s prečno retušo. Orodja so večinoma izdelana iz črnega lidita, različnih rožencev, iz porfirja in porfirita ter iz tufskih peščenjakov. Pri njihovem opisu žal dobimo vtis, da M. Brodar ne priznava mednarodno uveljavljenih tipoloških list D. Sonnevile-Bordesove in J. Perrota za mlajši paleolitik ter F. Bordesa za srednji paleolitik (in jih med tekstom tudi ne citira!). Le tako si lahko razložimo, da je artefakt št. 420 označil kot ročno konico — pravilneje bi moral zapisati, da je to moustérienska konica. Srednjepaleolitskih tipov, predvsem strgal, je še nekaj, vendar prevladujejo mlajšepaleolitski orodni tipi, ki so tipični predvsem za aurignacien. Prisotnost srednjepaleolitskih (moustérienskih) orodij lahko razložimo s tem, da se tipološko starejša orodja v manjšem procentu nadaljujejo tudi v mlajših obdobjih (na lestvici paleolitskih kultur namreč moustérienu kronološko sledi aurignacien). Risbe artefaktov (risala D. Knific-Lunder) so v glavnem zelo dobre, čeprav pri nekaterih (če naj nam za vodilo služi načelo, da naj bo risba čimbolj izčrpna oziroma mnogopovedna) pogrešamo prečne in predvsem podolžne prereze. Koščene konice je avtor analiziral po obliki in na osnovi razmerij med širino, dolžino ter debelino. Tako mu je med drugim uspelo izbrati idealno obliko tipične konice, ki jo enostavno imenuje kot »tip Potočke zijalke« ali »olševski tip«. Podane analize konic s celo (solidno) bazo (med celotnim koščenim inventarjem je le ena konica s precejljeno bazo, = št. 102) predstavljajo, kot avtor sam ugotavlja, le dejansko stanje. V isti sapi pa pripiše (str. 124), »da bodo komu lahko omogočile rešitev te uganke«. Zato naj kar takoj zapišemo, da med drugim predvsem jasno izstopa poseben tip, ki bi ga lahko imenovali »konica s stanjšano bazo«. Takemu tipu bi morda pripadale konice št. 29, 49, 79, 80, 82, 94 in 101. Ker pa konice brez izjeme niso narisane s podolžnimi prerezi oziroma s stranskimi risi, bomo več o tem problemu spregovorili na drugem mestu. Med množico konic je tudi 37 takih z lepo vidnimi urezi. M. Brodar je razložil tri glavne načine urezovanja (str. 131 s). K temu fenomenu, ki nedvomno predstavlja prvo predfiguralno fazo umetniškega izražanja pračloveka (!), lahko pripomnimo, da koščene konice s podobnim načinom ornamentiranja poznamo iz paleolitske postaje Vogelherd (J. Hahn, Aurignacien, das ältere Jungpaläolithikum in Mittel- und Osteuropa. Fundamenta A/9 [1977], T. 34, 36). Poglavju o koščenih konicah na rob le še naslednja pripomba. Na str. 133 in 135 je na dveh barvnih fotografijah upodobljenih 15 konic. Žal sta fotografiji vse prej kot dobri. Prav čudimo se lahko, zakaj avtorja nista za ti dve prilogi uporabila precej boljše barvne slike z ovitka razstavnega kataloga »Ledenodobne kulture v Sloveniji« (Ljubljana 1979)?! V nadaljevanju se M. Brodar pomudi še pri ostankih paleozojskih kamenin v sedimentih in pri analizi preluknjanih kosti, predvsem pri mandibulah jamskega medveda. Med slednjimi v prvi vrsti zasluži pozornost desna spodnja čeljustnica, ki ima na notranji strani tri luknje. Avtorjevemu mnenju, da imamo opraviti z neke vrste prapiščaljo, iz katere je bilo možno izvabiti nekaj zvokov, lahko z veliko verjetnostjo pritrdimo. Pri obdelavi t. i. protolitske kostne industrije se avtor ne zadržuje predolgo, zato pa tem bolj izčrpno opiše »bivalne prostore«, ki jih dokazujejo odkrita kurišča.

V vsaki kompleksni študiji, in to monografija o Potočki zijalki brez dvoma je, je še najbolj pomembna zaključna interpretacija najdišča. V našem primeru je to poglavje z naslovom »Kulturno ovrednotenje« (str. 162 ss), kjer nas avtor uvodoma seznanj z zgodovino proučevanja ledene dobe. Potem preide na analizo raziskovalnega dela dunajskega prazgodovinarja J. Bayerja. Bayer je bil z začetnimi rezultati izkopavanja v Potočki zijalki tesno povezan, saj so mu zelo koristili pri njegovi teoriji razdelitve pleistocena. Žal je Bayer umrl, še preden so bila terenska dela na Olševi zaključena, in tako ni spoznal celotne problematike v zvezi z gradivom iz Potočke zijalke. Zato je treba Bayerja in njegove teorije upoštevati le še pri zgodovini raziskav o problematiki tega našega pomembnega najdišča in ni treba kar na šestih straneh poudarjati napake v njegovih delih kot to počne M. Brodar. Namesto tega bi lahko vsaj omenil avtorje, ki so se ukvarjali z raziskovanjem aurignaciena v Evropi, npr. L. Zotza (Altsteinzeitkunde der Südostalpenländer [1944]), K. J. Narra (Archaeologia Geographica 2, 1951, 111 ss), H. Schwabedissen (Germania 34, 1956, 12 ss), G. Albrechta, J. Hahna in W. G. Torkeja (Archäologisches Korrespondenzblatt 5, 1975,

99 ss), G. Albrechta (Deuxième Colloque International sur l'Industrie de l'Os dans la Préhistoire [1976] 119 ss), J. Hahna (o. c.), pa tudi M. Olivo (Časopis Moravskeho Musea 66, 1981, 7 ss) in še nekatere druge. Prav tako si ne znamo razložiti, da avtor, ki omenja najdbe koščenih konic na Krimu in celo v daljni Siriji, preprosto izpusti dve pomembni hrvaški jamski najdišči: Veliko pečino na Ravni gori (M. Malez, Arheološki radovi i rasprave 4—5, 1967, 7 ss) in Vindijo (M. Malez, Praistorija jugoslavenskih zemalja 1, 1979, 262 ss in 270 ss). V zadnjem delu zaključnega poglavja se avtor spušča v problematiko szeletiena (= kultura ploščatih, dvostransko obdelanih kamenih konic, ki poleg tega vsebuje še tako elemente moustériena kot aurignaciena). Pri tem ima v mislih predvsem najdišča, v katerih se listaste konice pojavljajo skupaj s koščenimi aurignacienskimi (npr. Dzerava skala). Večkrat omenja še t. i. olševien v Bayerjevem smislu, vendar so to le povzetki razprav M. Brodarja, npr.: Razprave 4. razreda SAZU 5, 1959, 419 ss; Arheološki vestnik 18, 1967, 235 ss in predvsem Actes du VIIIe Congress UISPP, 1, 1971, 43 ss. Danes velja, da olševien kot samostojna kultura ne obstaja več, da pa je v tem primeru vključen v kulturno ostalino srednjeevropskega aurignaciena, ki je starejši od zahodnoevropskega. Prvi se začne v interstadialu W I/II, drugi pa v drugem würmskem stadialu (W II) in ga spremlja izrazito mrzlolobna favna. S tem je že nakazana smer prodora kromanjonca (*Homo sapiens fossilis*) kot nosilca aurignacienske kulture v Evropo in sicer od vzhoda proti zahodu!

Knjiga o Potočki zijalki kot eni najpomembnejših aurignacienskih najdišč v Evropi je sicer prva monografija v slovenski paleolitski arheologiji, vendar ne presega klasičnega pomena arheološkega kataloga. Manjka ji predvsem izčrpna primerjalna študija z drugimi istočasnimi srednjeevropskimi najdišči, ki bi morala biti podkrepljena s citati najnovejše literature. Slednjo krepko pogrešamo in najbrž ni vzrok, da je eminentna strokovnjaka ne bi poznala. Kljub temu smo lahko zadovoljni, da je ta veličastna kulturna dediščina iz časovno oddaljene ledene dobe sedaj končno predstavljena in da tako omogoča številnim raziskovalcem, »da se vključijo v diskusijo in morda tudi kaj novega odkrijejo«. Te zaključne besede M. Brodarja lahko razumemo dobesedno, saj je skoraj celotno slovensko besedilo prevedeno v nemški jezik (str. 175—213; morda bi ne bil prevelik strošek, če bi temu prevodu in knjigi sledil še povzetek v francoščini ali angleščini?) in tako lahko nestrpno pričakujemo, kako bodo delo sprejeli drugod po svetu. Dve že objavljeni slovenski poročili (M. Aljančič, *Proteus* 46, 1983/1984, 205 ss; F. Osole, *Arheološki vestnik* 36, 1985 /v tisku/) sta namreč omenjeno publikacijo zelo ugodno ocenili.

Draško Josipović

Schmidt Peter, *Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker. Zur Funktion eines römischen Ausländerseminars 1552—1914*. Tübingen (Max Niemeyer Verlag) 1984. 364 str. (Bibliothek des Deutschen historischen Instituts in Rom, Band 56).

Knjigo sem vzel v roke v upanju, da bom odkril v njej vrsto dragocenih podatkov, ki so pomembni tudi za zgodovino cerkve pri nas. V tem pogledu sem bil ob koncu morda celo nekoliko razočaran, čeprav mi seveda ni žal, da sem knjigo prebral. Doktorsko delo Petra Schmidta, ki ga je leta 1981 predložil na filozofski fakulteti v Freiburgu im Breisgau o enem najbolj slavnih rimskih zavodov za študente teologije, zasluži našo pozornost pod različnimi vidiki. Pravzaprav je težko pisati oceno tega dela tistemu, ki je pozorno prebral blesteč uvod mentorja disertacije, prof. dr. Wolfganga Reinharda (str. XIII—XV), v katerem je podal kratak oris metodologije, ki jo je Schmidt uporabljal pri svojem delu in posrečeno povzel njegove dosežke. Ne samo uvod, poln hvale priznanega zgodovinarja Wolfganga Reinharda, tudi dejstvo, da je Schmidtovo delo izdala tako ugledna ustanova, kot je Nemški zgodovinski inštitut v Rimu, je svojevrstno spričevalo kvalitete tega dela. In res je avtor pokazal neverjetno potrpežljivost pri analizi arhivskega gradiva, in kolikor morem presoditi, ostal trezen tudi v sodbi, ko gre za sinteze njegovih analiz.

Razdelitev dela je pregledna. Samo vsebino je dovolj izčrpno in pregledno analiziral prof. Reinhardt v svojem uvodu in ne bi ponavljal njegovih ugotovitev, čeprav morda pod nekoliko drugačnim vidikom. Zgodovinski del je za nas tudi malo manj zanimiv, ker je v ospredju pač relacija Germanik — nemška Reichskirche. Žal je avtor premalo ovrednotil vlogo germanikarjev v habsburških deželah, čeprav se tu in tam (zgolj obrobno) dotakne tudi tega problema.

Schmidt je bil nezadovoljen z dosedanjimi enostranskimi zgodovinskimi orisi Germanika. Ti so namreč želeli predvsem poudariti njegovo vlogo pri oblikovanju »zvestih in kvalificiranih« duhovnikov za Nemčijo, kot npr. nekdanji rektor Germa-

nika Steinhuber v svoji obsežni *Geschichte des Kollegium Germanikum in Rom* (2. Bde., Freiburg² 1906). V drugo skrajnost so šli tisti, ki so v germanikarjih videli le »najvažnejše agente« rimskih centralističnih teženj v nemški cerkvi.

Kot štipendist Cusanuswerke in nato Nemškega zgodovinskega inštituta v Rimu se je Peter Schmidt z ohranjenim arhivskim gradivom soočil pod socialno zgodovinskim vidikom. Prva ugotovitev, na katero je pri tem postal pozoren, je bila dvojna funkcija Germanika, ki je bil istočasno papeško semenišče in jezuitsko učilišče (in vzgojni zavod). Vodstvo jezuitskega reda je po smernicah svojega ustanovitelja sv. Ignacija želelo vzgajati predvsem »dobro izšolane, neodvisne in mobilne dušne pastirje«. Cilj papeške politike pa je bil, zagotoviti si zanesljiv personal za ključne pozicije v nemški cesarski cerkvi (Reichskirche), predvsem v stolnih kapitljih, od katerih so bile odvisne volitve škofov v posameznih škofijah. Različni pogledi na vlogo Germanika so vodili do konfliktov med interesi in politiko papežev, katere podaljšana roka so bili kardinali protektorji (22—24), Congregatio Germanica (24—26) in Congregatio Propaganda Fide (26—31) in jezuiti. Rezultat teh konfliktov je bil neke vrste kompromis, ki je včasih bolj ustrezal predstavam jezuitov o oblikovanju duhovnikov, drugi pa bolj željam papežev, ki so cesarsko cerkev v Nemčiji gradili na aristokraciji (XIII).

Za tem zgodovinskim uvodom dobi seveda podrobna in natančna kvantitativna analiza germanikarjev novo podobo. Schmidt je za leta 1552—1914 analiziral skupno 5228 germanikarjev, in sicer pod naslednjimi vidiki: vpis (67), regionalno (72) in socialno poreklo (78), izobrazba (89) in starost gojencev pri vstopu v germanik (93), izobrazba, ki so jo v germaniku dosegli (97); promocije (100), število tistih, ki so bili posvečeni za duhovnike (104), predčasno odpušteni iz zavoda (105), število germanikarjev, ki so v nemški Reichskirche dosegli vodstvena mesta (106), število stolnih kanonikov med germanikarji (107) in število škofov (111). Ta analiza je pokazala, kako je bilo prav socialno poreklo germanikarjev ključnega pomena pri izbiri kandidatov. Po začetnem obdobju, ko še prevladuje jezuitska dušnopastirska usmerjenost namena zavoda in v zavodu prevladujejo gojenci meščanskega rodu, postane germanik v letih 1660—1740 izrazito plemičem namenjena hiša. Germanikar ni več »mobilni dušni pastir«, ampak je vezan na prebendo, kar z drugimi besedami pomeni, da je določen za višja mesta v hierarhiji nemške cerkve. To stanje se spremeni šele, ko se v drugi polovici 18. stoletja začne medsebojno oddaljevati cesarstvo in cesarska cerkev.

Naj opozorim še na nekatere opombe, ki so se mi porodile ob branju Schmidtove knjige. Ko govori avtor o nacionalnih kolegijih v Rimu (1—4, njegov seznam seže do leta 1967, ko je bil ustanovljen meksikanski kolegij), bi pač moral poskrbeti, da bi bil ta seznam popoln. Z lahkoto bi ga namreč preveril v *Annuario pontificio* pod naslovom *Collegi e convitti per aluni sacerdoti*. Tam bi med drugim lahko ugotovil, da je bil 22. novembra 1960 ustanovljen slovenski zavod (*Pontificio Collegio Sloveno*). Omenjam ga pač zato, ker so bili Slovenci z Germanikom povezani od samega začetka do danes. Občudovanja je vredno, kako avtor svoja izvajanja kritično sooča z viri in literaturo. V tej zvezi pa me metodološko motijo daljši italijanski citati med pripovednim tekstom (47, 55 sl., 157 sl. in drugod). Menim, da bi delo samo pridobilo na jasnosti, če bi dal avtor te citate v opombe, v tekstu pa povzel njihovo misel. Svojevrstno bogastvo knjige predstavljajo grafikoni in tabele (deloma tudi že med tekstom) v drugem delu razprave. Večinoma so res izredno dragoceni, pri nekaterih pa se človek vpraša, če je vrednost rezultata, ki ga nudijo, sorazmerna z investiranim delom (npr. starostna razdelitev gojencev po razredih, 95; in še posebej pri študentih filozofije in teologije, 203; *Alter und soziale Herkunft*, 205 in podobno). Osebo me je seveda še posebej zanimal abecedni seznam germanikarjev, objavljen v dveh delih: za leta 1552—1798, str. 217—321 in za leta 1818—1914, str. 321—346 (vmes je bil germanik nekaj časa ukinjen). V seznamu manjkajo samo Madžari, ker je podatke za njih že objavil A. Veress (*Matricula et acta alumnorum collegii Germanici et Hungarici ex regno Hungariae oriundorum* I. *Matricula* 1559—1917, Budapest 1917: *Fontes rerum Hungaricarum*). V tem seznamu imamo prvič imenoma navedene vse študente iz Slovenije. Iz ljubljanske škofije sem naštel 58 imen, prva germanikarja iz ljubljanske škofije pa sta bila *Läufer Bartholomäus* (vstopil 1553) in *Gall Joannes Gabriel* (vstopil 1554). Seveda pa srečamo slovenska imena tudi med gojenci iz lavantinske škofije (samo 6), oglejske škofije (40), Gorice (24) in Trsta (6). Kot zanimivost povem, da sem zasledil 6 študentov, navedenih iz »Dalmacije«, in še posebej dva z Reke, tri iz Splita in enega iz Kotorja.

Gre vsekakor za dragoceno analizo, ki nam pomaga v prvi vrsti spoznati razmere v nemški Reichskirche. Določen vpliv je imel germanik tudi na cerkvene razmere na Slovenskem, čeprav seveda še zdaleč ne takih; kot v Nemčiji. So pa vsaj nekateri germanikarji po vrnitvi v svojo škofijo vršili pomembne službe kot stolni kanoniki (*Octavius Bucellini*, *Mihael Opeka* in drugi) ali pa kot profesorji na teo-

loški fakulteti (v zadnjem času predvsem Janez Fabijan, Franc Lukman, in oba Ušeničnika). Ne gre pa spregledati tudi tiste, ki sicer niso bili Slovenci, pa so tu delovali kot škofje (npr. Herberstein Christophorus Sigismund, ki je sicer iz salzburške nadškofije, pa je bil ljubljanski škof v letih 1683—1701).

Knjiga je tudi po tehnični strani vzorno delo, tiskovne napake pa minimalne.

France M. Dolinar

Sergio Bonazza, **Bartholomäus Kopitar, Italien und der Vatikan**. München: Dr. Rudolf Trofenik, 1980. 369 strani. (Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slovenen; 16).

V prejšnji številki Zgodovinskega časopisa smo objavili poročilo o nekaterih novih slovenskih delih o Jerneju Kopitarju, zdaj pa se lahko seznanimo še z eno tehtno in dragoceno novo knjigo z istega področja. Sergio Bonazza, doma v bližini Trsta, zdaj profesor na oddelku za slovansko filologijo univerze v Veroni, se že dokaj dolgo ukvarja s Kopitarjem. Iz korespondence Andreja Di Paulija (Wiener slavistisches Jahrbuch 19, 1973), Neizdana korespondenca J. Kopitarja z grofom P. Clozom (Ricerche slavistiche XX/XXI), Carlo Ottavio Castiglioni in Glagolita Clozianus (Bereiche der Slavistik, zbornik v čast Josipu Hammu, Dunaj 1975), O recepciji Kopitarja pri Slovencih (Contributi italiani all'VIII Congresso internazionale degli Slavisti, Roma 1978) — to so naslovi štirih njegovih prispevkov te vrste iz sedemdesetih let, zdaj pa je v Trofenikovi zbirki Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slovenen izšla še njegova knjiga z naslovom Jernej Kopitar, Italija in Vatikan. Zadnji časi so prinesli mnogo novih ugotovitev o Kopitarjevih stikih z Italijo. Bonazza opozarja posebej na študijo Jernej Kopitar v Rimu in slovanska politika Gregorja XVI., ki jo je napisal znani italijanski zgodovinar Angelo Tamborra (Storiografia e storia, zbornik v čast Duprè Theseiderju, Rim 1974), in na Kopitarjeva pisma, ki jih je objavil graški slavist Stanislav Hafner (Studia Slovenica Monacensia, zbornik v čast Antonu Slodnjaku, München 1969; Ost-West Begegnung in Österreich, zbornik v čast Eduardu Winterju, Dunaj 1976). Bonazzove objave smo navedli že zgoraj.

Knjiga o Kopitarju, Italiji in Vatikanu ima dva dela. V prvem delu razpravlja Bonazza o Kopitarjevih stikih z italijanskim jezikom in kulturo (str. 15—31), o odnosih Kopitarja do italijanskih učenjakov (str. 33—93), o Kopitarju in nastanku italijanske slavistike (str. 95—105) ter o odmevu Kopitarja v Italiji (str. 107—111). Bonazza meni, da se v inozemstvu z nobeno osebnostjo slovenske kulture niso tako intenzivno ukvarjali kot s Kopitarjem. Vzrok temu naj bi bil v vrednosti njegovega dela, ki presega regionalni okvir in ima pretežno evropski značaj (str. 5). Smo pa še daleč od dokončne celotne sodbe o njem. Kopitar je bil dvoje: učenjak v klasičnem smislu besede in angažiran intelektualca v modernem stilu (str. 5). Sodbe o Kopitarjevih reakcionarnih in neliberalnih stališčih ima Bonazza za napačna. Kopitar ni bil v službi Vatikana, kakor bi se utegnilo zdeti na prvi pogled in kakor se je tudi zdelo večini kritikov. Nasprotno, pravi Bonazza, »Kopitarju se je posrečilo papeža in Sveti sedež vključiti v avstroslavistično stvar, kakor je to z ostrim očesom pravilno spoznal Friedrich Heyer« (str. 93). Bonazza ima tu v mislih Heyerjevo razpravo o Augustinu Theinerju, prefektu vatikanskih arhivov, in njegovem avstroslavizmu (Kirche im Osten 14, Stuttgart: 1971). Kopitar je bil vedno kritičen in liberalno misleč katolik, kakor meni Bonazza. Ko je opozarjal Vatikan, naj se bolj zanima za vzhodno Evropo, so ga vodili bolj politični kot verski razlogi. Če je Kopitar spoznal, da je treba krepiti vezi med Slovani in središčem katolicizma, je bilo to predvsem učinkovito sredstvo v službi avstroslavizma. V nasprotovanju petrograjski politiki je uporabljal Kopitar isto orožje kot so ga uporabljali Rusi za svoje namene: to je vero (str. 91).

Bonazza zavrača dokaj razširjeno mnenje, da se je italijanska slavistika rodila šele v letu 1920, in da je bila v zaostanku za drugimi zahodnoevropskimi kulturnimi narodi. Po njegovem mnenju segajo začetki italijanske slavistike v prvo polovico 19. stoletja. Njen začetnik je bil grof Carlo Ottavio Castiglioni, z njim pa je močno povezano tudi Kopitarjevo ime.

V drugem delu knjige je objavljenih 157 pisem. 103 so Kopitarjeva, 54 je namenjenih Kopitarju. Velika večina te obsežne korespondence je v Bonazzovi knjigi prvič objavljena. Objavljena pisma so ohranjena v različnih nahajališčih v Vatikanu, Rimu, Firencah, Benetkah, Trentu, Innsbrucku, na Dunaju, v Ljubljani (kjer je v Narodni in univerzitetni knjižnici Kopitarjeva zapuščina), Zagrebu in Dubrovniku. Kopitarjeva pisma Nemcem oziroma tistim, ki so mu pisali nemško, so pisana nemško, Italijanom pa deloma francosko, daleč največ pa latinsko. Najobsežnejša je korespondenca Kopitar — Secchi (jezuit, profesor na Collegium Romanum), ki šteje 40 Kopitarjevih in 7 Secchijevih pisem. Sledijo dopisniki: duhovnik Pietro Bettio, bibliotekar v Benetkah (Kopitarjevih pisem je 14, Bettiovih 6), piarist Francesco Maria

Appendini, doma iz Piemonta, profesor v Dubrovniku (Kopitar 17, Appendini 2), grof Paris Cloz v Trentu (Kopitar 12, Cloz 1), Augustin Theiner, doma iz pruske Šlezije, duhovnik v Rimu (Kopitar 7, Theiner 5), Angelo Mai, bibliotekar v Milanu, potem kardinal v Rimu (Mai 9, Kopitar 1), Emil Braun iz Gothe, arheolog v Rimu (Kopitar 6), grof Carlo Ottavio Castiglioni v Milanu (Castiglioni 4), Srb Pavle Solarić iz Benetk (Solarić 3), Toskanec Sebastiano Ciampi, profesor varšavske univerze (Ciampi 2, Kopitar 1), vladni svetnik Nikola Jakšić (Giachich) v Zadru (Jakšić 1, Kopitar 1), Tirolec Andreas Di Pauli (Kopitar 2), grof Gaetano Melzi iz Milana (2), bibliotekar Jacopo Morelli v Benetkah (2), Srb Dimitrije Frušić, lekarnar v Trstu (2), Ferdinand von Ohms, tajnik avstrijskega poslaništva v Rimu (2), Gaetano Bedini, avditor papeške nunciature na Dunaju (1), Michele Battalca iz Benetk (1), kardinal Luigi Lambruschini (1), Ambrogio de Schreck iz Trenta (1), piarist Luca Torre iz Zadra (1), švicarski duhovnik Franz Joseph Leuthart (1), tržaški škof Matevž Ravnikar, edini Slovenec med dopisniki (1) in bibliotekar Francesco Del Furia v Firencah (Kopitar 1). Dodana je še Kopitarjeva prošnja z dne 10. aprila 1837 za šesttedenski dopust zaradi študijskega potovanja (na lastne stroške) v Rim in Bologno.

Pisma so pod črto komentirana s pripombami, ki večinoma pojasnjujejo omenjene osebe in dela (knjige, časopise), ki so v korespondenci omenjena. Najprej je objavljena korespondenca z Italijani (str. 117—303), nato pa korespondenca z neitalijani v Italiji (str. 305—343), znotraj obeh skupin pa po abecednem redu Kopitarjevih dopisnikov. Gotovo bi bil koristen še kronološki seznam vseh pisem. Na koncu so še seznam virov (nahajališč pisem), precej obsežen seznam literature ter imensko in stvarno kazalo, ki ga je sestavil Hermann Lauschmann.

Gotovo je Bonazzova knjiga lep in zelo koristen prispevek k poznavanju Kopitarjevega dela in njegovih nazorov. V knjigi zbrana pisma dajejo dosti snovi za tehtanja, presojanja in vrednotenja. Pomembne so tudi Bonazzove ocene Kopitarja nasploh in njegovih italijanskih stikov posebej. V glavnem kažejo te ocene v isto smer kakor pri Jožetu Pogačniku in drugih novejših piscih, kažejo podobno prizadevanje po pravičnejšem in širšem vrednotenju Jerneja Kopitarja, kar je gotovo prav. Razen tega bodo nekatere Bonazzove sodbe sprejete v celoti, nekatere pa bodo tudi naletele na večje ali manjše ugovore. Nič hudega. Vsi se strinjamo v tem, da bo treba razrešiti še prenekatero vprašanje, vsak prispevek k razjasnjevanju pa je dragocen.

Vasilij Melik

Les rapports entre la France et les Slaves du Sud. Centre d'études des civilisations de l'Europe centrale et du sud-est, Institut national des langues et civilisations orientales, Paris 1983, 178 strani (Publications Langues 'O).

Center za preučevanje civilizacij srednje in južnovzhodne Evrope deluje v Parizu nekaj manj kot petnajst let, sprva v okviru Univerze Pariz VIII (1970—1981), zadnja leta pa kot ena od raziskovalnih enot francoskega Nacionalnega inštituta za orientalne jezike in civilizacije (INALCO). Sodelavce, ki bi bili v njem stalno zaposleni kot raziskovalci, Center pravzaprav nima. Prek Centra opravljajo svoje raziskovalno delo specialisti za posamezne družboslovno-humanistične vede (njihov diapazon je kaj širok, od, postavimo, študija kulture na Poljskem do zgodovine srednje Evrope, etnologije Balkana), ki so sicer zaposleni kot predavatelji INALCO, v raziskovalni program pa se vključujejo tudi predavatelji-raziskovalci s francoskih univerz ter z Nacionalnega centra za znanstveno raziskovanje (CNRS), nekaj strokovnjakov izven navedenih institucij ter peščica iz tujine. Težišče dela Centra je na multidisciplinarnem preučevanju »evropskega prostora med ruskim svetom na vzhodu in latinskim (torej romanskim, J.Š.) na zahodu« (G. Castellan), dejansko dežel v evropskih širjavah od Turčije do Poljske in od z Nemci poseljenih dežel do Albanije in Romunije. V polpreteklosti so večino raziskovalnega kadra predstavljali zgodovinarji, vedno bolj enakopravno pa se jim pridružujejo geografi, etnologi in preučevalci književnosti. Z jugoslovanskimi deželami oziroma z balkanistiko se ukvarjajo naslednji sodelavci Centra: Georges Castellan, sicer direktor Centra, ki smo ga imeli (1984) priložnost spoznati tudi v Ljubljani, kjer se je mudil kot gost SAZU in oddelka za zgodovino FF (zgodovina); Janine Matillon-Lasić (srbokroatistika), Danièle Masson in Françoise Saulnier-Thiercelin (etnologija), Idir Moncef (zgodovina južnih Slovanov v 19. in 20. stoletju), deloma Jean Kudela (slovanstvo v 19. stoletju, posebej tudi Lužiški Srbi) in morda še kdo (vsi podatki veljajo za leto 1983 in jih povzemam po prvi številki »Cahiers«, ki jo je tedaj izdal Center).

Desetletnico uspešnega delovanja je Center 1980 proslavil z dvema mednarodnima znanstvenima sestankoma. Referate z obeh predstavlja knjiga, o kateri poročam. Kronološko se je kot drugi odvijal simpozij »Ljudje in zemlja na Balkanu od 13. do

18. stoletja«, ki ga je organiziral Center na pobudo Mednarodne zveze za preučevanje evropskega jugovzhoda (Association Internationale des Études du Sud-Est Européen, AIESEE). Od petih referatov s tega srečanja kar štirje posvečajo svojo pozornost Bolgariji, kar ni naključno, saj so s takšno koncepcijo želeli organizatorji konference počastiti 1300-letnico ustanovitve bolgarske države (V. Tapkova-Zaimova je razpravljala o osnovah srednjeveške bolgarske kulture, G. G. Litavrin o pogojih razvoja bolgarske kulture v 11. in 12. stoletju, S. Damjanov o stikih Bolgarije z Evropo od 15. do 20. stoletja, A. Guillou in K. Tchérémissinoff pa o legendarni zgodovini zografskega samostana z gore Atos iz 16. stoletja; le poslednji prispevek S. Stefaneca govori o družbenih odnosih in zemljiški posesti v romunskih deželah od 12. do 16. stoletja).

Za nas je bistveno bolj zanimiv po času prvi simpozij, ki je potekal od 24. do 27. aprila 1980 v Parizu pod naslovom »Odnosi med Francijo in jugoslovanskimi narodi 1914—1919«. To je bil prvi francosko-jugoslovanski zgodovinski simpozij, predviden s protokolom dvostranskega sporazuma o znanstvenem, tehničnem, prosvetnem in kulturnem sodelovanju. Pomembno se zdi, da je izzvenel kot dovolj zaokrožen in precej popoln pregled obravnavane problematike. Pripravili so ga jugoslovanski strokovnjaki z vidika odnosov med Francijo in jugoslovanskimi narodi v prelomnem obdobju prve svetovne vojne in ustanovitve jugoslovanske države: Ljiljana Aleksić-Pejković je govorila o francoski diplomaciji in jugoslovanskem programu srbske vlade, referat Dragovana Šepića je imel naslov »Hrvati, jugoslovansko vprašanje in Francija (1914—1915)«, Peter Vodopivec je sodeloval s prispevkom »Slovenci in Francija (1914—1920)«, o odnosih med Francijo in Črno goro oziroma Francijo in Makedonci pa sta razpravljala Dimitrije-Dimo Vujović in Ivan Katardžiev. Francosko stran je na simpoziju aktivno zastopal Istvan Hunyadi, sodelavec Centra in specialist za zgodovino Madžarske oziroma historične Ogrske. Na podlagi madžarskih in nekaterih starejših objav hrvatskih virov je predstavil referat o priseljevanju z Balkana na Ogrsko v 16. in 17. stoletju.

Iz vseh petih jugoslovanskih referatov izhaja, da je bilo francosko stališče do nastanka jugoslovanske države dokaj protislovno. Francija si sprva, tako kot druge antantne zaveznice, ni želela razpada Avstro-Ogrske, ampak zgolj njeno oslabeitev, že zato, ker bi bilo z uničenjem podonavske monarhije podrti ravnovesje sil v srednji in jugovzhodni Evropi, Italiji pa omogočen vpliv v Podonavju. Po drugi strani je bila francoska vlada ena od podpisnic londonskega sporazuma z Italijo, ki je apeninski državi zagotavljal ozemelske pridobitve v Istri, Dalmaciji in na jadranskih otokih na škodo Slovencev in Hrvatov. V francoskem interesu je bilo, da na vsak način pritegnejo Italijo v vojno na strani antante; hkrati pa preprečijo njeno pretirano okrepitev na Balkanu in v Podonavju, kjer je imela svoje gospodarske in politične interese poleg drugih velesil tudi Francija. Obenem se je morala Francija vsaj do neke mere ozirati tudi na vojne cilje Srbije in na prizadevanja emigrantskih politikov okrog Jugoslovanskega odbora. Že spočetka je popolnoma podpirala prizadevanja za povojno združitev Srbije in Črne gore in za ozemelsko razširitev Srbije, za kar se je zavzemala tudi carska Rusija, ki je bila skeptična do združitve jugoslovanskih narodov, saj naj bi po njenem mnenju njihova verska raznolikost takšno združitev onemogočala. Sčasoma, ko so se bistveno spremenile mednarodne in notranje politične in vojaške razmere (radikalizacija gibanj slovanskih narodov v Avstro-Ogrski, italijanski vojaški neuspehi, neuspela prizadevanja za sklenitev separatnega miru z Avstro-Ogrsko, revolucija v Rusiji), sta postali francoska diplomacija in politika precej naklonjeni zamisli o močni jugoslovanski državi, ki bi bila temelj francoskega gospodarstva in političnega vpliva v jugovzhodni Evropi, obenem pa protiutež pretiranemu italijanskemu ekspanzionizmu ter revanšizmu bodočih premagancev v trajajoči vojni. Francoski uradni krogi so podporo rešitvi jugoslovanskega vprašanja sprva zagotavljali strogo neuradno in skrbno pazili, da bi se z ničimer ne zamerili italijanskim zaveznikom. Na svojem ozemlju so celo preprečevali projugoslovansko propagando in politična srečanja. Toda istočasno so podrobno spremljali odnose med srbsko vlado in politiki iz Jugoslovanskega odbora; proti koncu vojne so francoski obveščevalci intenzivno sledili dogajanjem v Sloveniji in na Hrvaškem. Počasi so prišli do spoznanja o dvojem: najprej, da je potreben kompromis med Italijo in Jugoslovani, da se ne bi jugoslovanski narodi zoper Italijane oprli na Nemce, kar bi bilo proti interesom antante. Takšno stališče je avgusta 1918 francoska vlada povsem jasno sporočila Rimu. Po drugi strani Francija nikakor ni bila pripravljena priznati Jugoslovanskega odbora kot legitimnega predstavnika interesov Jugoslovancev iz Avstro-Ogrske. Jasno je stala na stališču, da je rešitev jugoslovanskega vprašanja mogoča samo z združitvijo s Srbijo. Vendar pa pri tem Pariz ni stal na unitarističnih pozicijah Pašićeve vlade do zedinjenja s predeli v podonavski monarhiji. Celo nasprotno, nekateri francoski uradni krogi so bili že zgodaj prepričani, da je edina sprejemljiva rešitev federativna monarhija s široko regionalno in nacionalno avtonomijo, enakopravnostjo ver in jezikov itd. Francozi so prišli do prepričanja, da je Pašićeva politika pogosto kamen spotike na poti k zedinjenju, zato so vztrajali, da je potreben

sporazum med velikosrbsko in jugoslovansko koncepcijo. Zanimivo pa se zdi, da je Francija praktično pustila proste roke srbski vladi za združitev Srbije in Črne gore, čeprav je celo po zedinjenju vse do 1920, ko so se uredile razmere v Črni gori po federalistični vstaji, obdržala diplomatske odnose z vlado kralja Nikole v izgnanstvu. Tudi v Makedoniji, kjer so imeli Francozi že pred vojno močne gospodarske interese, je bilo francosko stališče ambivalentno. Na eni strani je Francija zagovarjala ozemeljske interese zavezniške Srbije, tudi njen izhod na Egejsko morje (v času, ko je bila politika Grčije sovražna antanti), po drugi strani pa je načrtovala, da bi po vojni nastala v Makedoniji s središčem v Solunu posebna država pod mednarodno zaščito, ki bi služila za izhodišče francoskega gospodarskega prodora na Balkan.

Kaj pa Francija in Slovenci? Čeprav so se tako Slovenci kot tudi v Franciji nejasno spominjali Ilirskih provinc iz časov prvega francoskega cesarstva, ki so združevali nekako dve tretjini celotnega slovenskega prebivalstva, s svojim stališčem do slovenskega jezika in kulture pa precej pripomogle k razvoju slovenskega narodnega gibanja, so bili stiki pred prvo svetovno vojno praktično omejeni na nekaj slovenskih študentov, ki so študirali na pariški Sorboni ter na Cercle franco-illyrien, ki je bil ustanovljen v Ljubljani za širjenje francoskega jezika in kulture; francosko javno mnenje o Slovencih ni vedelo skoraj nič, celo tamkajšnji strokovnjaki so imeli o nas zelo nejasne predstave (npr. Ernest Denis). Med vojno je sicer prišlo do nekaterih stikov (srečanje Bogumila Vošnjaka maja 1915 s francoskimi intelektualci in politiki v Parizu, naslednje leto njegovo predavanje na Sorboni, 1917 izid knjige Janeza Ev. Kreka o Slovencih v francoščini, sestanek bivšega prvaka SLS Ivana Šušteršiča v Švici s francoskimi predstavniki), toda intenzivnejši so postali šele po razpadu Avstro-Ogrske. Delegacija narodnega sveta SHS, v kateri sta bila poleg predsednika Antona Korošca še Melko Čingrija in Gregor Žerjav, je odšla prek Zeneve v Pariz, kjer se je sestala s Poincaréjem, Clemenceaujem, Pichonom in drugimi najvidnejšimi predstavniki uradne Francije. Ti so svetovali čimprejšnjo združitev Države SHS s Srbijo. Korošec je po povratku v domovino izjavil, da bo na severni meji z Avstrijo zagotovljena za Slovence optimalna razmejitev. Delegacija seveda ni mogla vplivati na francosko stališče do slovenske zahodne meje; saj je bila Francija ena od podpisnic londonskega pakta. Slovensko časopisje je vendarle pričakovalo, da bodo Francozi intervenirali na mirovni konferenci v korist etničnih meja nove jugoslovanske države na severu in zahodu. Del francoskega javnega mnenja se je za takšno akcijo svoje vlade dejansko zavzemal, toda uradno je prevladalo stališče, da je treba spoštovati obveznosti do Italije. Treba pa je poudariti, da so francoski predstavniki zagotovili pravičen potek jugoslovanske severne meje na njenem štajerskem odseku. Tudi stališče Francije do poteka meje na Koroškem je bilo za Slovence ugodno, a se je razbilo ob poziciji ameriškega predsednika Wilsona.

Janez Šumrada

Branislav Gligoričević, Između revolucije i dogme — Voja (Vojislav) Vujović u Kominterni. Zagreb:Spektar, 1983. 264 str.

Založba Spektar v Zagrebu izdaja zanimivo in pomembno biblioteko z naslovom: »Naši ljudi u međunarodnom radničkom i komunističkom pokretu«. Gre za zbirko del o jugoslovanskih revolucionarjih, ki so delovali v obdobju med obema vojnama v delavskem in komunističnem gibanju številnih dežel sveta, in to po nalogi kominterne ali svoje komunistične partije, o revolucionarjih, ki so s svojim življenjem in delom potrdili revolucionarno solidarnost naše komunistične partije in našega človeka. Naj tu omenimo samo imena nekaterih: Filip Filipović, Kamilo Horvatin, brata Djuka in Štefek Cvijić, Blagoje Parović, brata Vujović, Antun Mavrak, Mustafa Golubić, Kosta Novaković, Lovro Kuhar, Ivan Regent idr.

Osebnosti, ki jih omenjena biblioteka želi predstaviti naši širši publiki, so v glavnem znane; toda uredniški odbor pravilno ugotavlja, da o teh revolucionarjih še vedno premalo vemo, predvsem pa največkrat izkrivljeno — npr., da so bili dogmatiki, trockisti in sovražniki delavskega gibanja. Namen omenjene biblioteke je, da z natančno zgodovinsko analizo pokaže na napake, vulgarizacijo in neznanstvenost takšnih stališč pri obravnavanju preteklosti naše partije in njenih zvestih članov. Mnogi iz plejade naših zaslužnih revolucionarjev so končali svoje življenje v stalniističnih čistkah in zaporih, na poljih Španije, na bojiščih druge svetovne vojne, v neenakopravni borbi z režimsko policijo itd. In prav oni so s svojim delom, bojem, samoodrekanjem in zvestim revolucionarnim delovanjem pripravljali pot zmagi socializma, tako v svetu kot v svoji deželi. To so bili iskreni in dosledni revolucionarji, na katere je mislil tovariš Tito ob petdesetletnici ZKJ, ko je dejal — »... potrebno je ponovno poudariti, da bo ZKJ trajno ohranila spomin na te tovariše kot svoje zveste člane in dosledne revolucionarje...«. Doslej so v zbirki izšla naslednja dela —

Ivan Očak: Vojnik revolucije. Življenje in delo Vladimira Čopiča; Marko Zovko: Kamilo Horvatin. Izgubljen u staljinskim čistkama; Ivan Očak: Braća Cvijići; memoari Tome Nikšića: U svijetu za istinom; Branislav Gligorijević: Između revolucije i dogme, Voja (Vojislav) Vujović.

V delu Branislava Gligorijevića, ki predstavlja politično biografijo o Voji Vujoviću, spoznamo usodo enega najvidnejših jugoslovanskih revolucionarjev med obema vojnama, ki se je prebil v sam vrh komunistične internacionale. Voja Vujović se je oblikoval v pomembno revolucionarno osebnost našega in mednarodnega dečavskega gibanja pod Leninovim idejnim vodstvom, saj je bil kot sekretar Mladinske komunistične internacionale tudi član predsedstva Izvršnega komiteja kominterne. Samo nekaj let kasneje, ko je Stalin oblikoval temelje svojemu stalinističnemu sistemu, je Vujović prišel v spor s Stalinom in seveda doživel hiter političen padec, ki se je končal s fizično likvidacijo. Že samo dejstvo, da je prišel v spor s Stalinom, tedanjim vodstvom VKP(b) in kominterne, vsekakor zasluži veliko pozornost; še toliko bolj, ker je bil 1959. leta rehabilitiran kot žrtev stalinističnih čistk.

Pisec Vujovićeve biografije sledi življenju revolucionarja od njegove rane mladosti v Požarevcu, prek študijskih let v Franciji, kjer nastopa kot organizator jugoslovanske revolucionarne mladine in komunistične mladine Francije, njegovemu sodelovanju na drugem kongresu kominterne v Moskvi (1920), izvolitvi v vodstvo Mladinske komunistične internacionale oziroma v njen Izvršni komite. Vujović je v svojem vsakdanjem političnem delu sledil pravilnemu Leninovemu stališču o nujnosti oblikovanja enotne revolucionarne fronte (sodelovanje komunistov in socialistov v skupnem boju), kar pa ga je seveda pripeljalo v spor s tistimi sektaškimi Stalinovimi silami v kominterni, ki so dogmatsko vztrajali na razkolu s socialisti; boril se je torej proti fetišiziranju ruskih izkušenj in mehaničnemu prenašanju le-teh v politično prakso, kakor tudi proti vsakim šablonskim rešitvam, tako v vrstah kominterne kot Mladinske komunistične internacionale. Prav tako je ostro nastopal proti dušitvi notranje partijske demokracije ter birokratizaciji partije.

Gligorijević je torej posvetil veliko pozornost Vujovičevemu sporu s Stalinom (idejne osnove spora, njegovemu mestu v opoziciji proti Stalinu, njegovemu »odstopu« s položaja sekretarja Mladinske komunistične internacionale (1926) in njegovi kritiki Stalinove politike na plenumu IKKI), kakor tudi celotni »igri«, v kateri je bil Vujović najprej izključen iz partije, nato pregnan in končno fizično likvidiran. Vujović je bil vsekakor eden izmed prvih in najgorečnejših Stalinovih nasprotnikov. Res je, da je v sovjetski partiji že obstajala leva in desna opozicija, vendar se je ta spustila v boj proti Stalinu predvsem zaradi boja za oblast, medtem ko Vujović takšnih pretenzij vsekakor ni mogel imeti, zato je lahko resnično stal na Leninovih pozicijah in njegovi politični dediščini v borbi za ohranitev marksistično-leninističnih idej.

Pisec je pri pisanju Vujovićeve biografije pregledal vso Vujovičevo pisano ostalino, objavljeno v raznih časopisih in publikacijah Kominterne in Mladinske komunistične internacionale. Prav tako je uporabljal Vujovičevo osebno korespondenco, delno ohranjeno v arhivalijah Humberta Droza — vidnega člana v predsedstvu Kominterne, kakor tudi v Arhivu CK ZKJ; tu je uporabljal še material iz objavljenih in neobjavljenih dokumentov IKKI in MKI. Opozarja pa, da mu niso bili dostopni nekateri stenogrami s sej predsedstva kominterne in MKI, kakor tudi Vujovičev dosje z obtožnico in obrambo na moskovskih procesih 1935. in 1936. leta. Nedostopen mu je bil tudi zapisnik Vojnega kolegija, na osnovi katerega so Vujovića 1959. leta rehabilitirali. Prav zaradi tega avtor poudarja, da omenjeno delo predstavlja šele začetek v raziskovanju življenja in revolucionarne dejavnosti Voje Vujovića.

Knjiga, ki je opremljena z dragocenim fotografskim gradivom, je pisana sicer kot politična biografija, vendar v korelaciji z mnogimi dogodki v Kominterni, Mladinski komunistični internacionali in komunistični partiji Jugoslavije; gre torej za dogodke, v katerih je bil Voja Vujović sam akter, na katere je mogel tudi sam vplivati, ali pa so oni vplivali na njega. To pa je tisti vidik, ki daje Gligorijevičevemu delu o Voji Vujoviću dodatno vrednost.

August Lešnik

Roy Medvedjev, Nikita Hruščov. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1983. 315 strani.

Roy Medvedjev, znameniti sovjetski zgodovinar, ki ga v domovini uradno ne priznavajo, ker je oporečnik, nam v svojem delu predstavlja Nikito Segejevića Hruščova — sovjetskega državnika, »ki je svet jezil, navduševal, vznemirjal, ki je imel doma in v tujini navdušene oboževalce, pa tudi zagrizene nasprotnike. Bil je nenavaden

človek in voditelj, ki ga je poznal skoraj sleherni zemljan, pa vendar je bil in ostal tudi uganka. Pogumen borec proti stalinizmu, a obenem tudi njegov izdelek, velik borec za mir, toda tudi človek, ki je svet pripeljal najtesneje na rob jedrske vojne, navdušen reformator, čigar reforme pa so pogosto več škodovala kot koristile...« Pred nami je torej dragocena biografija o izjemnem politiku in državniku dvajsetega stoletja, ki je več kot deset let vodil komunistično partijo Sovjetske zveze in politiko sovjetske države, saj je imel v svojih rokah neomejeno oblast ter je sprejemal odločitve, ki so posredno ali neposredno vplivale na človeštvo.

Roy Medvedjev nam predstavi življenjsko pot Hruščova v osmih poglavjih: Vstop Nikite Hruščova v politično življenje, Stalinov človek, Obdobje triumviratov (1953—1955), Dvajseti kongres, Na vrhuncu oblasti (1958—1960), Kriza oblasti (1961—1963), Proti padcu, Hruščov upokojenec. Življenjska pot Hruščova je izredno zanimiva in bogata. Zrasel je v revni družini in bil pri desetih letih vaški pastir. Nato je odšel v trpljenja polni slavni Donbas, kjer so kopali premog, vlivali železo in kjer je bil proletariat: delal je kot ključavničar v livarnah in tovarnah ter se oblikoval v delavca, borca za pravice delavskega razreda. Ko je bil star triindvajset let, je izbruhnila oktobrska revolucija, naslednje leto je dobil partijsko knjižico; kot rdečearmejec se je bojeval na Južni fronti, postal je politični komisar, okusil lakoto in grenkobo ter doživel navdušenje in zmago državljanske vojne. Ko se je vse končalo, se je vrnil v rove svojega Donbasa. Ob delu je študiral in dokončal »rabfak« (delavsko fakulteto), potem pa so ga določili za vodstveno partijsko delo v Donbasu. Ta izbor je bil odločilen za vso njegovo nadaljnjo pot, saj se je prebil kot »kader iz baze« v sam najvišji partijski vrh. Tako je postal vodja organizacijskega oddelka kijevskega pokrajinskega partijskega komiteja. Leta 1929 je prišel v Moskvo; kjer je postal sekretar partijskega komiteja. To je bil položaj, s katerega je lahko veliko videl, ne pa tudi veliko vplival — ta okoliščina je imela kasneje pomembno vlogo pri njegovih pobudah in prizadevanjih za destalinizacijo; bil je v nenehni Stalinovi bližini ter je srečno preстал Stalinove množične čistke (1936—1937). Član CK je postal na XVII. kongresu leta 1934; kandidat za člana politbiroja leta 1938, leto kasneje, na XVIII. kongresu pa je prišel Nikita Hruščov, ker je zelo veliko dotedanjih najvišjih funkcionarjev izginilo v čistkah, v politbiro. Vrnil se je v Kijev kot novi prvi sekretar CK KP Ukrajine.

V vojni vihri je Hruščov obdržal dolžnost partijskega sekretarja, poleg tega pa je dobil zelo važne vojaške in politične naloge na Južni fronti. Odigral je pomembno vlogo v bitki za Stalingrad. Intenzivno se je ukvarjal s politiko, ki so jo narekovala težke vojne razmere, sodeloval je pri organiziranju partizanske vojne na ravninah Ukrajine. Po vojni se je vrnil k staremu političnemu delu. Od marca do decembra 1947 je bil predsednik ukrajinske vlade, od konca tega leta do decembra 1949 je bil znova sekretar CK v Ukrajini. Potem je odpotoval v Moskvo in dobil tu hkrati novo in staro funkcijo — postal je sekretar CK KPSZ in spet prvi sekretar moskovskega okrožnega komiteja. Oktobra 1952 je Hruščov na XIX. kongresu KPSZ, zadnjem, ki je potekal v znamenju Stalinove navzočnosti in vsemogočnosti, prebral referat »O spremembah v statutu KPSZ«. Po XIX. kongresu je v podobi zdravniške afere grozila smrt najbližjim Stalinovim sodelavcem, toda Stalin je nenadoma umrl, ne da bi uresničil zadnji uničevalni pohod. Hruščov je torej prišel živ skozi vse Scile in Karibe nevarnega časa. Šele zdaj, pri šestdesetih, star po izkušnjah in življenju, a mlad po načrtih in energiji, je mogel resnično začeti svoje pravo politično življenje.

Kot voditelj Sovjetske zveze se je Nikita Hruščov v obdobju enega desetletja marsičesa lotil. Od tega, kar je naredil, je za zgodovino najpomembnejši začetek procesa »destalinizacije«; za napad na Stalinov mit je bil zares potreben izjemen političen pogum. Razkriti, da je naredil genialni voditelj hude napake, da je podpiral grobe zmete, je pomenilo ne samo osumiti monumentalni kult neke osebnosti, temveč tudi dregniti v gosti splet odnosov, metod, dogem in navad, s katerimi je ta osebnost tri desetletja obdajala sebe, svojo vsemogočnost v Sovjetski zvezi in svoj blišč v mednarodnem komunističnem gibanju. Pravi obračun s Stalinom se je začel na XX. kongresu KPSZ februarja 1956, ko je Hruščov prebral svoj referat »O kultu osebnosti in njegovih posledicah«. Za ljudi v Sovjetski zvezi je bil to strahovit šok, toda Hruščov je menil, da je bil ta šok potreben, še več — rešilen. Hruščov je pozneje na XXII. kongresu sam komentiral veliki »trenutek resnice na XX. kongresu«... Ali je bilo nujno, da se tako ostro in odkrito kritizirajo ogromne napake in težke posledice v zvezi s kultom osebnosti? Hruščov je menil, da je bilo nujno, saj je bil na temelju vsestranske analize in po temeljitem proučevanju dokumentov CK razkrinkan nepopoljšljivi sovražnik in avanturist; hkrati z njim pa se je tudi razkrilo najbolj grobo kršenje socialistične zakonitosti, zloraba oblasti, samovolja in represalije proti mnogim poštenim ljudem, med njimi tudi proti vidnim partijskim delavcem in državnim funkcionarjem. To je bila notranja moralna potreba in obveznost partije in njenega vodstva. To je bila pravilna odločitev, je menil Hruščov.

Seveda avtor tudi poudarja, da so procesu Hruščove destalinizacije, v katerem so rehabilitirali mnoge mrtve in žive žrtve Stalinovega terorja, nasprotovali stalinisti, saj so bile s tem ranjene ambicije najvidnejših birokratov. Odločilni boj Hruščova z najvidnejšimi stalinisti je potekal za javnost nevidno, bil pa je zelo dramatičen. Skupina MKM (Molotov, Kaganovič, Malenkov) je ocenila, da je prišel ugoden trenutek za protinapad, ko je junija 1957 Hruščov predložil prezidiju CK predlog o reformi načrtovanja in vodenja gospodarstva. Nameravali so ga potolči z naglim udarcem v ozkem krogu samega prezidija. Toda Hruščov je pokazal prisotnost duha in taktični talent v najnevarnejši situaciji. Uspelo mu je v najkrajšem času sklicati najvišji partijski forum v Kremlju, saj so vojaška nadzvočna letala pripeljala iz vseh krajev Sovjetske zveze v Moskvo člane centralnega komiteja. Hruščov je na seji CK obdolžil vodilne staliniste, da so hoteli minirati ukrepe in spremeniti smer, ki so jo sprejeli na XX. kongresu; pri tem je dobil vso podporo članov CK. Tako je skupina Molotov, Kaganovič, Malenkov dokončno izgubila bitko in nesojeni Stalinovi nasledniki so bili odstranjeni iz vodstva; proces destalinizacije se je nadaljeval.

Hruščov je igral tudi izredno pomembno vlogo v zunanji politiki Sovjetske zveze, saj se je pogosto srečeval z najvidnejšimi državniki sveta in z njimi krojil usodo takratne mednarodne politične situacije. Utrdil je mednarodni položaj Sovjetske zveze, se spuščal v politične konfrontacije (npr. kubanska in berlinska kriza) in pogajanja, predvsem z ZDA in Kitajsko. V notranji politiki je posvetil veliko skrb gospodarskemu razvoju — industrializaciji, predvsem pa kmetijstvu. Bil je pristaš notranjih reform, ki pa so bile dostikrat premalo preštudirane in zato niso vedno dale željenih rezultatov. Prav slednje je bil glavni razlog, da so ga na zasedanju plenuma CK KPSZ 14. oktobra 1964 enostavno odstavili. Ko se je zvečer po seji vrnil domov, je Hruščov vrgel torbo v kot in rekel: »Tako, zdaj sem upokojenec. Med vsemi stvarmi, ki sem jih dosegel, je morda najpomembnejše to, da so me lahko preprosto odstavili z glasovanjem; Stalin bi jih dal vse aretirati«. Za temi preprostimi besedami se skriva globoka resnica, pa tudi veličina N.S. Hruščova. Na koncu naj poudarim, da bo Medvedjeva biografija o Hruščovu vsekakor zadovoljila večino bralcev, zahtevnejši bralec pa bo pogrēšal predvsem globljih analiz, ki se jim je avtor verjetno namerno izognil.

Av gust Lešnik

GORISKI LETNIK — ZBORNİK GORIŠKEGA MUZEJA

Goriški muzej (Nova Gorica) je začel leta 1974 izdajati svojo redno letno publikacijo z naslovom »Goriški letnik«. Doslej je izšlo deset števil. Zbornik prinaša znanstvene in poljudno-znanstvene prispevke predvsem s področja arheologije, etnologije, zgodovine, zgodovine umetnosti, literarne zgodovine; prispevki so vezani prvenstveno na prostor severne Primorske ter sosednje Furlanije. Tako sodelujejo v zborniku tudi tuji pisci z obmejnih področij. »Goriški letnik« želi biti tudi revija, ki naj ustvari dialog na znanstveni ravni ob naši zahodni meji. K temu naj poleg objav znanstvenih člankov pripomorejo tudi ocene in poročila o različnih periodičnih publikacijah, ki izhajajo v deželi Furlaniji-Julijski krajini.

»Goriški letnik« lahko naročite pri Goriškem muzeju, Grajska 1, YU-65001 Nova Gorica.

UDK 016: 930 (479.12) »1973/1977«

JANSA-ZORN Olga, predavateljica, Pedagoška akademija, YU-61000 Ljubljana, Allendejeva 8

Bibliografija slovenske zgodovine VII. (Publikacije iz let 1973—1977)

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 38/1984, št. 1—2, s. 75—132

Sn. (Sn., En.)

Bibliografija slovenske zgodovine VII. je nadaljevanje tekoče slovenske zgodovinske bibliografije, ki izhaja v Zgodovinskem časopisu (ZC 5/1951, 12—13/1958—59, 15/1961, 17/1963, 25/1971, 29/1975). Razdeljena je na štiri dele: bibliografije in biografije, splošni del, kronološki del in lokalni del.

P. Stih

UDK 92 Petru P.

HORVAT Jasna, kustos, Narodni muzej, YU-61000 Ljubljana, Prešernova 20

Prof. dr. Peter Petru (Laško 15. 12. 1930 — Ljubljana 20. 4. 1983)

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 38/1984, št. 1—2, s. 73—74

Sn. (Sn., En.)

Arheolog dr. Peter Petru je kot vodja arheološkega referata Zavoda za spomeniško varstvo SR Slovenije (1968—1970) poskrbel za zaščito vseh do tlej znanih arheoloških spomenikov. Po 1970 je kot ravnatelj uspešno vodil Narodni muzej v Ljubljani. Strokovno in znanstveno se je posvetil problematiki antike. Od 1975 je kot izredni profesor na Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani predaval provincialno arheologijo. Za Zgodovino Slovencev (CZ 1979) je napisal sintetični pregled arheoloških obdobij slovenskega prostora.

P. Stih

UDK 248.1 (497.12) :655 (430 Urach) »15«

RAJSP Vinko, mag. raziskovalni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, YU-61000 Ljubljana, Novi trg 5

Slovenski protestantizem, uraška tiskarna in cene

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 38/1984, št. 3, s. 161—164, cit. 27

Sn. (De., Sn., En.)

Računi slovenske protestantske tiskarne v Urachu, ki so se nam ohranili, nam omogočajo spoznavanje cenovnih razmerij v času, ko so delovali naši reformatorji. Pričujoči sestavek predstavlja dohodke posameznih delavcev v tiskarni, stroške potovanja in prevozov ter stroške tiskanja knjige v uraški tiskarni.

Avtorski izvleček

UDK 336.71 (497.12) »1872«

GRANDA Stane, mag. višji raziskovalni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, YU-61000 Ljubljana, Novi trg 5

Postus organiziranja slovenske Ljubljanske občne banke (1872)

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 38/1984, št. 3, s. 165—170, cit. 23

Sn. (De., Sn., En.)

Avtor obravnava poizkus dela slovenskega kapitala in politikov, da bi ustanovili banko kot delniško družbo, Auersperg-Lasserjevo ministrstvo je z izdajo ustreznega soglasja iz političnih razlogov odlašalo. Kot vzrok za dokončno odklonitev soglasja pa je izrabilo dunajski borzni krah 1873. leta.

Avtorski izvleček

UDC 92 Petru P.

HORVAT Jasna, Custodian, National Museum, YU-61000 Ljubljana, Prešernova 20

Prof. Dr. Peter Petru (Lasko 15. 12. 1930 — Ljubljana 20. 4. 1983)

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 38/1984, No. 1—2, pp. 73—74

Sn. (Sn., En.)

The archaeologist dr. Peter Petru, being the head of the Archeological Section at the Institute for Monument Preservation of the SR of Slovenia (1956—1970) has provided for preservation of all the archeological monuments known until then. After 1970 he successfully conducted the National Museum in Ljubljana as its head. As expert and scientist he devoted his attention to the problems of antiquity. From 1975 he lectured provincial archeology at the University of Edward Kardelj in Ljubljana as extra-ordinary professor. He wrote a synthetic survey of the archeological periods of Slovenia for History of the Slovenes (Cankarjeva založba — Cankar Publishing — House 1979).

P. Štih

UDC 016: 930 (479.12) :1973/1977

JANSA-ZORN Olga, Lecturer, Teacher Training College, YU-61000 Ljubljana, Alendjeva 8

Bibliography of the Slovene History VII. (Publications of the Years 1973—1977)

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 38/1984, No. 1—2, pp. 75—132

Sn. (Sn., En.)

Bibliography of the Slovene History VII is a prosecution of the current Slovene historical bibliography, being published in the Historical Review (ZC 5/1951, 12—13/1956—59, 15/1961, 17/1963, 25/1971, 29/1975). It is divided into four parts: bibliographies and biographies, the general part, the chronological part and the local part.

P. Štih

UDC 336.71 (497.12) :1872

GRANDA Stane, M. A., Superior Research Collaborator, Historical Institute of Milko Kos, Scientific Research Center of the Slovene Academy of Arts and Sciences, YU-61000 Ljubljana, Novi trg 5

About the Attempt to Establish the Slovene Public Bank of Ljubljana (1872)

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 38/1984, No. 3, pp. 165—170, 23 notes

Sn. (De., Sn., En.)

The author deals with the attempt of a part of the Slovene capital owners and politicians to establish a bank as a joint-stock company. For political reasons the Auersperg-Lasser ministry delayed giving a corresponding agreement, as a reason for its final refusal, however, the ministry took advantage of the crash of the Vienna Exchange in 1873.

Author's Abstract

UDC 248.1 (497.12) :655 (430 Uračh) :15

RAJSP Vinko, M. A., Research Collaborator, Historical Institute of Milko Kos, Scientific Research Center of the Slovene Academy of Arts and Sciences, YU-61000 Ljubljana, Novi trg 5

Slavic Protestantism, the Printing House in Uračh and Prices

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 38/1984, No. 3, pp. 161—164, 27 notes

Sn. (De., Sn., En.)

The preserved accounts of the Slavic printing house in Uračh enable us to get acquainted with the prices in the time of our reformers. The author gives data on wages of individual workers in the printing house, travelling and transport expenses as well as the book printing costs in the printing house.

Author's Abstract

UDK 64.021 (497.12) »1891/1911.«
SUMRADA Janez, raziskovalni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa
ZRC SAZU, YU-61000 Ljubljana, Novi trg 5

Gospodarjenje neke slovenske družine konec 19. in v začetku 20. stoletja
Zgodovinski časopis, Ljubljana, 38/1984, št. 3, s. 171—177, cit. 23

Sn. (De., Sn., En.)

Avtor obravnava gospodarsko življenje družine znanega slovenskega zgodovinarja Franca Kosa (1853—1924), kakor je razvidno iz njegovih ohranjenih računskih dnevnikov iz obdobja 1891—1911.

Avtorski izvleček

UDK 338.43 (497.12 Piran) »1280/1340.«

MIHELIC Darja, dr., znanstveni sodelavec, Zgodovinski inštitut
Milka Kosa ZRC SAZU, YU-61000 Ljubljana, Novi trg 5

Agrarno gospodarstvo Pirana od 1280 do 1340

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 38/1984, št. 3, s. 193—224, cit. 130

Sn. (It., Sn., En.)

Članek predstavlja piransko srednjeveško poljedelstvo in živinorejo, opisuje razširjenost različnih kultur in živine, poljedelsko in živinorejsko tehniko, lastništvo nad agrarnimi nepremičninami in živino ter raznovrstna razmerja, ki so se oblikovala med lastniki in uporabniki agrarnih nepremičnin in živine.

Avtorski izvleček

UDK 336.7 (497.12) »1900/1930.«
HOEVAR Toussaint, dr., profesor ekonomije, Univerza New Orleans,
Louisiana 70122, ZDA

Slovensko poslovno bančništvo kot inovacijski dejavnik, 1900—1930

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 38/1984, št. 3, s. 179—192, cit. 42

Sn. (En., Sn., En.)

Ustanovitev prvih slovenskih delniških bank na prelomu stoletja je pripomogla k širjenju finančnih inovacij v slovenskem prostoru. Napredovanju bančnih aktiv (1900—1912) je sledila stagnacija do konca prve svetovne vojne, ki ji je sledilo nastajanje številnih novih delniških družb — t. i. slovensko ustanoviteljsko obdobje. Ljubljana se je v dvajsetih letih razvila v pomembno finančno središče.

P. Stih

UDK 929 Ulirik II. Celjski :248.153.8 (460 Kompostela) »1430.«

VOJJE Ignacij, dr., univerzitetni profesor, Univerza Edvarda Kardelja,
Filozofska fakulteta, YU-61000 Ljubljana, Askercева 12

Romanje Ulrika II. Celjskega v Kompostelo k sv. Jakobu

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 38/1984, št. 3, s. 225—230, cit. 29

Sn. (De., Sn., En.)

V kroniki kastiljskih kraljev se je v 13. poglavju ohranil zapis o romanju Ulrika II. Celjskega v Kompostelo k sv. Jakobu. Za veliko noč 16. aprila 1430 se je na poti v Santiago ustavlil s 60 konjeniki, bogato opremljenimi vitezi pri kralju Juanu II. Kastiljskemu. Ta ga je odkloval z redom »col-lar del escanar«, iz nekega drugega dokumenta pa zveemo, da se je že 21. marca ustavlil pri kralju Alfonzu V. Aragonskemu, ki mu je prav tako podelil odklovanje »amprisiae stolaie et jarraes«. Ohranjeni so podatki, da si je za »viteško potovanje« izposodil od očeta Friderika II. 32.000 ogrskih zlatnikov in od tete, ogrske kraljice Barbare 5.000 zlatnikov. Objavljen je odlomek iz kronike kastiljskih kraljev v španščini.

Avtorski izvleček

UDC 336.7 (497.12) :1900/1930-

HOCEVAR Toussaint, dr., Professor of Economics, University of New Orleans, Louisiana 70122, U. S. A.

The Innovative Role of Slovene Corporate Banking, 1900—1930

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 38/1984, No. 3, pp. 179—192, 42 notes

Sn. (En., Sn., En.)

Foundation of the first Slovene joint-stock banks at the turn of the century helped to the financial innovations spreading through the Slovene room. The bank assets progressing (1900—1912) was followed by stagnation until the end of the First World War. Thereafter, during the so called Slovene Foundation Period, numerous new joint-stock companies were founded. In the twenties Ljubljana developed into an important financial centre.

P. 5th

UDC 64.021 (497.12) :1891/1911-

SUMRADA Janez, Research Collaborator, Historical Institute of Milko Kos, Scientific Research Center of the Sloven Academy of Arts and Sciences, YU-61000 Ljubljana, Novi trg 5

Housekeeping of a Slovene Family at the End of the 19th at the Beginning of the 20th Century

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 38/1984, No. 3, pp. 171—177, 23 notes

Sn. (De., Sn., En.)

The author describes housekeeping of the family of the known Slovene historian Franc Kos (1853—1924) as it is evident from his preserved account-keeping diaries of 1891—1911.

Author's Abstract

UDC 929 Utrik II. Celjski :248.153.8 (490 Kompostela) :1430-

VOJE Janelj, Dr., University Professor, University of Edvard Kardelj, Faculty of Arts, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Pilgrimage of Utrik II of Celca (Celje) to Compostela to Saint Jacob

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 38/1984, No. 3, pp. 225—230, 29 notes

Sn. (De., Sn., En.)

In the 13th chapter of the chronicle of the Castilla kings there is a written record on pilgrimage of Utrik II of Celca to Compostela to Saint Jacob. On Easter day in April 16, 1430, on his way to Santiago he stopped with 60 cavaliers, richly equipped knights at King Juan II of Castilla. King conferred a decoration scollar del escama on him. From some other document, however, we find out that he stopped at King Alphonse V of Aragon on March 21. The conferred a decoration *sampitiae stioiae et iarrae* on him as well. There are preserved data on his borrowing 32,000 Hungarian gold coins from his father Prideric II and 5,000 gold coins from his aunt, Hungarian Queen Barbara, for his schivatic journey. There is published a fragment from the chronicle of the Castilla kings in Spanish.

Author's Abstract

UDC 338.43 (497.12 Piran) :1280/1340-

MIHELIC Darja, Dr., Scientific Collaborator, Historical Institute of Milko Kos, Scientific Research Center of the Slovene Academy of Arts and Sciences, YU-61000 Ljubljana, Novi trg 5

Agriculture of the Piran Area from 1280 till 1340

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 38/1984, No. 3, pp. 193—224, 130 notes

Sn. (It., Sn., En.)

The authoress describes the medieval agriculture and cattlebreeding in the Piran region, spreading of different cultures and cattle, agricultural and cattle-breeding technic, ownership of the agrarian fixed property and cattle, as well as various relationships between the owners and the consumers of the agrarian fixed property and cattle.

Author's Abstract

ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 332-611, int. 209

vas vabi, da kot redni član vstopite v eno izmed slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev

Društveni člani po nižji ceni prejema osrednje glasilo slovenskih zgodovinarjev »Zgodovinski časopis«, imajo popust pri nabavi knjig iz zaloge zveze, lahko sodelujejo pri strokovnih in družabnih prireditvah društev (zborovanja, predavanja, strokovne ekskurzije in podobno), brezplačno prejmejo zvezino značko in izkaznico ter uporabljajo zvezino knjižnico. Potrjena izkaznica ZZDS omogoča brezplačen ali cenejši vstop v številnih domačih in tujih muzejih ter galerijah. Člani slovenskih društev s popustom kupujejo knjige »Slovenske matice«, občasno pa tudi publikacije drugih slovenskih založb.

Za leto 1984 znaša društvena članarina 130 din, članarina z naročnino na »Zgodovinski časopis« pa 640 din (1984: 840 din). Za študente je društvena članarina z naročnino polovična — 320 din (1984: 420 din). Popust imajo tudi upokojenci, dolgoletni člani društva, za katere naročnina s članarino znaša 480 din (1984: 630 din). Člani pokrajinskih zgodovinskih in muzejskih društev upravi »Zgodovinskega časopisa« poravnajo le naročnino v višini 540 din (1984: 710 din), če so članarino za tekoče leto že vplačali pri matičnem društvu.

Članarino in naročnino lahko vplačate vsako dopoldne (od ponedeljka do petka) na zvezinem sedežu ali pa s položnico na žiro račun: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, Aškerčeva 12, 50101-678-49040.

Vplačilo vseh članskih obveznosti je možno tudi pri vseh matičnih pokrajinskih zgodovinskih in muzejskih društvih. Tu so njihovi naslovi:

- Zgodovinsko društvo Ljubljana, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 4
- Zgodovinsko društvo v Mariboru, Muzej narodne osvoboditve, 62000 Maribor, Heroja Tomšiča 5
- Zgodovinsko društvo v Ptuj, Pokrajinski muzej, 62250 Ptuj, Muzejski trg 1
- Zgodovinsko društvo v Celju, Muzej revolucije, 63000 Celje, Trg V. kongresa 1 (63001 Celje, pp. 87)
- Zgodovinsko društvo za Gorenjsko, Gorenjski muzej, 64000 Kranj, Tavčarjeva 43
- Zgodovinsko društvo za severno Primorsko, Pokrajinski arhiv, 65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 1/III
- Zgodovinsko društvo v Novem mestu, Zavod za šolstvo SR Slovenije — organizacijska enota, 68000 Novo mesto, Glavni trg 7
- Muzejsko društvo v Škofji Loki, Muzej na gradu, 64220 Škofja Loka, Grajska pot
- Belokranjsko muzejsko društvo, Belokranjski muzej, 68330 Metlika
- Zgodovinsko društvo v Slovenskih Konjicah, 63210 Slovenske Konjice
- Klub slovenskih zgodovinarjev in geografov na Koroškem, Postf. 38, 9020 Celovec/Klagenfurt, Avstrija

Zahtevajte prijavnico za vpis pri enem izmed pokrajinskih zgodovinskih društev ali na sedežu osrednje zveze!

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp
ZGODOVINSKI čas.
1984

941/949

120030133,3

COBISS •